

BIOGRAAFILINE SARI

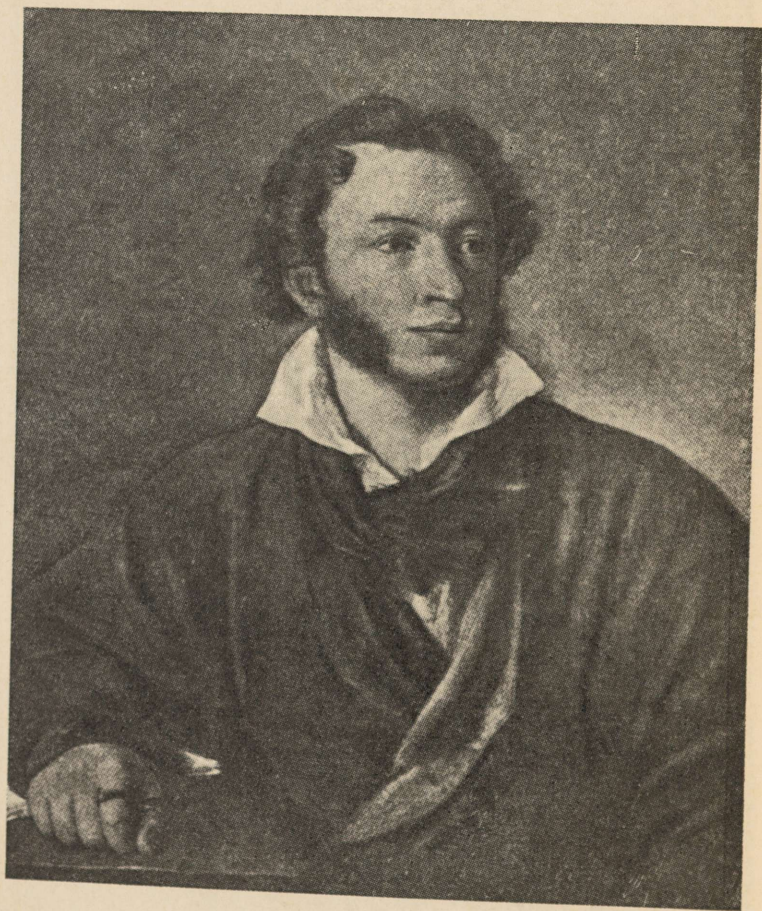

V. VERESSAJEV

ALEKSANDR
SERGEJEVIČ
PUŠKIN

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

Aleksandr Sergejevitš Puškin.

V. A. Tropinini maali järgi (a. 1827).

A-16659

V. VERESSAJEV

ALEKSANDR
SERGEJEVIŠ
PUŠKIN

*Etaleni
1949 a.*

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS”

1948

Tõlgitud teose järgi: В. Вересаев, Александр Сергеевич Пушкин. Государственное Издательство Детской Литературы Наркомпроса РСФСР. Москва/Ленинград 1945.

Teksti tõlkinud L. Palm ja
värsstsitaadid F. Kotta.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Tveri bulvar Moskvas.

Cadolle'i litograafia järgi a-st 1850.

Kodus.

Ühel Moskva tänaval sammus suvepäeval daam koos tüseda, kohmaka ja vaikiva poisiga. Vedelvorst ärritas ema — ta sammus nii aeglaselt ja laisalt. Ema kaotas kannatuse, jättis poisi üksi ja läks edasi. Poiss istus üliarahulikult keset tänavat puhkama. Avatud aknaist vaadeldi teda ja naerdi. See riivas poissi. Ta ütles vihaselt:

„No-oh, pole siin millegi üle irvitada!”

Tõusis siis aeglaselt püsti ja läks edasi.

See poiss oli Saša Puškin — meie tulevane suur poeet Aleksandr Sergejevitš Puškin.

Tema isa, Sergei Lvovitš, põlvnes vanast aadlisoost, mille sugupuud peeti kuussada aastat vanaks. Kogu eluaeg oli Puškin uhke oma „kuuesaja-aastasele aadliseisusele“.

Sergei Lvovitš oli mõisnik ja pealegi rikas mõisnik: ta omas üle tuhande tessatini maad Pihkva kuberman-

Poeedi isa — Sergei Lvovitš Puškin.

K. Hampelni joonise järgi a-st 1824

gus ja umbes seitse tuhat tessatini Nižni-Novgorodi kubermangus; tema valduses oli üle tuhande „hinge“ pärisoriseid talupoegi. Kuid Sergei Lvovitš kannatas alati rahapuudust. Ta ei armastanud ise tegelda majapidamisega, mõisu valitsesid omapead kupjad, kes koorisid isandat ja talupoegi. Kord saatsid kupja rõhu-

misest meeleheitele viidud talupojad Sergei Lvovitši juurde saadikud kaebusega kupja peale. Sergei Lvovitš sattus vihahoogu, et teda häiriti, trampis jalgu ja kihutas mehed minema, ilma et oleks neid ära kuulanud.

Tal polnud aega tegelda säärase tüütavate asjadega, nagu majapidamine, aruanded, kaebused, produktide hinnad. Sergei Lvovitš nägi elu mõnude aasana, inimest — täpsemalt aadlikku — liblikana, kellele on määratud lennelda sellel aasal ja juua õiekestest magusat mahla. Nii veetis ta ka oma elu täielikus jõudeolekus, otsides vaid naudingut. Ta oli vana prantsuse maneeeri kohaselt rafineeritult viisakas, hiilgas sõnamängu ja teravmeelsete vastustega, oli teretunud külaline igas Moskva salongis. Ta korraldas meisterlikult pidusid ja koduseid teatrietendusi, mängis ka ise suurepäraselt näidendeis ja deklameeris. Ta kirjutas raskuseta nii prantsuse- kui ka venekeelseid värse, tundis huvi kirjanduse vastu, omas rikkalikku raamatukogu, peamiselt prantsusekeelseist raamatuid, ja oli isiklikult tuttav tolle aja parimate kirjanikkudega — Karamzini, Dmitrijevi, Batjuškovi, Žukovski ja Vjazemskiga. Ta vend, Vassili Lvovitš, eluviisilt temaga täiesti sarnane, oli omal ajal tuntud poeet.

Oma lastega tegeles Sergei Lvovitš niisama vähe kui majapidamise juhtimisega. Ta oli külm egoist, ent armastas näidata end hoolitseva isana. Ta oli läbi ja läbi teeskleja ning mängis alati mingisugust osa. Iialgi ei väljendanud ta oma tundeid nii, nagu neid ise läbi elas. Ta kaldus tundlikkusele ja hardumuslikule nutule. Võib arvata, et isa ülespuhutud silmakirjalisus etendas kontrasti tõttu teatavat osa Puškini tundeavalduste suure lihtsuse ja loomulikkuse väljakujunemisel.

Sergei Lvovitši naine, Nadežda Ossipovna, oli

Abram Petrovitš Hannibali, „Peeter Suure neegri“ lapselaps. Hannibal oli Abessiinia valitseva vürsti poeg, kes oli pantvangina Konstantinoopolisse sattunud ja sealt vene saadiku poolt Venemaale toodud. Keiser Peeter I

Poedi vaarisa — Abram Petrovitš Hannibal.

Õlivärvimaali järgi.

andis talle sõjaväelise hariduse. Hannibal suri kõrges vanaduses *général en chef*'i aukraadis. Puškini välimuses oli säilinud palju vaarisa jooni: tihedad käharad juuksed, tõmmu nägu, paksuvõitu huuled.

Nadežda Ossipovna oli oma mehele täielik paarik: ta armastas samuti kõrgema seltskonna lõbusid, tundis samasugust vastikust töö vastu ega tegelnud koduse

majapidamisega. Ta oli võimuahne ja tujukas. Mees oli ta tuhvialune. Lapsi kohtles ta despootlikult. Neid oli kolm: vanim — tütar Olga, kaks aastat Aleksandrist vanem, siis Aleksandr ja noorim — Lev, kuus aastat Aleksandrist noorem.

Pocedi ema — Nadežda Ossipovna Puškina.

Xavier de Maistre'i miniatuuri järgi.

Ema armastas väga Levi, kuid vanemaisse lastesse, eriti Aleksandrisse, suhtus ta külmalt. Vihastudes tema peale ei kõnelnud ta poisiga nädalate ja kuude viisi ning karistas teda alandavalt. Aleksandril oli harjumuseks hõõruda peopesi teineteise vastu; selle võõrutamiseks sidus ema tal käed terveks päevaks selja taha ja piinas teda näljutamisega. Poiss kaotas sageli taskurätikuid; ema õmbles talle taskurätikud õlgmetena kuue

külge ja sundis teda niisugusel kujul isegi külaliste hulka ilmuma.

Emalikku õrnust ei näinud Puškin kunagi.

Nadežda Ossipovnat vihastas väga poisit kohmakus, tema tüsedus, argus ja vastumeelsus liikumise vastu. Ta sundis poissi omaealistega jooksma ja mängima. Kui see muutus poisile ülejõukäivaks, põgenes ta vanaema Maria Aleksejevna Hannibali tuppa, pugenes tema töökorvi ja jälgis kaua vanaema tööd. Selles peljupai- gas ei puudutanud teda keegi. Vanaema suhtus laps- sesse hellusega ja näib, et poiss ka teda armastas. Luuletuses „Unenägu“ tuletab Puškin meelde, kuidas vanaema tema voodikese kohal talle muinasjutte vestis:

Ah! lapsepõlve mälestuste manu
Mind meelitavad salakaunid ööd,
Mu eidekese askeldused, tööd,
Kui vanaaegseis rõivais, peas tanu,
Suus palvesõnad, riste tagus ta,
Et uinuksin ma kurja kartmata,
Ja sosistades jutustama hakkas
Kas laipadest või sest, mis teeb Bova...
Ma kuulan teda, tardun hirmuhalla,
Hing kinni kurgus, pugend teki alla,
Ei kätt, ei jalga liigutada saa.
Ikooni ette seatud lambi valgel
Ma nägin kurde sügavaid ta palgel,
Vaarema kallist tanu tema peas,
Ta hõrenenud hambaid huulte taga:
Kõik pures ihu hirmu judinaga,
Ma värisesin, kuni jutu seas
Ta lausus mulle rahustavalt: „Maga!“
Nüüd une tiivul sinikõrgusest
Mu voodisse, mis tundus roosidest,
Sumb võlureid ja võluneide laskus
Ja sulges lauge nende peturaskus.
Veel hõljus mõte unistuste teel,

Niing Muromi-maa kõrbedes ja laanes
Ma kohtasin Dobrõnjasid, Polkaane,
Ja luulendites eksles lapsemeel...

Tõelise armastuse, helluse ja hoolitsusega suhtus poisisse tema hoidja Arina Rodionovna, kellesse Puškin kuni viimase surmani oli kuumalt kiindunud.

Seitsmendaks eluaastaks oli Puškin tüsedast ja vaikivast vedelvorstist muutunud teraseks, jutukaks ja elavaks lapseks. Nüüd avaldus veel enam emapoolne aafrika päritolu: liigutused olid kärmad, silmad elavad ja otsekui pildusid sädemeid. Iseloom oli äkiline, kiiresti vahelduvate meeoludega. Vanaema Maria Aleksejevna rääkis kurvastusega:

„Ma ei tea, mis saab minu vanemast tütrepojast... Kord ei saa teda kuidagi liikuma, ei saa teiste lastega mängima ajada, siis äkki aga ta otsekui puhkeb valla ja satub hoogu, nii et ei saa teda kuidagi pidurdada. Paiskub ühest äärmusest teise, tema jaoks pole kesktee. Jumal teab, millega see kõik lõpeb, kui ta ei muutu.“

Poiss oli teravmeelne ja vallatu. Kord ütles Puškinite tuttav, poeet ja eruminister Ivan Ivanovitš Dmitrijev:

„Vaadake teda! Tõeline neegripoiss!“

Puškin pahvatas naerma, vaatas Dmitrijevi rõugearmilisse näkku ja vastas:

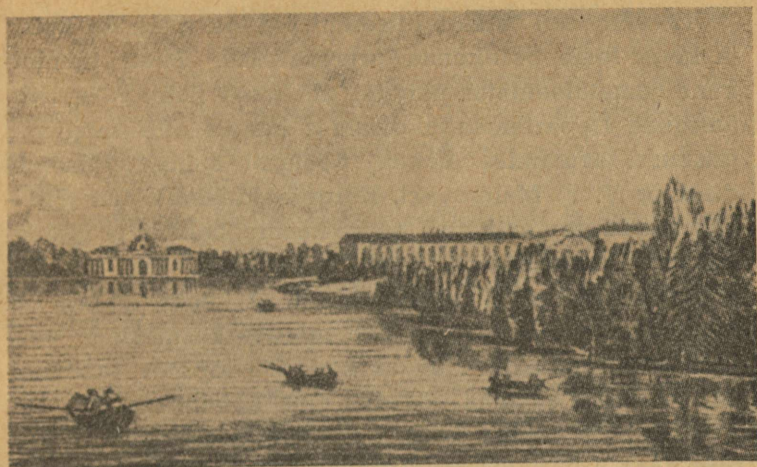
„Olen meelsamini neegripoiss kui rõugearmiline.“

Majas elasid prantslasist guvernöörid ja guvernandid, kes vaheldusid alatasa. Laste kasvatus sisaldas vähe venepärast. Nagu üldse tollaegseis aadliperekondades, oli koduseks keeleks prantsuse keel ja Puškin rääkis maast-madalast prantsuse keelt paremini kui vene keelt. Ta oli halb ja laisk õppija. Nuttes istus ta

nelja matemaatikatehte juures — üldse täipas ta matemaatikat halvasti. Eriti jagamine nõudis temalt palju pisaraid ja vaeva.

Üheksa-aastaselt hakkas poiss kirglikult lugemist harrastama. Ta puges salaja isa raamatukogutuppa ja luges seal tundide kaupa. Raamatukogu koosnes peamiselt seitsmeteistkümnenda ja kaheksateistkümnenda sajandi prantsuse kirjanike teoseist. Nende raamatute kaudu tutvus poiss lähedalt prantsuse kirjandusega, need arendasid temas suurepärase prantsuse stiili, mida hiljem tema kirjades sünnipärased prantslased ei suutnud küllalt imetleda. Kaheksa-aastaselt hakkas Puškin juba värsse kirjutama — prantsuse keeles. Ta kirjutas epigramme oma õpetajaist ja poemi „Tolyade“. Ta armastas väga Molière'i ja matkides teda kirjutas komöödia „Röövija“. Selle komöödia jaoks ehitas poiss lastetoas lava ja mängis ise kõiki osalisi, kuna pealtvaatajaks oli vanem õde Olga. Olgale näidend ei meeldinud, tundus Molière'i orjaliku jäljendusena, ja ta vilistas komöödia välja. Sel puhul kirjutas Puškin enese kohta epigrammi, samuti prantsuse keeles, mille mõte oli järgmine:

Miks, ütle, vastuvõttu sooja
Ei leidnud „Röövija“ premjääril?
Eks ikka sest, et tema looja
Ta oli röövinud Molière'ilt!

Tsarskoje Selo.

Litograafia järgi.

Lütseumis.

1811. aastal avati Tsarskoje Seloos Peterburi lähedal (praegune Puškin) uus õppeasutus — lütseum. Keiser Aleksander I määras lütseumile tohutu neljakordse majatiiva oma suurest lossist; õpetajaiks kutsuti parimad pedagoogid. Lütseum asutati üksnes „suurtsugu päritoluga, eriti riigiteenistuse tähtsatele aladele ettenähtud“ noormeeste jaoks. Astunud lütseumi väga noores eas (10—12-aastaselt), pidid õpilased kasvama ja arenema ainult õppeasutise õhkkonnas; koju ei lubatud neid üldse, isegi mitte õppevaheajal.

Puškin võeti lütseumi isa kõrgetel kohtadel olevate sõprade eestkostel. Poiss lahkus kauaks kodust, ent ta sõitis ilma igasuguse kahetsuseta, kahju oli tal lahkuda ainult õde Olgast.

19. oktoobril toimus lütseumi pidulik avamine keisri ja kogu tema perekonna juuresolekul. Peeti hommikune jumalateenistus-palvus, siis avati istung. Rahvahariduse Departemangu direktor kandis ette manifesti lütseumi asutamise kohta. Seejärel esines lütseumi direktor V. F. Malinovski. Kõrgete külaliste ees täielikult segadusse sattunud, näost kaame, hakkas ta midagi paberilt maha lugema, luges väga kaua, ent ta hääl kostis nii nõrgalt ja katkendlikult, et keegi midagi ei kuulnud. Kuulajad tagumistes ridades sosisklesid, eespoolsetes tukkusid. Viimaks kõneleja lõpetas, kumardas ja vaevu elusana pöördus oma kohale tagasi.

Julgelt ja erksalt esines äsja välismaalt tagasijõudnud noor poliitiliste teaduste professor A. P. Kunitsõn. Ilma igasuguse paberita hakkas ta rääkima kodanike ja sõdurite kohustustest.

Uue kõneleja ilmudes jahmatus publik algul ja hakkas nukralt varuma kannatust. Ent kõneleja puhas, kõlav hääl helises selgena ruumikas saalis, ta kõne haaras kuulajaid üha enam, ükski ei tukkunud ega sosisklenud.

Eranditult kõik olid üllatatud, et Kunitsõn kordagi ei maininud oma kõnes keisrit, ei ülistanud teda ei sobival ega sobimatul kohal, nagu tehti tavaliselt pidukõnedes. Tollal alles liberaalsele Aleksander I-le meeldis säärane orjameelsuse puudumine ja järgmisel päeval saatis ta Kunitsõnile kõrge ordeni — Vladimiri risti.

Algas koolielu.

Aasta pärast iseloomustasid õpetajad ja järelevaatajad poisikest Puškinit ametlikult nii: „Omab enam hiilgavaid kui põhjalikke andeid, enam tulist ja teravat kui sügavat mõistust. Usinus õppimiseks on tal keskpärane. Ta iseloomus on üldiselt vähe püsivust ja kindlust...”

„Väga taiplik, mõtterikas ja vaimukas, kuid äärmiselt hooletu. Ta on tubli vaid sääraseis aineis, mis nõuavad vähe pingutust, ja seetõttu on ta edusammud väga väikesed, iseäranis loogikas...“ „Tal on teravmeelsust, kuid kahjuks vaid tühjade sõnade tegemiseks, ta jõuab edasi väga keskpäraselt...“

Ülemustega käitus Puškin sõltumatult ja väljakutsuvalt. Siin näiteks järelevaataja Ilja Piletski kirjaoskamatud teated Puškini käitumisest 1812. aastal üksnes novembrikuu jooksul:

„6-ndal ütles Puškin oma arvamuse õppetundidest: tunnistan, et ma loogikat tõepoolest ei taipa, aga ka paljud isegi minust paremad ei oska seda, sest loogika süllogismid on temale väga arusaamatud. — 16-ndal narris väga haavavalt Mjassojedovit neljanda departemangu arvel, teades, et tema isa seal teenib, kandes ette mingisuguseid värsse, milliseid ei tahtnud mulle korrata, noomimisel aga tunnistas end veidi süüdi, ent kahetsust polnud märgata. — 18-ndal tõukas Puštšinit ja Mjassojedovit, korrates neile sõnu: et kui nad kaebavad, siis jäävad ise süüdlasiks, sest mina, ütles ta, oskan välja puigelda. Joonistusklassis nimetas härra Gortšakovi vabaks poola daamiks. — 23-ndal, kui ma härra professor Hauenschildi klassis härra Delvigi käest ära võtsin sõimukirja härra inspektori kohta, ütles härra Puškin mulle kõvasti sündsusetu ägedusega: „Kuidas te julgete võtta meie pabereid — järelikut hakkate ka kastist meie kirju võtma?“ Tõenäoliselt hoidis härra professori juuresolek teda tagasi veel halvemast käitumisest, sest tema viha oli silmatorkav. — 30-nda õhtul selgitas ta härra professor Košanskile mingisugust lugu Peterburi moodsaist prantsuse poodidest, ma ise ei kuulnud seda kõnelust, tulin alles sellal, kui härra

Košanski talle ütles: ma olen teist kõrgem aga tõesti ma ei mõtle säärast lollust ning vaevalt see tuleb kellelegi pähe. Ma pärisin teistelt kasvandikelt, ent nagu näis, ei saanud ükski tagasihoidlikkuse pärast mulle tema kõnelust korrata."

Selsamal kuul oli Puškin rahutuste algatajaks, mis viisid selleni, et inspektor Martin Piletski¹ lütseumist lahkus. See oli kaval ja süd ametu silmakirjateener, keda vihkasid kõik kasvandikud. Ta lubas enesele solvavaid märkusi kasvandike vanemate kohta. 21. novembri lõuna ajal, nagu kaebas järelevaataja, Puškin „hakkas loendama härra inspektori tehtud solvanguid mõningate kaaslaste vanemate kohta ja pärast lõunasööki ässitas ka teisi laimu koostamisele härra inspektori peale".

Algasid ägedad vaidlused, hulk kaaslasti toetasid Puškinit ja ütlesid, et tuleb minna direktor Malinovski juurde Piletski peale kaebama. „Üldse," tähendab järelevaataja, „käitus härra Puškin kõik järgnevad päevad väga julgelt ja kergemeelselt." Õpilastel oli selgitus direktoriga Piletski juuresolekul. Nähtavasti veenis see kõnelus direktorit Piletski ebaõigluses ja varsti tehti talle ettepanek lütseumist lahkuda.

Kui Puškin oli lütseumi nooremais klassides, toimusid hiigelsuured ajaloolised sündmused. 1812. a. suvel tungis Prantsuse imperaator Napoleon Bonaparte kuuesajatuhandelise armeega Venemaale. Kahesajatuhandelise Vene armee, keda juhtis tark väejuhataja Barclay de Tolly ja hiljem Kutuzov, taganes aeglaselt maa sisse, põigeldes kõrvale otsustavast lahingust.

Lahing toimus 26. augustil juba Moskva kuberman-

---

¹ Inspektor Martin Piletski oli järelevaataja Ilja Piletski vend.

gus, Borodino küla juures ebamäärase tulemusega. Vene armee jätkas taganemist.

Septembri algul jõudis Napoleon Moskvasse. Ent linn osutus tühjaks.

A. S. Puškin.

J. Heitmanni gravüüri järgi.

Sõjaväed ja kõik elanikud olid pealinnast lahkunud. Mõni päev hiljem algasid tulikahjud ja varsti kujutas kogu Moskva endast lausa tulemerd. Kuu aja pärast oli Napoleon sunnitud Moskvast väljuma ja käreidaimas pakases endist, juba täielikult laastatud teed mööda Venemaalt lahkuma, kannatades seljatagant Vene armee survet, kõigilt külgedelt aga partisanide rünna-

kuid. Detsembri keskel polnud Venemaal enam ainustki relvastatud vaenlast.

Puškin oli tollal kolmeteistkümne-aastane. Ta elas sügavalt ja tugevalt kaasa sellele üldrahvusliku patriotismi puhangule, mis oli vastuseks Napoleoni sissetungile Venemaale. Palju hiljem, veidi aega enne surma, kirjutas ta, pöördudes oma lütseumikaaslaste poole:

Teil meelès, kuidas voolasid armeed,
Kuis noorem veli teisi saatis teele
Ja kadedus meil nukraks tegi meelee,
Et mitte meie siis ei olnud need,
Kes läksid surema...

Elavat, teadlikku armastust kodumaa vastu, mille äratas poisipõlves Puškini hinges Isamaasõda, kandis ta puutumatuna läbi kogu oma elu. Venemaad ähvardanud surmaohu ja sellest võiduka väljapääsu, Borodino lahingu, Moskva põlemise, Kutuzovi, Barclay de Tolly ja Napoleoni poole pöörduvad visalt Puškini mõtted kogu tema elu jooksul; valu, uhkus ja võidutsemine isamaa pärast elavad kogu aja tema hinges.

1821. aastal, pärast Napoleoni surma kirjutas Puškin, pöördudes tema poole:

Mis sind nii kõrgiks oli muutnud?
Mis kainuse viis mõtetest?
Kuis Venemaad ei mõista suutnud
Sa vakra vaimu kõrgusest?
Su meel ei aimand vene leegi
Suurmeelsust, unistasid vast,
Et taas meist rahu palub keegi²,
Kuid hilja mõistsid venelast...

² Puškin mõtleb siin Tilsiti rahu, mis sõlmiti 1807. a. Venemaa ja Prantsusmaa vahel.

Ürgõiguste eest sõjakäike
Taas määra, võimas Venemaa!
Sa tuhmu, Austerlitz³ päike,
Suur Moskva, tulemereks saa!
On ajad kunagised läbi!
Meil Moskvat ülistagu hüüd!
Kao, meie üürikene häbi!
Vaid sõda on me leping nüüd!

Moskva põlemise „suurmeelne leek“ oli Puškinile püsiva patriootilise uhkuse objektiks. Jutustuses „Roslavlev“ (1831) saab noor tütarlaps, vürstitar Polina, maal teada, et Moskva põleb. Ta teatab põlastusega vangistatud prantsuse ohvitserile Sinécure'ile, et „õilsad, hari tud prantslased“ on põletanud Moskva.

„Mis te räägite,“ hüüatas Sinécure, „see pole võima lik.“ — „Oodake ööd,“ vastas tütarlaps jahedalt, „võib olla näete kuma.“ — „Mu Jumal! Ta on hukkunud,“ ütles Sinécure, „kas te siis ei tea, et Moskva tulikahju on kogu Prantsuse sõjaväe hukk, et Napoleon ei saa ennast enam kusagil, millegagi kaitsta... Ei, ei — venelased, venelased ise süütasid Moskva! Õudne, barbaarne suurmeelsus! Nüüd on kõik otsustatud: teie kodumaa pääses ohust; kuid mis saab meist, mis saab meie keisrist!“

Sinécure lahkus erutatuna. Polina sõbratariga ei suutnud toibuda.

„Kas tõesti,“ ütles Polina, „on Sinécure'il õigus ja Moskva tulikahju on meie kätetöö? Kui see nii oleks... Oh, ma võin uhke olla venelanna nimele! Maailm häm-

---

³ Austerlitz — paikkond Määrimaal (Tšehhoslovakkias). Austerlitz lähedal toimus 1805. a. lahing Vene, Austria ja Napoleoni sõjaväe vahel. Võit jäi Napoleonile.

mastub suurest ohvrist! Nüüd pole ka meie langus mulle kohutav, meie au on päästetud; ialgi ei julge Euroopa võidelda rahvaga, kes raiub ise enesel käed otsast ja põletab oma pealinna!"

Õpingud andsid üldiselt Puškinile vähe. Hiljem tuletas ta suure armastusega meelde lütseumi „moraalsete ja poliitiliste teaduste“ professorit A. P. Kunitsõnit, sedasama, kes pidas lütseumi avamisel kõiki kütkestanud kõne. See oli andekas õpetlane, käitus sõltumatult ja oskas äratada oma õpilastes nii armastust teadmiste vastu kui ka ülevaid tundeid. Hiljem meenutas teda Puškin värssides:

Kunitsõnile tasuks arm ja viin!
Kunitsõn meid on kasvatand ja loonud,
Ta on me müüri nurgakivi toonud
Ja tema läitnud püha tahi siin.

Veel tuletas Puškin armastusega meelde „oma tublit Galitšit“, kes õpetas vene ja ladina kirjandust. Ka see oli andekas õpetlane, kelle tunnid olid lõbusad, sundimatud, puht-seltsimehelikud vestlused kirjandusest ja kunstist. Galitš tegi vempe koos õpilastega ja koos nendega vedas juhtkonda ninapidi. Ka armastas ta napsitada. Oma lütseumi-aegseis värssides kujutab Puškin Galitšit lõbusa epikuurlasena, väikeste tudengi-olen-gute juhatajana:

Rõõm, su apostel näitab end!
Mu tubli Galitš, vale ⁴!
Sull' Epikuros ⁵ vanem vend,
Ei hülga sa pokaale.

⁴ Vale (ladina k.) — terviseks!

⁵ Epikuros — vana-kreeka filosoof, kes propageeris nau-digut elu sihina.

Saa presidendiks, juhi meid,
Ei pärjast jää sa ilma,
Ja kadetsevad tudengeid
Kõik tsaarid siis maailmas.

Kuid need tudengi-olengud ise olid rohkem Puškini fantaasia vili. Tema värsid tõestavad vaid seda, et lütseumi õpilased ei näinud Galitšis mitte ranget õpetajat, vaid head seltsimeest, kes meeeldi võtnuks osa nende joominguist, kui neid oleks olnud. Nii Kunitsõnil kui ka Galitšil keelati mõne aasta pärast „vabamõtlemise ja usuvastasuse“ tõttu õppetegevus Peterburi ülikoolis.

Prantsuse keelt ja kirjandust õpetas väike, paksu kõhu, rasvase, kergelt puuderdatud parukaga taadike, David Ivanoviitš de Boudry, Prantsuse revolutsiooni kuulsa tegelase Marat' vend. Ta oli asjalik õpetaja, kes oskas tekitada õpilastes huvi õppetöö vastu ja äratada neis mõtteid. Boudry austas väga oma kuulsa venna mälestust.

Lütseumi ülejäänud õpetajad ei küündinud üle kesk-pärase taseme. Vene kirjandust õpetas professor Košanski, kes püüdis harjutada õpilasi värsse kirjutama. Ühel pärastlõunal lõpetas Košanski oma klassis loengu määratud ajast varem ja ütles:

„Nüüd, mu härrad, proovigem sulgi: palun, kirjel-dage mulle roosi värsivormis.“

Kasvandikel ei sujunud värsid, kuid Puškin luges silmapilkselt ette kaks neljarealist salmi, millega pälvis nii Košanski kui ka kaaslaste vaimustuse.

Ent vananenud kirjandusliku maitsega Košanski ei suutnud Puškinit soodsalt mõjustada: ta eelistas õõnsa-sõnalist ja ebaloomulikku väljendust ning pidas liht-sust alaväärtuslikuks. Õpilaste värssides tegi ta innu-kalt vastavaid parandusi. Puškin suhtus Košanskisse

eitavalt, nimetades teda oma värssides „igavaks jutlustajaks“, „süngeks tsensoriks“, kes andis „kuiva õpetatuse tunde“.

Matemaatikat Puškin ei armastanud. Seda õpetas professor Kartsev, kes ei suutnud äratada huvi oma aine vastu üheski õpilases, seda vähem Puškinis. Kord kutsus ta Puškini tahvli juurde ja andis talle lahendamiseks algebraülesande. Puškin tammus kaua ühelt jalalt teisele ja kirjutas vaikides kogu aeg mingisuguseid vormeleid. Viimaks küsis Kartsev temalt:

„Noh, kas tuli välja? Millega võrdub x ?“

Puškin muheles ja vastas:

„Nulliga!“

„Hästi! Minu klassis teil, Puškin, lõpeb kõik nulliga. Istuge oma kohale ja kirjutage värss.“

Õpingud lütseumis toimusid halvasti läbimõeldud plaani järgi, süsteemitult, tarbetute õppeainete ohtrusega, nagu mainib oma mälestustes üks Puškini kaastest, „mingi üldine, osalt gümnaasiumi, osalt ülikooli kursus, kõigist maailma asjust“.

Eks kõik ju õppind vähehaaval
Me midagi ja kuidagi...

mäletas ka Puškin ise.

Kuid lütseumis valitsev üldine vaim oli tolle aja kohta täiesti erandlikku laadi. Austati kasvandike vääriskust, õpetajad ütlesid neile „teie“, lisades perekonnanimele sõna „härra“, distsipliin polnud range, ihunuhtlus puudus täielikult: lütseum oli tollal ainus õppeasutus, mille põhikirjas seisis: „ihunuhtlus on keelatud“. Kasvandikke toideti hästi, ruumid olid luksuslikud, igal õpilasel oli oma tuba. Ja, mis nii harva juhtus tsaariaegseis koolides kuni kõige hilisema ajani, kasvandikud

mäletasid kogu eluaeg lütseumi armastusega. Armastusega meenutas ka Puškin korduvalt lütseumi:

Karikatuur lütseumi professoritest, kes taotlevad minister Razumovski soosingut.

Lütseumi kasvandiku A. Illitševski joonise järgi.

Ükskõik kuspoole, milliseile teile
Karm saatus juhib meie matkahoo,
Ei muutu üks: maailm on võõras meile,
Me kodumaa on Tsarskoje Seloo.

Nagu nägime, polnud lütseumi juhtkond Puškinist kuigi heas arvamuses: laisk, pealiskaudne, kergemeelne, võimeline vaid neis aineis, mis nõuavad vähe pingutust. Säärase mulje jättis Puškin ka kogu oma elu kestel teda pealiskaudselt tundvatele inimestele. Tegelikult töötas, luges ja mõtles ta aga juba lütseumis palju. Luuletuses „Linnake“ (1814) loetleb Puškin oma armsamaid kirjanikke. Peab imestama selle viieteistkümne-aastase poisi haruldast kirjanduslikku eruditsi-

ooni. Tema lemmikud olid: Homeros, Vergilius, Horatius, Tasso, Molière, Racine, Voltaire, Rousseau, Parny; venelastest: Deržavin, Fonvizin, Bogdanovitš, Dmitrijev, Krölov, Karamzin. Poiss uuris virgalt ühe tolleaegse parima prantsuse kriitiku — La Harpe'i kuueteistkümnepäevaste teostekogu.

... Ma sageli, ei salga,
Ta seltsis aega viidan.

Kõik Puškini lütseumikaaslased tundsid, et ta on nendest palju arenenum. Üks Puškini lähim koolisõber, Ivan Puštšin, jutustab:

„Me nägime kõik, et Puškin meid ennetas, oli palju lugenud, millest meil polnud aimugi, ning mäletas kõike, mida luges. Ent ta ei mõtelnudki oma arvamustega hoobelda ega uhkeldada, nagu sageli teevad varaküpsed isikud. Ta otsekui tahtis tõestada, et ta on meisterjooksma, üle toolide hüppama, palli pilduma jms. Tuli vahel imestada tema muutlikkuse üle; näed teda kord oma aastate kohta liigselt mõtetesse ja lugemisse süvenenuna, siis aga äkitselt katkestab ta tegevuse ja satub raevusööstu seepärast, et mõni teine võitis teda jooksumis- või langetas ühe hoobiga kõik keeglid.“

Ta oli kohutav võrukael. Teravmeelne, tülinorija, kärsitu, „rüblük“, nagu ta ise ennast nimetas. Prantsusekeelses luuletuses „Minu portree“ kirjutas Puškin endast: „Pole olnud minust lobasuud talumatumat ja räuskavamamat... Tõeline kurivaim vallatustes, tõeline pärdik näo poolest, palju, liiga palju kergemeelsust — selline on Puškin.“ Tema teravmeelsed väljendused kandusid kaua lütseumi ühest põlvkonnast teise. Näiteks jutustatakse, et keiser Aleksander kord klassi tulles küsis õpilastelt:

„Kes teist on esimene?“

Puškin tõusis ja vastas südilt:

„Siin pole esimesi, teie kõrgus, kõik on teised.“

Väga levinud oli ka lugu, kuidas õpetaja andis kord õpilastele kirjutada päikesetõusu kirjeldava luuletuse. Erilise juhmuse poolest silmapaistev õpilane Mjassojevov kirjutas vaid ühe rea:

Ju punav päike läänes tõstis pea...

Rohkem ei suutnud ta midagi välja mõelda ja palus Puškinilt abi. Viimane lõpetas momentaanselt:

Ja rahvad hämmastund ei tea,
Mis õige, millest alata:
Kas virguda või magada.

(Mõned omistavad luuletuse lõpu mitte Puškinile, vaid tema klassikaaslasele Illitševskile.)

Sageli juhtus, et Puškin oma teravate naljadega valusalt nõokis üht või teist kaaslast; juhtus, et kaaslane andis talle kohase vastulöögi. Nagu tihti hiljemgi, oli Puškinile säärane vastulöök täiesti ootamatu ja ta kannatas selle tõttu tugevasti. Öösiti ta nuttis ja jagas oma tuska kaaslase Ivan Puštšiniga; nad kaalusid siis üheskoos, kuidas ta peaks edaspidi taktilisemalt käituma.

Puškini meeleolud olid väga muutlikud, samuti nagu varases lapsepõlveski; igal silmapilgul esines ta teis-sugusena. Hiljem meenutas ta isegi:

Kord olin püüdlik, siiras, aval,
Kord laisk, kord jonnakas ning kaval,
Kord alandlik, kord mässumeelne,
Kord vaikne, nukker, varuks nutt,
Kord südamlikult voolas jutt.

Mõned kaaslased ei armastanud Puškinit ta naljatluste pärast, ent tal oli ka palju sõpru. Puškin oli üldse sõpruses suur „meister“. Ta oskas sõpru kiindunult armastada ja ka need armastasid teda kiindunult.

Puškini lähimaks sõbraks oli Ivan Puštšin — lõbus ja elurõõmus, ülla hingega oivaline kaaslane, keda kõik armastasid. Kord tema, Puškin ja nendega koos veel kolmas lütseumi kasvandik, Malinovski, kukkusid sisse looga, mis tekitas lütseumis palju kära. Kamp kasvandikke, nende hulgas ka need kolm, kavatsesid korraldada salajase olengu. Nad hankisid pudeli rummi, mune, peenestasid suhkrut, tõid keeva teemasina, valmistasid „kogel-mogeli“-jooki ning hakkasid napsitama. Ühesse kaaslastest mõjus rumm tugevasti, ta hakkas mürgeldama ja kõva häälega jutlema; see äratas valvegubernööri tähelepanu, kes teatas asjast inspektor Frolovile. Algasid küsitlused ja juurdlused. Puškin, Puštšin ja Malinovski teatasid, et see kõik on nende tegu ja et ainult nemad on süüdi. Frolov tegi juhtunust ettekande direktorile, kes ruttas teatama minister krahv Razumovskile. Minister sattus ärevusse, sõitis Peterburist kohale, kutsus „kurjategijad“ välja, noomis neid ja andis asja professorite konverentsile läbivaatamiseks. Konverents otsustas: lasta süüdlastel kaks nädalat hommikuste ja õhtuste palvuste ajal olla põlvili, panna nad lõunalauas istuma viimastele kohtadele ja kanda nende nimed musta raamatusse. Läkituses Puštšinile meenutab Puškin juhtumit „kogel-mogeliga“ järgmiselt:

Peekrivend, kas meenub sulle
Tolle aja õnnis usk,
Kunas meie kokku tulles
Klaasidesse uppus tusk?

. . . . .

Mäletad, kuis sosiskelev
Lauda piiras meie ring;
Punsiklaasid, tuju elev,
Odav piibusuitsu ving?

Oo, kui hoogsalt, imekaunilt
Suitsupilved tõusid säääl...
Äkitselt pedandi tauniv
Ähvardav ja vastik hääl.

Ja on pudelitest killud
Järel veel me jalge all,
Aknast välja klaase pillud,
Punsiloigud põrandal.

Põgeneme kiirustades...

Kui neid kolmekesi asetati lõunalauas viimastele
kohtadele, ütles Puškin:

See koht on parem,
Kus putru saab yarem.

Teiseks Puškini lähimaks sõbraks oli parun Anton
Delvig — tüse, loid ja haiglane poiss, vankumatult
külmavereline, ülemuste vastu jultunud ja pilkav. Ta
oli väga laisk, õppis halvasti, ent omas teravat mõistust
ja väga rikast fantaasiat. Ta armastas luulet, uuris tähe-
lepanelikult välismaa ja vene poeete ning kirjutas ka
ise värse; ta avaldas oma laulud trükis esimesena kõi-
gist kaaslastest. Puškini loomingusse suhtus Delvig
vaimustatult ja ennustas talle suurt tulevikku.

1815. aastal avaldas Delvig ühes toleaegses parimas
ajakirjas luuletuse „A. S. Puškinile“, mis lõppes järg-
miselt:

Puškin! Metsaski redu ei leia ta,
Lüüra reedab ta kõlava lauluga,
Ja Apollon Olümpose tipule
Viib ta, surematu, surelikkudelt.

Hiljem sai Delvigist väljapaistev poeet. Puškiniga ühendas teda kogu elu kestel kõige lähedasem sõprus. 1825. aastal meenutas Puškin Pihkva kubermangu pagendatuna Delvigit ja lütseumis ühiselt läbielatud luuleloomingu rõõmu:

Maast-madalast meis puhkes laululõõm,
Me kaunist kirge tajusime endas,
Kaks muusat meile lapsepõlves lendas
Ja nende seltsis saabus meile rõõm.
Kuid ihkama mu süda kiitu pandi,
Sa laulsid muusa, hinge jaoks ju siis,
Ma pillates ei säästnud oma andi,
Su geenius sind vaikusesse viis.

Hinnang Delvigi kohta — muidugi tugevasti liialdatud — iseloomustab Puškini suhtumist temasse.

Puškin sõbraks oli ka veel Wilhelm Küchelbecker. Nagu ta perekonnanimi, nii oli ka ta ise naljakas: pikk, kõhetu, pungissilmaline, halva kuulmisega, rääkimisel kõverduva suuga, üleni kuidagi vingerdav, otsekui tõeline „siug“ — säärane hüüdnimi oligi tal kaaslaste hulgas. Teiseks hüüdnimeks oli tal veel „Kjuhlja“. Ta oli äkiline kuni täieliku ohjeldamatuseni, enesearmastaja, kergesti haavuv ning lisaks kõigele kirjutas veel värsse, olles oma kohmakais luuletusis niisama naeruväärne kui kõiges muuski. Lütseumis ei kirjutatud mitte kellegi kohta nii palju epigramme ega joonistatud nii palju karikatuure kui Küchelbeckeri kohta.

Puškin haigestus ja lamas laatsaretis. Seal kirjutas ta luuletuse „Pidutsevad üliõpilased“ ja kutsus kaaslast seda kuulama. Need tulidki pärast õhtust teed guvernöör Tširikovi saatel. Algas lugemine:

Mu sõbrad, jõudetund on taas,
On lakand rutt ja kära,

Laudlina lauale ja klaas!
Viin, vahuta ja sära!

Siis pöördus ta eraldi iga kaaslase poole, näiteks:

Kas tõesti, Delvig, magad veel?
Maast lahti! Käsi anna!
Siin pole klass ja surnud keel,
Mis magama võib panna.
Siin sinu sõbrad täna koos
Ja pudel ootab laual...

Kaaslased kuulasid ahne tähelepanuga, sügavat vaikust katkestasid vaid ajuti vaimustatud hüüded. Küchelbecker palus mitte segada, ta kuulas täielikus joobumuses. Ja siis äkki — lõppvärsid:

Poeet, sul lunastada süüd,
Sa kaine hommikuni.
Wilhelm, loe oma värsse nüüd,
Et rutem tuleks uni.

Kõlas üldine naerulagin. Kuulajad unustasid poedi ning tema värsid ja hakkasid kiusama ootamatusest täiesti ogaraks muutunud Küchelbeckerit.

Küchelbeckeri naljaka ja ebameeldiva välimuse all peitus ometi puhtaim entusiast, täis unistusi headusest ja ilust, vaimustatud luulearmastaja, heasüdamlik ja kergesti leppiv inimene. Ta õppis hästi, oli palju lugenud ja tutvustas kaaslastele saksa kirjandust.

Puškin nimetas teda elavaks leksikoniks ja hinges-
tunud kommentaariks.

Küchelbeckeri täielikku vastandit igas suhtes kujutas endast Puškini teine sõber — vürst Aleksandr Mihailovitš Gortšakov: hiilgavate annetega esimene õpilane, hästi kasvatatud, ülemuse vastu aupaklik, tasa-

kaalukas, väga täpne ja korralik, ilusa välimusega. Seejuures oli ta isekas, kõrk ja väiklaselt kättemaksumihuline. Kaaslased ei armastanud teda. Ent Puškinit tõmbas miski tema poole; nähtavasti veetles Gortšakov teda kui igakülgse menukuse eeskuju, kui inimene, kellele saatus polnud keelanud ainustki oma andidest. Läkituses temale kirjutas Puškin:

Su teele kõrk ja tujukas Fortuuna
On andnud kuulsa, õnneliku suuna, ---
Ent minu tee on kitsas, vaevane;
Ka ilu Sulle antud taevane,
Ja võluandi omad suurepärasest,
Sul terav mõistus, armas iseloom,
Su tee on rikas au ja õnne särast,
Vaid priiusele looja Sind on loond.

Gortšakov tegi hiilgavat karjääri, oli Aleksander II valitsuse ajal välisministriks ja suri kõrges raugaeas vürstliku „hiilguse“ tiitliga, riigikantsleri aukraadis.

Lütseumis õitses kirjandus, anti välja käsikirjalisi ajakirju, paljud kasvandikud kirjutasid värsse. Poeetidenä paistsid eriti silma kaks: Illitševski ja Puškin. Illitševski osutus hiljem kehvaandeliseks luuletajaks, ent tollal asetas enamik kaaslasi teda Puškinist palju kõrgemale. Luuletasid veel Delvig ja Küchelbecker. Kuid aasta-aastalt võitis Puškin üha suuremat tunnustust ning lugupidamisega jälgisid kaaslased tema arenevat talenti. Sama Illitševski kirjutas sõbrale: „Tema kuulsuse kiired saavad vastu helkima ka ta kaaslasis.“

Hiljem mäletas Puškin

... sõpru noori,
Kes keset uljast häältekoori
Kõik kuulatasid minu häält.
Ükskõikseks keegi neist ei jäänud,

Mil kiivalt hoides sõprusliitu,
Nad mulle tänuks pärja töid
Ja siira südamega löid
Mu ara Muusa ümber kiitu.

Lütseumis kirjutas Puškin väga palju. Juba tolleaegsete katsetuste järgi aimasid kõige tõsisemadki hindajad Puškinis noort kotkast, kes sirutab enesekindlalt lennuks võimsaid tiibu.

Tollal avaldasid noorele poeedile, tema luuletustele ja kunstilisele ellusuhtumisele suurimat mõju luuletajad: venelastest — Batjuškov, prantslastest — Voltaire, Parny, Grécourt ja teised. Elu on antud nautimiseks; tema rõõmud on viin, kaunitaride armastamine, muretu laiskus; hooletu looming — see on mäng. „Lõbutseda — see mu seadus,“ kirjutas Puškin juba ühes oma kõige varasemas luuletuses:

Rõõmu püüa ajavoos;
Meeles pea sõprusreeglit:
Lõbusus on seal, kus peekrid,
Õnn ja armastus on koos...
(1814)

Nõrgemini mõjustas teda Žukovski oma tundliku melanhooliaga, tungiga ähmasesse kaugusesse ja nukra alistumisega saatusele. Kõik see oli Puškini olemusele liiga vastukäiv. Peamiselt peegeldub Žukovski mõju Puškini eeleegiais.

Konventsionaalseis romantilistes toonides, liialdades tõelisi meeleolusid, nimetas Puškin ennast „paljukannatajaks“, rääkis oma „külmast pilgust“ ja „raskest ohkest“.

Ma nutan, poetamata kaebesõnu,
Mu hing, mis vaevleb mure koorma all,

Ka nutus leiab elu kurba mõnu.
Ei kahetse ma tunde lendavaid
Kui viirastus, mu elu, vaibu siin,
Mul kallid minu armastuse piin.
Las suren ma, ent armastades vaid.

Puškin kirjutas ka teistes tollal tarvitusel olevais poeesiavormides, näiteks läkitustena. Üks sääraseist

Puškin deklameerib lütseumi eksamil 1815. a. Deržavini ees oma luuletust „Mälestusi Tsarskoje Seloos“.

I. J. Repini maali järgi.

läkitusist „Sõbrale-luuletajale“ avaldati tollaegses parimas ajakirjas „Vestnik Jevropõ“. See oli viieteistkümne-aastase poeedi esimene debüüt trükis.

8. jaanuaril 1815 toimus lütseumis alamast osakonnast kõrgemasse siirduvate kasvandike avalik eksam. Eksamil viibis teiste aukülaliste hulgas ka rauk-poeet Deižavin, kaheksateistkümnenda sajandi andekamaid

vene poeete, oodide autor, mis ülistasid peamiselt Katariina II-st ja tema valitsemisaja pidulikke sündmusi.

„Kui me teada saime, et Deržavin tuleb meie juurde,“ meenutas Puškin, „erutusime kõik. Deržavin oli väga vana. Ta oli mundris ja lõõtssaapais. Meie eksam oli talle kurnav; ta nägu oli ilmetu, silmad tuhmid, huuled rippuvad. Ta tukkus seni, kuni algas vene kirjanduse eksam. Siis ta elustus: silmad lõid sädelema, ta muutus täielikult. Mõistagi, et loeti vaid tema luuletusi, arutleti tema luuletusi, avaldati lakkamatult kiitust tema luuletustele. Ta kuulas haruldase elavusega.“

Hüüti välja Puškin. Seistes kahe sammu kaugusel Deržavinist, hakkas ta lugema oma luuletust „Mälestusi Tsarskoje Seloos“. Neis värssides meenutas noor poeet Katariina ajastut, tema väejuhtide — Orlov-Tšesmenski, Rumjantsevi ja Suvorovi võite ning neid võite ülistavaid poeete Deržavinist ja Petrovi:

Oo, kõlav aeg, su udust loorub
Me au, mis kantud võitlushoost,
Kui meil Orlov, Rumjantsev ja Suvorov
Väejuhid vaprast slaavi soost,
Näis, Zeusi kõuega tõid võidu heitlusteedelt;
Ja maailm hirmumeeli imeteles neid;
Deržavini, Petrovi lüürad kõuekeelselt
Siis tervitasid sangareid.

Siis kirjeldas ta 1812. a. sõda ja Napoleoni vägivaldset sissetungi Venemaale:

Oo, värisege, võõrad jõugud!
Nüüd mõõka surub vene pihk,
Meil noored, vanad võitlejateks tõusnud,
Neil hinges kättemaksu kihk.
Käes on su hukk, türann, me jõudu sa ei murra.

Näed igas sõdalases täna vägimeest.
Neil eesmärk ainuke: kas võita nüüd või surra
Siin usu, tsaari eest.

Värsid põhjustasid üldise vaimustuse. Pisarsilmil
sööstis Deržavin poisikest suudlema. Hämmastunud
Puškin jooksis ära, Deržavin aga hüüdis:

„Tema asendab Deržavini!”

Hiljem meenutas Puškin seda temale unustamatut
päeva:

Me kuulus vanake, kes geeniuse väega
Lõi laule tsaaridest, siis oma raugakäega
Mind embas pisarsilmil, ennustades eel
Suurt õnne, mille sarnast ma ei tundnud veel.

„Jevgeni Onegini” mustandeis Puškin meenutab:

Noil päevil, kui lütseum meile
Tõi kätte Iliase lood,
Ma armastust ei keeland neile
Ja vaikselt needsin Cicerot⁶,
Noil päevil, kui mu käsi sallis
Poeemi harva nii kui palli,
Kui põlgasin skolastikat
Ja leidsin: istuda on patt;

.....
Kui vahel unustades klassi
Ma kedagi ei kuulnud, näind,
Kui hääles püüdsin leida bassi,
Ent lõug veel karvaseks ei läind,
Noil päevil esmakordselt tuju
Mul määras neuu kaunis kuju
Ja esmakordselt taipas rind,

⁶ Cicero — Vana-Rooma avaliku elu tegelane ja kuulus
oraator.

Et armastus on leidnud mind, —
Sain tunda igatsuse sundi,
Kui vaevas ulmade maailm,
Ja ihaldatud otsis silm,
Kui kohtamise õnnist tundi
Ma unistades ootsin siin,
Koos hinges rõõmuloit ja piin...

Need read on kirjutatud ühe lütseumikasvandiku kahekümne-aastase õe, õuepreili Jekaterina Pavlovna Bakunina kohta. Ta külastas sageli oma venda lütseumis ja võttis alati osa lütseumi ballidest. Ta oli kaunis, suurte silmadega ja sale. Kogu lütseumi noorus oli temasse armunud.

See oli Puškini esimene armastus — arglik ja uje noorusearmastus, „lootusetu“ igatsusega, „salajaste piinade õnnega“, põgusast kohtumisest või sõbralikust naeratuses paljudeks päevadeks jätkuva rõõmuga. Terves reas Puškini lütseumiaegseis luuletustes peegeldus see armastus: „Soov“, „Sügisene hommik“, „Lahkumine“ ja mõned eelegiad.

Puškin hakkas üha enam tõmbama enesele tolle aja kõige väljapaistvamate kirjanikkude tähelepanu. Tema male panid suuri lootusi Karamzin, Batjuškov, Žukovski, vürst Vjazemski. 1816. aasta kevadel külastas lütseumi Karamzin vürst Vjazemski ja Puškini lelle, poeet Vassili Lvovitsiga. Ta kutsus Puškini välja ja ütles:

„Lenda kõrgele nagu kotkas, ent ära peatu lennul.“

Suve veetis Karamzin Tsarskoje Seloos. Puškin külastas teda sageli. Suhtlemine Karamziniga oli Puškini kirjanduslikule arengule väga kasulik. Veel kasulikum oli aga mõju, mida avaldas lütseumi kasvandikulepoeedile Peterburi kirjanduslik ühing „Arzamas“, sama

Karamzini, Žukovski, Vjazemski ja teiste kaudu. See oli trotslik võitlusühing, kus tollaegne noor kirjandus liitus võitluseks vanade kirjanduslike voolude vastu. Vana kaitsjana esines peenutsev „Besseda ljubitelei rossiiskogo slova“ eesotsas admiral A. S. Šiškoviga. Äärmise poliitilise tagurluse juures kaitses see ühing kirjanduses klassitsismi, pidulikku slaavi-vene stiili, suhtus vaenuliselt Karamzinisse, tavalise kõnekeele kirjandusse viijasse. Just selle „Besseda“ vastu astuski võitlusesse „Arzamas“ — vene kõne lihtsuse eest, klassitsismi raskepäraste seaduste kukutamise eest, kunstilise loomingu vabaduse eest. Puškin võeti juba lütseumi ajal salaja „Arzamas‘i“ liikmeks. Hüüdnimeks anti talle „Ritsikas“ (igal ühinguliikmel oli oma hüüdnimi). Puškin jälgis lütseumist suure huviga „Arzamas‘i“ tegevust ja võttis selle võitlusest „Besseda‘ga“ osa läkituskirjade ja epigrammidega.

Vanematel kursustel olles sobitas Puškin tutvuse Tsarskoje Seloos asuva ihukaardiväe husaripolgu ohvitseridega. Vanemal lütseumikasvandikel oli võrdlemisi suur vabadus. Puškin külastas sageli husareid, võttis osa nende olenguist, sai sõbraks polgu uljamate võrukaeltega, nagu Kaverin, Molostvov ja teised. Mõnes suhtes oli tutvus ohvitseridega Puškinile väga kasulik. Teadagi kasvatati lütseumiõpilasi rangelt monarhistlikus vaimus; see kasvatus väljendus terves reas Puškini lütseumiaegseis luuletusis: „Keisri naasmise puhul Pariisist“, „Oranje printsile“ (viimase luuletuse eest sai Puškin keisrikojalt kuldkella). Tolleaegsest kaardiväe ohvitserkonnast aga oli enamik valitsuse suhtes väga opositsiooniliselt meelestatud; kaardiväehusarite kaudu tutvus Puškin tollaegse illegaalse kirjandusega. Juba

kuueteistkümne-aastaselt kirjutab ta luuletuse „Licinius'ele“⁷ — tõlke pähe ladina keelest:

Ma hingelt roomlane, mu rinnas priius loidab,
See suure rahva vaim ka minu vaimu toidab.

Lõi Rooma vabadus ja orjus hukkas ta.

Suurt mõju avaldas temale üks ohvitseridest, hiljem kuulsaksaanud P. J. Tšaadajev, silmapaistev mõtleja ja erakordselt haritud inimene. Tollal oli ta revolutsiooniliselt meelestatud ja etendas Puškini poliitilises kasvatuses tähtsat osa. Üldse avaldas Tšaadajev suurt mõju Puškini kujunemisele ja intellektuaalsele arengule. Ühe kaasaeglase arvates andis ta ses suhtes Puškinile rohkem kui kogu lütseum.

1817. aasta juunis lõpetasid Puškin ja ta kaaslased lütseumi. Soovijad astusid valiku järgi kas sõjaväe- või tsiviilteenistusse.

Tsiviilteenistusse astuvate kasvandike nimekirjas seisis Puškin edukuse poolest neljandal kohal lõpust.

Oma lahkumisluletuses „Kaaslastele“ kirjutas Puškin:

On möödas varsti kloostriaastad,
Neid miski tagasi ei too,
Veel viimast korda kõike vaatad,
Mis pakub Tsarskoje Seloo.
Meid kutsub laia ilma kära
Ja lahkumine seisab eel,
Me pilk, kus rahutuse sära,
Ju ammu julgelt viibib teel.
Eks mõnigi meist, kiivris meel,
Ja mundri sõjakusest kange

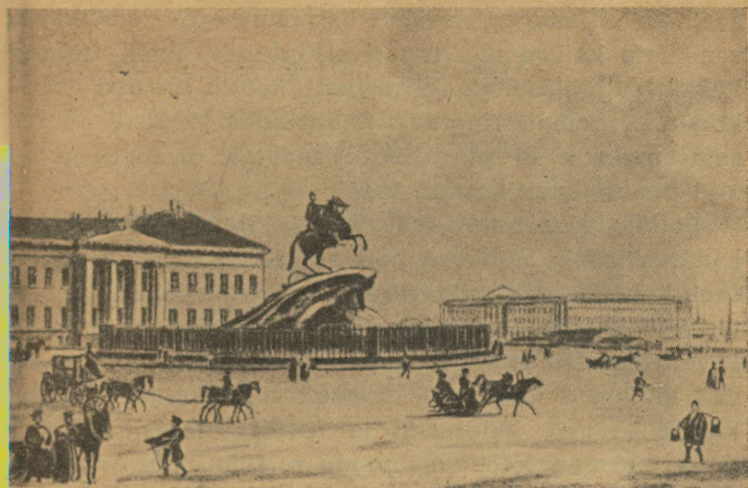
⁷ Licinius — Vana-Rooma rahvatribuun.

Kui husar mõõka tõstis ju
Paraadil, mille kord on range,
Ning jäänud külmetama hange
Tal meeles valvkond, ahjusuu.
Kuid see, kes ülimuseks loodud,
Kes mitte au, vaid austust teab,
See kuulsa kelmi ees ju kooldub
Ja ennast ausaks kelmiks peab;
Ja ainult mina, kes ma laisalt,
Ükskõikselt ootan, mis toob tund,
Ei karga kärsitusest paigalt,
Ma rahulikult naudin und.
Ulaanid, kiivrid, kõik on prügi,
Ei jumalda ka seadust ma,
Ning kapteniks rind ees ei trügi
Assessoriks⁸ ei rooma ka.
Mu kallid sõbrad! Mütsi punast⁹
Ma palun ainult teie käest
Niikauaks, kuni patulunaks
Teen juttu kord ka sõjaväest,
Niikauaks, kuni laisal, ilma
Et ohtu pruugiks karta sest,
On luba kuumal juuli ilmal
Veel vabalt lahti lüüa vest.

---

⁸ Assessor — tsiviil-aukraad.

⁹ Punast (früügia) mütsikest kandsid jakobiinid Prantsuse revolutsiooni ajal 1789. aastal. Sellest punane müts — vabaduse sümbol.

Senativäljak ja Peeter I mälestussammas Peterburis.

Peterburis.

Väheedukas Puškin lõpetas lütseumi kolleegiumisekretäri teenistusastmega. (Edukamad lõpetasid kõrgema teenistusastmega — titulaarnõunikena.) Ta astus ametnikuks Riiklikku Välisasjade Kolleegiumi Peterburis, seitsmesajarublase aastapalgaga. Tollal oli noorte aadlike teenistus vaid nimeline: nad ei teinud midagi, tööle peaaegu ei ilmunud ja pidasid kohti vaid selleks, et teenistusastmes tõusta. Puškinil oli vaba aega nii palju, kui ta soovis.

Juba mõned aastad tagasi olid Puškini vanemad Peterburi kolinud. Puškin elas vanemate juures linna serval Kolomnas, Fontankal, Kalinkini silla lähedal. Ta sattus olukorda, milles sageli olid jõukast õppeasuti-

sest omandatud pillavate harjumustega noormehed vanemate katuse alla tagasi pöördudes. Peagi hakkas Puškin sugulussuhete ja tutvuste kaudu liikuma seltskonna kõrgemais ringides. See nõudis jõukust; tähtsusetust palgast ei piisanud. Vanemate majandusasjaolud aga alaliselt korrast ära.

Sellele seltsis veel isa väiklane ihnsus. Kui Puškin haigena võttis sügise pori või talvise käre paka-sega kojusõiduks voorimehe, pahandas isa alati kulutatud kaheksakümne kopika pärast. Parajal juhul mõnitas Puškin tigidalt ja väljakutsuvalt isa kitsidust; kord, kui nad mõlemad ühes seltskonnaga sõitsid paadis, võttis Puškin mõned kuldrahad ja hakkas neid ükshaaval jökke viskama, imetledes nende vastuhelki selges vees.

Puškin sööstis ülepeakaela Peterburi kihavasse ellu. Ta rõivastus keigarlikult, kandis mahalõikamata hõlma-dega moodsat, laia musta sabakuube ja sirgete äärtega kübarat „à la Bolivar“. Ta kasvatas endale väga pikad küüned, mida hoolikalt ravis ja poleeris; selle harjumuse säilitas ta elu lõpuni. Oli uljas võrukael, tülinorija, alati valmis duelliks. Seda peeti tollal heaks tooniks.

Puškin kutsus iga tühise asja pärast kahevõitlusele; siiski õnnestus sõpradel enamikku neist lahendada rahulikult. Muide, näib, et kaks-kolm duelli oli tal siiski. Üks neist toimus üsna veidral põhjusel. Puškini lütseumikaaslane Küchelbecker käis sageli Žukovski juures ja tüütas teda üsna palju oma värssidega. Kord oli Žukovski kutsutud kusagile piduõhtule, aga ta ei läinud. Kui temalt küsiti, miks ta ei tulnud, vastas Žukovski:

„Ma sain juba eelmisel õhtul kõhurikke; sellele lisaks tuli Küchelbecker, ja ma jäin koju.“

Selle kohta kirjutas Puškin otsekui Žukovski nimel:

Liig palju õhtusöögil sõin,
Uks oli lukustatud majas,
See oksele mind, öelda võin,
Ja küchelbeckerdama ajas.

Enesearmastaja ning tuisupäine Küchelbecker kutsus Puškinini kahevõitlusele. Puškin armastas Küchelbeckerit ja püüdis igati teda rahustada. Ent Küchelbecker ei tahtnud midagi kuulda. Tuli kahevõitlus. Küchelbecker laskis mööda. Puškin viskas püstoli minema ja tahtis seltsilist emmata, kuid Küchelbecker karjus maruviha-selt:

„Tulista, tulista!”

Puškin hakkas naerma, võttis ta käevangu ja ütles:
„Küllalt tembutamisest, mu armas! Lähme teed
jooma.”

Ja nad leppisid.

Pärast lütseumi lõpetamist Peterburis veedetud kolm aastat olid Puškinile ajaks, mil ta tõeliselt teostas elu-lõbude joovastava nautimise jutlust — seda jutlust, mida me nägime tema lütseumiaegseis värssides ja mida olid ka täis ta selleaegsed laulud.

Ah, taas ei naase noorustarm!
Seepärast enda juurde hüüa
Sa kergetiivuline arm
Ning joobumise hetki püüa!

Kõik koge naudingute reas,
Ükskõikselt kohtle iga tundi!
Pea vältimatuks hetke sundi
Ja noor vaid ole nooruseas!

Puškin tantsis innustunult ballidel, armus, pidutses ohvitseride olenguil, veetis aega kaardilauas. Ta oli

agar teatrikülastaja ja jälgis kõiki uusi lavastusi. Ent selle kõrval veetis ta õhtuid ka Peterburi ülekolinud Tšaadajevi juures ja vestles temaga kõige tõsisematel teemadel või Karamzini juures hämmastas kõiki oma mõistuse ja eruditsiooniga.

Oli imesteldav, millal ta jõudis kirjutada. Ent ta kirjutas palju. Lõpetas üksteise järel „Ruslan ja Ljudmila“ peatükke ja kirjutas hulgaliselt lüürilisi luuletusi. Vanemad kirjanikud jälgisid kütkestatult tema talendi kiiret arengut. Üks kaasaeglastest ütleb oma mälestustes:

„Eriti Žukovski näis õnnelikuna, nagu oleks jumal ise saatnud talle armsa lapse. Laps paistis mulle üsna ülemeelik ning ohjeldamatu ja mul oli isegi valus vaadata, kuidas kõik vanemad vennad üksteise võidu väikest venda hellitasid.“

Äga oli ka mille eest hellitada. Žukovski kirjutas vürst Vjazemskile:

„Imeteldav talent! Millised värsid! Ta piinab mind oma andega nagu viirastus!“

Puškini läkituses Žukovskile olid säärased read:

Ennäe, kuis leegitsev poeet
Siin kummardudes tähelpanust
Loeb geenius kirjust vanust
Loost, mis käib kauge aja teed!
Ta vaim on sajandite udus...

Vjazemski kirjutas nende ridade puhul: „Sajandite udus! See väljendus on — linn! Ma annaksin kõik selle eest, liikuva ja liikumatu varanduse. Milline lojus! Peame panema ta hullumajja, muidu pistab see pöörane võrukael meid kõiki nahka, meid ja meie isad. Kas tead, et Deržavinit oleks kohutanud sajandite udu? Teistest ei maksa rääkidagi.“ Kui Batjuškov oli läbi

lugenud Puškini värsid „Kergemeelsete Lais'ide austaja“ („Jurjevile“), kortsutas ta paberitüki värssidega kramplikult rusikasse ja hüüdis:

„Oo, kuidas see kurjategija on hakanud kirjutama!“

Aeg oli palavikuline. Aleksander I poliitika muutus üha tagurlikumaks. Sisehaldust juhtis tsaari armualune krahv Araktšejev, kelle unistuseks oli muuta Venemaa ülemuse tahtmist pimesi täitjate kasarmuks; maa oli pidevaist sõdadest vaesunud, põllumajanduses möllas kriis ja nõudis otsustavaid majanduslikke reforme; talupojad ja maa-aadlikud laostusid. Välismaal sõjaretkedel viibinud noorel ohvitserkonnal oli juhus olnud näha Lääne-Euroopa vabamat poliitilist korda. Kõik see põhjustas teravalt vaenulikku suhtumist valitsusse. Liberaalse aadelkonna hulgas tekkisid salaühingud, mille sihiks oli isevalitsuse piiramine. Erksalt kajastas Puškin ühiskonna opositsioonilist meeleolu. Ta puistas keiser Aleksandri ja tema abilised üle epigrammidega; oodis „Vabadus“ ta kirjutas:

Türannid, värisege nüüd,
Teid tõstnud muutlik saatushari,
Kuid teie, julgust! — kajab hüüd —,
Te tõuske, langend orjakari.

Ükskõik kuspoole vaatab silm,
Seal nuute, ahelaid ja raudu,
Seal häbiseadust neab maailm,
Seal orjapisaraid ja haudu.

Seal üksnes rahva kannatus
Ei rõhu rängalt tsaari trooni,
Kus kindlalt püha vabadus
Kõik võimsad seadused on kroonind.

Oo, valitsejad! Seadus vaid
On kutsunud teid valitsema,
Te rahvast kõrgemal, kuid tema
Teab seadusi veel kõrgemaid.

Eredais värvides andis Puškin luuletuses „Küla”
pildi pärisorise talupoegkonna kohutavast olukorrast:

Ei nutmist näe, ei kaebeid kuule
Need, keda inimhukuks saatus loonud on;
Siin aplalt omandand on mõtlemata muule
Julm süd ametu metsik härraskond
Maamehe omandi, ta töö ja tema aja.
Siin vilets ori, küürus, noruspäi
Kõikvõimsa omaniku künnivagu käib.
Peab taluma kõik kannataja.
Siin ägab hauani ta raske ikke all
Ei lootust, soovisid ta põues julge kanda.
Siin neiud õitsevad, et ajal kaunimal
End ülbe härra himuohvriks anda.
Siin näevad raugasilmad kõikjal valusalt,
Kuis vara pojad noored isa ulu alt
Viib ära vägivald, viib majast töökäed noored,
Et sakste jõudeaega orjaks kuulekalt.

Kas saabub, sõbrad, aeg, mil rahvas pääseb
ikkest
Ja orjus langenud on tsaari tahte väel,
Mil võidab haridus ja tema kõrgustikelt
Kord koidab isamaal suur vabaduse päev?

Tšaadajevi poole pöördudes kirjutas Puškin:

Me püha vabaduse hetke
Nii ootame kõik hardunult,
Kuis ootab nooruk armunud,
Mil astub armsam tema ette.
Ja kuni endas kanname
Me au ja vabaduseloitu,

Me isamaale anname
Kõik hinge paleuseks hoitu.
Mu sõber, usu, tõuseb ta,
Me vabadusepäike hele,
Mil virgub unest Venemaa
Ja vägivalla rusudele
Me nimed raiub särama.

Luuletused levisid ära kirjades kiiresti üle kogu Venemaa. Polnud ühtegi enam-vähem kirjaoskajat lipnikku, kes ei oleks teadnud neid peast.

Kuid Puškin ei piirdunud üksnes värssidega — ta kasutas ka teisi võimalusi valitsusvastaseks poliitiliseks agitatsiooniks. Kord oli Tsarskoje Seloo komandandi karu ennast ahelaist lahti kiskunud ja parki põgenenud. Samal ajal jalutas seal keiser ja üksnes tema koerakene oma haukumisega hoiatas tsaari hädaohu eest. Sel puhul mainis Puškin:

„Leidus üks inimene, ja seegi on karu!”

Jäälagunemise ajal ta väljendas teatris kõigi kuuldes:

„Nüüd on kõige ohutum aeg — Neeval on jääminek!”

Tähendab, polnud karta Peeter-Pauli kindlust, kuhu valitsus vangistas oma vaenlased.

Samuti teatris näitas Puškin kõigile töölise Louvel'i portreed, kes oli pistodaga tapnud Prantsuse troonipärija. Portree alla kirjutas Puškin: „Õppetund tsaaridele”.

Puškini kuulsus kasvas iga kuuga. Ta muutus noorte ebajumalaks, kes jäljendasid ta rõivastust ja maneere, lugesid peast ta värsse, kordasid tema teravmeelseid väljendusi, jutustasid temast anekdoote.

Eriliselt armastatud oli Puškin Peterburi hiilgava

noorsoo ringis, mida tunti „Rohelise Lambi“ ühingu nime all. Selle koosolekud toimusid lambi ümber, mille roheline värvus tähendas lootust. Koosolekuil loeti ringi liikmete töid, poeedid (Puškin, Delvig ja F. Glinka) kandsid ette oma luuletusi. Vahetati arvamusi ja vaieldi teatrilavastuste üle — kõik liikmed olid kirglikud teatriharrastajad. Ringis vesteldi ohtrasti ka poliitilistel teemadel, mis teravalt kajastasid ühiskonna tolaeagset üldist opositsioonilist meeleolu; vabalt, „avatud südamega“ räägiti

Kord ülimustest, kuulsaist naistest
Ja nende vapraist kannupoistest,
Kord taevavalitseja väest,
Kuid puhuti ka tsaarest maistest.

(Puškini läkitus V. V. Engelhardtile.)

Istungid lõppesid kaardimängu ja lõbusate joomingutega.

Praegusaja uurijad kalduvad omistama „Rohelise Lambi“ ühingule tõsist mõju Puškini poliitilisele arengule ja kasvatusesele.

Puškin ise hindas ühingut õigemini. „Onegini“ ärapõletatud peatükis kirjutas ta nimelt sellest:

Mis vandenõuks võis nimetada,
Kui vahutas lafite, clicquot,
See oli ainult süütu vada
Ja mässuline tarkus too
Ükskõikseks jättis meie hinge,
Ning ainult igavuse pinge
Sest alanes me noorte peas,
Meil, poisikestel meheas.

Just siin, Kaverinite, Mansurovite ja teiste tolle aja tuntud elupõletajate killas möödus kiiresti ka metsiku

pillerkaari ja meelelistest rõõmudest joobumuse tormiline periood, mis oli nii iseloomulik Puškini lütseumijärgsele elule. Ja kõige selgemini kajastusid need

Vassili Andrejevitš Žukovski.
Žukovski poolt Puškinile kingitud portree järgi.

meeleolud just Puškini läkituses „Rohelise Lambi“ liikmetele.

1820. aasta märtsis lõpetas Puškin poemi „Ruslan ja Ljudmila“.

Tolle aja parim poeet Žukovski kinkis Puškinile

oma portree allkirjaga: „Võitjale õpilasele võidetud õpetajalt sel ülipidulikul päeval, mil ta lõpetas oma poeemi „Ruslan ja Ljudmila“.”

Poeemi trükisilmumine oli kirjanduslikuks suur-sündmuseks. Arvustus märkis juba tollal, et kuigi poeemi süžee on võetud lugulaululis-muistendilisest vene rahvaluulest, ei tundu temas põrmugi „vene vaimu”, et temas tegutsevad Ariosto, Tasso, Wielandi ja teiste lääne-euroopa poeetide muinasjutukangelased. Ent poeemi kerged, elegantsed värsid, piltide kunsti-pärasus, iseloomustuste selgus, lihtne, õõnsate sõnadata keel, mis ei kartnud kõige „rahvapärasemaid” väljendusi — see kõik oli vene luules täiesti ebatavaline.

Ülbe hoolimatus kõigi kindlaksmääratud poeetika-reeglite ja „kõrge stiili” vastu tekitas vanameelseis kirjandusinimestes sügavat meelepaha. Katšenovski ajakiri „Vestnik Jevropõ” esitas põlastusega sääraseid väljendusi poeemist: „Kõik habemega kägistan”, „Aevastas pea, ta järel aevastab ka kaja”, „Sõidan, sõidan, ei vilista, sõidan peale, ei halasta” jne. Artikli autor küsib:

„Kui Moskva aadlike koosolekule pääseks kuidagi (oletan võimatu võimalikuks) habemes, vammuses ja viiskudes külaline ning hüüaks kriiskava häälega: „Tervist, poisid!”, kas siis tõesti säärane tembutaja leiaks imetlust? ... Haritud maitsele mittesünnis toores nali, vastik, mitte põrmugi naljakas ega lõbus.”

Poeemi ümber puhkes äge poleemika: ühed tungisid talle kallale, teised kaitsesid teda. Ent see toimus hiljem, kui Puškinit ei olnud enam Peterburis.

Kuid Puškini pea kohale kogunes nüüd äike. Tema vabameelsed värsid ulatusid lõpuks valitsuseni. Peter-

huri sõjaväeline kindralkuberner krahv Miloradovišt kutsus Puškini enda juurde. Puškin ilmus. Tema juuresolekul tegi Miloradovišt politseiülemale korralduse Puškini korteri läbiotsimiseks. Puškin taipas, milles asi seisab, ja ütles:

„Krahv! Te teete seda asjata. Sealt te ei leia, mida otsite. Parem käskige anda mulle sulg ja paber, ma kirjutan teile siinsamas kõik.“

Miloradovišt — Napoleoni sõdades hulljulge vaprussega kuulsaks saanud uljas kindral — sattus vaimustusse.

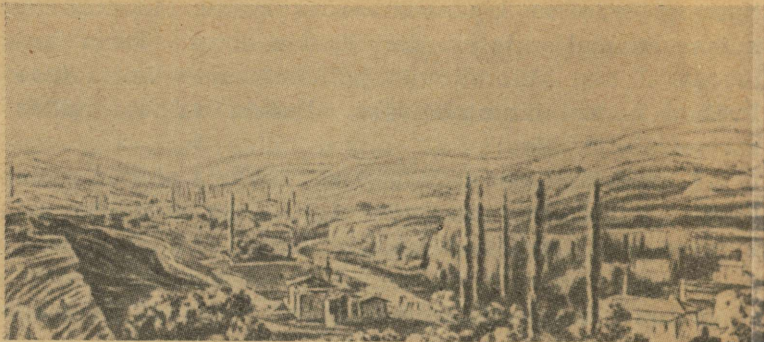
„Vaat, see on alles rüütellik!“ hüüdis ta ja pigistas ugevasti Puškini kätt.

Puškin istus ja kirjutas üles kõik oma illegaalsed värsid.

Asi võttis väga tõsise pöörde. Keiser Aleksander otsustas pagendada Puškini Siberisse või sulgeda Solovetski kloostriksse. Puškini arvukad sõbrad sattusid ärevusse. Tänu Karamzini ja Žukovski eestkostmisele otsustati Puškin saata Siberi või Solovki saarte asemel lõunasse, Jekaterinoslavi (praegune Dnepropetrovsk), Venemaa lõuna-ala kolonistide hooldaja kindral Inzovi juurde teenistusse. A. I. Turgenev kirjutas vürst P. A. Vjazemskile:

„Puškini saatuse otsustatud. Ta saadetakse Inzovi juurde. Ta on muutunud vaiksemaks ja isegi tagasihoidlikumaks ja, et ennast mitte kompromiteerida, väldib rahva hulgas koguni mind.“

6. mail 1820 lahkus Puškin Peterburist.

Bahtšissarai.

G. Tšernetsovi akvarelli järgi.

Lõunas.

Napoleoni sõdade epohhi väljapaistev vene väepealik, ratsaväekindral Nikolai Nikolajevitš Rajevski sõitis Peterburist Kaukaasiasse tervistusveele. Kindralit saatsid kaks nooremat tütart ja noorim poeg, ihukaardiväe husar, rittmeister Nikolai. Puškin tundis Rajevskite perekonda Peterburist ja Nikolaiga oli ta sõbraks saanud juba lütseistina Tsarskoje Seloos, kus asus ihukaardiväe husarite polk.

Reisijad peatusid puhkuseks Jekaterinoslavis.

Nikolai teadis, et Puškin oli pagendatud siia, ja läks teda otsima. Ta leidis Puškini viletsast juudi hurtsikust eeslinnas. Raseerimatult, kaamena ja kõhnana lamas Puškin malaariahoos puupingil.

Rajevskisse avaldas tema leidmine säärases olukorras masendavat muljet. Puškinil tulid rõõmupisarad silmi.

Kindral Rajevski palus Puškini ülemust, kindral

Inzovit, lubada teda nendega koos Kaukaasiasse. Heasüdamlik Inzov nõustus meelsasti.

Mai lõpul sõitis Puškin Rajevskitega Kaukaasiasse tervistusveele. Teel kannatas ta veel umbes nädala jooksul palavikuhoogude all, ent vaheaegadel oli endiselt vallatlev. Näiteks võttis ta Gorjatševodskis enda peale saabunute nimede sissekandmise komandandi saadetud raamatusse ja märkis kindral Rajevskit saatva arsti „ihuarstiks“, s. t. tsaari arstiks.

Vaevu õnnestus eksitust lahendada ja kindral Rajevski noomis Puškinit tublisti säärase vallatuse pärast.

Suve veetis Puškin Rajevskitega tervistusveel, võttis vanne, mis ta tervisele väga hästi mõjusid, ja sõitis augusti algul Rajevskite kutsel nendega Krimmi. Seal, Gurzufis, veetis suve Rajevski abikaasa kahe vanema tütreaga.

Feodossias andsid ametivõimud kindral Rajevski käsutusse sõjaväebriki, millega reisijad mereteed sõitsid Gurzufisse.

Laev sõitis mööda mägedest, mis olid kaetud paplite, viinamarjaaedade, loorberite ja küpressidega; kõikjal vilksatasid tatarlaste külad.

„Kogu öö ma ei maganud,“ kirjutas Puškin sõbrale. „Kuud polnud, tähed särasid; minu ees laiusid lõunamaised mäed... „Seal on Tšatõrdag,“ ütles mulle kapten. Ma ei eraldanud teda ja ei uudishimutse nudki...“

Öösel kõndis Puškin mõtteisse süvenenuna laevalael edasi-tagasi ja pomises midagi endamisi. Siin luuletas ta oma eelegia „Kustunud on päevavalgus“. Selles eelegias, segades isiklikke meeoleulusid byronlike

Vaade Gurzufist.

G. Tšernetsovi akvarelli järgi.

Childe Haroldi meeleoludega, pöördus Puškin süngelt
asuurse-lõbusa Musta mere poole:

Morn ookean, sa laineta mu all.

Ja sõites ainult Feodossiast Gurzufisse jätkas ta:

Nüüd lenda, laev, ja lainte julmal soovil kannan

Mind taha reetliku ja raevutseva vee,

Kuid mitte kurva koduranna

Hall-udusele piirile.

Vii mööda mind, mu matkatee,

Sest maast, kus puhkend tundepalang,

Kus mulle muusad kord on naeratanud sala,

Kus varakult mu noorusõis

On ära õitsend karmis rajus,

Kus muutlik õnnetäht mu silmapiirilt vajus

Ja valu lohutu mu põue tulla võis.

Puškin veetis Rajevskitega Gurzufis kolm nädalat. Ta õppis Rajevski poja juhtimisel inglise keelt ja luges koos temaga Byronit. Kolm vanemat õde — Jekaterina, Jelena ja Maria olid kaunitarid. Päike, sära, meri, mäed, tütarlaste naeratused, rahulik ja muretu elu — see kõik lõi tingimused, milles Puškini hing õndsalt puhkas.

Ta suples meres, sõi ohtrasti viinamarju. Öösel ärgates armastas ta kuulata mere kohinat — ja kuulas siis terved tunnid.

Kahe sammu kaugusel majast kasvas noor küpress; Puškin külastas seda igal hommikul ja kiindus küpressisse sõprusetaolise tundega.

„Mu sõber,“ kirjutab ta vend Levile, „oma elu õnnelikumad minutid veetsin ma Rajevski perekonna keskel... Minu armsaim lootus on — näha taas lõunamaa randu ja Rajevskeid.“

Septembri alul lahkus Puškin koos kindral Rajevskiga Gurzufist. Samal ajal viidi kindral Inzovi kantselei üle Jekaterinoslavist Kišinjovi (Bessaraabias) ja Puškin siirdus sinna. Teel haigestus ta uuesti palavikku; täiesti haigena külastas ta läbisõidul Bahtšissaraid, vaatas seal khaanilossi ühes kuulsa „pisarate kaevuga“ ning saabus 21. septembril Kišinjovi.

Vana Inzov võttis Puškini sõbralikult vastu ja paigutas ta oma majja elama; ka kostile sai Puškin tema juurde. Inzovi maja asetseb linna serval, künkal, mida elanikud hüüdsid „Inzovi mäeks“. Maja taga laius avar aed ühes nõlvakul asetseva viinamarjaistandusega. Maja oli suur, kahekordne. Ülemisel korral elas Inzov ise, Puškinile anti kaks jahedat ja pimedavõitu tuba alumisel korral kolme raudvõretatud aknaga.

Aknaist avanes suurepärane vaade aedadele, viinamarjaväljadele ja vähese veega jõe orule.

Kindral Inzov on üks liigutavamaid kujusid kõikide inimeste hulgas, kellega Puškinil oma elu jooksul oli tegemist. Lapsepõlvest saadik vanemate õrnuseta elanud Puškin sai nüüd Inzovi näol kaheks-kolmeks aastaks enesele ootamatult hoolitseva ja armastava, õiglaselt valju ja armulikult andestava isa, kes oskas targalt kohelda üleannetut, kapriisset ja kibestunud noorukit. Ja põhjusi kibestumiseks ning süngeks hingeliseks masendumuseks oli Puškinil küllaldaselt: pagendamine Peterburist, mingisugused äpardused südameasjus, rõhumine tsensoori ja reetmine sõprade poolt. Eriti tihti meenub talle sõprade reetmine.

Peterburis sõbrustas Puškin krahv F. I. Tolstoiga, keda hüüti „ameeriklaseks“. See oli väga tark, väga kõlvatu ja pööraselt uljas mees, duellist, kes oli oma eluajal surmanud mitte just vähe inimesi — ta tulistas tabavalt. Ta võttis osa admiral Krusensterni mere-ekspeditsioonist ja oli kuskil Aleuudi saarestikus või Põhja-Ameerika tühjal rannikul metsiku käitumise pärast maale saadetud; seepärast hüütigi teda „ameeriklaseks“. Kaardimängus oli ta ebaaus ja hoiatas lähemaid sõpru ette, et nad temaga ei mängiks. Puškinit veetles Tolstoi oma uljuse, mõistuse ja originaalsusega; ta kaitses innukalt Tolstoid rohkete kallaletungide vastu. Tolstoi aga levitas Peterburis Puškini kohta kuulujuttu, nagu oleks Puškinit tema vabameelsete värsside eest Salakantseleis pekstud. See laim pani Puškini märatsema. Alles Kišinjovis sai Puškin teada, et kuulujutu allikaks oli Tolstoi, ja otsustas kutsuda ta esimesel võimalusel kahevõitlusele.

Puškini hinges valitses täielik pettumus. Ta kirjutas tollal:

Mu silmis ammu elu, sõprus, arm
On kaotand oma sära kalli,
Nüüd möödas kõik! Mu hing on külm ja karm
Ning sünet kogemust ei salli.

Mu vilgas loomus pole enam eht,
Kirg haihtub tühjust hinge jättes,
Jääb tummaks süda. Nõnda langend leht
On kivistunud mägilättes.

Väga raske on siiski orienteeruda Puškini tõelistes tolleaegsetes meeleoludes. Mitte üksnes tema, vaid ka kõik noored olid kaasa kistud inglise poeedist Byronist, kelle luulet iseloomustas tulise ühiskondliku protesti kõrval uhke üksildustunne keset inimlikku tühisust, põlgus massi vastu, mingisugused tohutud varjatud kannatused, mis pole arusaadavad tavalisele inimesele, pettumus elus ja selle armetuis hüvedes. Puškini tolleaegseis värssides ja märkmetes kohtame alatasa vihjeid oma enneaegselt närbunud noorusele, „külmale“, „haiglasele“ hingele jms. — kõike seda, mida ta hiljem ise Lenski juures välja naeris:

Ta laulis, surm ja nukrus, teist,
Kui turjal aastaid seitseteist.

Kišinjovis oli ühe Lõuna-armee diviisi staap. Diviisi-ülemaks oli salaühingu liige kindral Mihhail Fjodorovitš Orlov. Ta seadis oma polkudes sõdurite edasi-harimiseks sisse nn. Lancaster'i koolid ja võitles energiliselt ihunuhtluse vastu, mida tollal sõdurite suhtes laialdaselt rakendati. Orlov abiellus varsti pärast Puš-

kini saabumist kindral Rajeovski vanema tütre Jekaterina Nikolajevnaga, kes Puškini arvates oli „haruldane naine”. Puškinit koheldi Orlovi juures nagu oma inimest.

Seal tutvus ta Orlovi diviisi ohvitseridega. Nende hulgas oli küllaltki tarku ja andekaid inimesi, nagu alampolkovnik I. P. Liprandi, tulevane kirjanik A. F. Veltman jt.

Eriti paistsid silma kaks Orlovi adjutanti — kapten K. A. Ohhótnikov ja major Vladimir Fedossejevitš Rajeovski (kes polnud mingis suguluses perekond Rajeovskiga, kellest siin kõneleme). Mõlemad olid haritud, haruldaselt kõrge kõlblusega isikud ja mõlemad ka salaühingu liikmed. Orlov ise oli mõõdukas liberaal, ent mõlemad tema adjutantid olid kartmatud ja ohjeldamatud revolutsionäärid, kes ühingu liikmete hulgas asusid kõige pahempoolsemal positsioonil. Muide, Vladimir Rajeovski oli esimene, kes teostas sõdurite hulgas energilist revolutsioonilist propagandat, kuigi see üldse ei kuulunud salaühingu taktikasse: seal loodeti sõjaväelisele revolutsioonile, see tähendab riigipöördele, mis teostatakse ohvitseride käskude järgi kuuleka sõduritemassi poolt; teha sõdureid revolutsiooni teadlikeks osavõtjaks salaühing ei julgenud, kartes nende liiga „piiripidamatuid” nõudmisi.

Salaühingul oli kaks osakonda. Ühe keskus asus Peterburis, teise oma lõunas — Tultšinis, kus oli Lõuna-armee peastaap. Peterburilased, kajastades liberaalse aadelkonna meelsust, soovisid konstitutsiooni, mille puhul aadelkonna ja mõisnikest maavaldajate õigused oleksid säilitatud. Radikaalsemad lõuna-osakonna liikmed seadsid eesmärgiks demokraatliku

A. S. Puškin Bahtsissarai lossis.

G. Tšernetsovi maali järgi.

vabariigi aadelkonna privileegide täieliku kaotamisega ja kõigi kodanike võrdsustamisega poliitilistes õigustes.

Lõuna-osakonna juhiks oli polkovnik Pestel, tark, raudse tahtejõuga mees, suurepärane organisaaator. Puškin kohtus Pesteliga viimase sõitude puhul Kišinjovi.

9. aprillil 1821 kirjutas Puškin päevikusse: „Homiku veetsin Pesteliga... Ta on üks kõige originaalsemaid päid, keda ma tunnen.“

Kišinjovist sõitis Puškin mitmel korral Kiievi kubermangu kindral Rajevski emale kuulvasse jõukasse Kamenka mõisa külla. Kamenkas elas kindral Rajevski ema teisest abielust poeg, üks Lõuna-ühingu aktiivne liige, Vassili Lvovitš Davõdov. Igal aastal novembri lõpul kogunesid Kamenkasse ema nimepäeva (24. nov.) pühitsemise ettekäändel salaühingu liikmed nõupidamisele.

Puškin sattus juhuslikult ühele säärasele kokkutulekule ja uuendas oma tutvust I. D. Jakuškiniga, keda ta oli kohanud juba Peterburis. Jakuškin oli samuti ühingu aktiivsemaid liikmeid.

Puškini poliitilisele arenemisele oli suhtlemine kõigi nende tollaegsete väljapaistvate revolutsioonitegelastega väga kasulik. Tema opositsiooniline meelsus kasvas, muutus sügavamaks ja tugevamaks kui Peterburis. Seda soodustasid ka Euroopas toimuvad sündmused. Hispaanias ja Napolis loitis revolutsioon. Kreeka tõusis Türgi vastu. Puškin jälgis vaimustusega Kreeka ülestõusu ja unistas ise selles kaasavõitlemisest. Mitte kunagi pole Puškin olnud nii revolutsiooniliselt meelestatud kui tollal. Ta kirjutas:

Torm, tõuse, juhi laine käike,
Löö puruks hukatuslik kants!
Kus vabadusesümbol, äike?
Las algab raevund vete tants.

Isegi revolutsiooni mahasurumine Napolis ei vähen-
danud Puškini lootust ja ta kirjutas lākituses Kamen-
kasse V. L. Davōdovile:

Veel rahvas elab rahumeel
Ja nõndapea ei lange ike.
Kas näeme seda elades?
Jah, näeme! Murest rõõmu loome
Ja võidupeo peekreist joome,
Ma hüüan siis: „Христос воскрес“¹⁰.

Kišinjovis viibimise ajal kirjutas Puškin luuletuse
„Pistoda“ üleskutsena revolutsiooniliseks terroriks.
Pöördudes pistoda poole, kirjutas Puškin:

Kus vaikib Zeusi kõu ja seadusmõök ei raiu,
Seal külvab needusi su tahe jäik,
End peidad trooni võimu varju,
Sind katab pidusiidi läik.

Ent nagu pōrguleek ja taevanool
Tumm tera roimarile kõikjalt helgib vastu,
See hirmutult ei luba astu'
Ta jalga kuskil pool.

Ja kõikjal leiab teda ootamatu hoop:
Maalt, merelt, matkalt, templist, kus ei aimust paha;
Ka saja salaluku taha
Ta kõju, sāngi huku toob.

Luuletus levis ārakirjades kiiresti üle kogu Vene-
maa. Samal ajal kirjutas Puškin ka salvava epigrammi

¹⁰ Kristus on üles tõusnud. (Tõlk.)

Aleksander I kohta: „Kasvatatud trummipõrina saatel...” Puškin visandab draama plaani, kus isand kaotab kaardimängus oma ustava vana teenri; algab poemi Suur-Novgorodi legendaarsest vabadusvõitlejast Vadimist. Oma isikliku poliitilise meelsuse avaldamises polnud Puškin põrmugi ettevaatlik nagu Peterburiski. Salaagendid teatasid Peterburi: „Puškin kirub avalikult ja koguni kohvikuis mitte ainult sõjaväevõimusid, vaid isegi valitsust.”

Olles vaadete ja meelsuse poolest lähedane salaühingule, ei kuulunud Puškin ometi selle liikmete hulka. Juba Peterburis aimas ta säärase ühingu olemasolu, kuid asjatud olid tema püüded oma lütseumiaegselt sõbralt Ivan Puštšinilt sellest midagi teada saada. Puštšin, olles ise „Hüveolu Liidu” aktiivsemaid liikmeid, ei avaldanud Puškinile saladust.

„Tema ägeda iseloomu elavus,” jutustab ta, „mitte-usaldatavatele inimestele lähenemine hirmutasid mind... Tema mõtteviis oli kõigile hästi teada, kuid tema vastu polnud täielikku usaldust.”

Sama kordus-ka nüüd lõunas. Mitte ainuski vandeseltslastest ei pühendanud Puškinil saladusse: ühelt poolt kardeti tema kergemeelsust ja ettevaatamatust, teiselt poolt taheti teda kui suurt talenti säästa ja leiti, et ta oma sulega piisavalt töötab nende eesmärkide heaks.

Kord pidi Puškin seetõttu elama väga kibedaid silmapilke. 1820. aasta lõpul sattus ta juhuslikult Kamenkasse just sel ajal, kui seal toimus salaühingu liikmete kokkutulek. Sellal viibis seal külalisena ka kindral N. N. Rajevski oma poja Aleksandriga. Vandeseltslased tahtsid selgitada Rajevski suhtumist salaühingusse. Sel eesmärgil alustasid Orlov, Jakuškin, Ohhotnikov ja

Vassili Davõdov Rajevski ja Puškini juuresolekul vaidlust selle üle, kas antud olukorras oleks soovitatav salaühingu asutamine Venemaal. Ühed pooldasid seda, teised mitte. Puškin tõendas tuliselt kõike kasu, mida selline ühing võiks Venemaale tuua. Rajevski väljendus selle kasulikkust pooldavalt. Siis pahvatasid vandeseltslased naerma ja teatasid, et see kõik oli vaid nali. Õhetavana ja erutatuna tõusis Puškin püsti ja ütles pisarsilmil:

„Ma pole iialgi olnud nii õnnetu kui praegu. Ma nägin juba oma elu üllast ja kõrget sihti enda ees, kuid see kõik oli vaid õel nali.“

Palju hiljem Moskvas ta ütles dekabrist Nikita Muravjovi naisele, kes sõitis oma Siberisse sunnitööle saadetud mehe juurde:

„Ma saan väga hästi aru, miks need härrad ei tahtnud võtta mind oma ühinguusse: ma ei väärinud seda au.“

Kišinjovis veetis Puškin aega järgmiselt. Hommikul virgunud, istus ta rõivastumatult voodis ja tulistas püstolist vahast kuulidega seina; ta toa helesinised seinad olid täis vahast kettakesi. Puškin oli valmis kõige tühisema põhjuse pärast kahevõitlusele minema ja pidi seepärast märkilaskmist usinasti harjutama. Ent, nagu me nägime, tal oli veel eriline, väga tõsine põhjus duelliks valmistuda. Ta ootas kirglikult võimalust kutsuda kahevõitlusele ameeriklane-Tolstoi. Puškin arvas, et tal ei tule kaua pagenduses viibida, ja harjutas intensiivselt laskmist, et barjääri juures oma hirmsa vastasega vääriliselt kohtuda.

Olles mõni aeg märkilaskmist harjutanud, tõusis Puškin üles ja hakkas kirjutama. Sel ajal ei tohtinud teda tülitada. Kord saatis Inzov teenri Puškinit hom-

mikueinele kutsuma. Puškin tormas karjudes ja ruskas kättega teenrile kallale ning oleks kindlasti teda löönud, kui see poleks põgenenud. Pärast seda, kui oli tarvis kedagi Puškinini juurde saata, hiilis see enne vargsi akna alla ja piilus, mida Puškin teeb: kui ta kirjutas, siis teda ei tülitatud.

Lõpetanud kirjutamise, kadus Puškin majast ja pöördus tagasi alles hilja öösel. Tuttavaid oli tal hulgaliselt — nii vene ametnike kui ka kohalike moldaavlaste keskel. Pärast haigust oli Puškinil pea paljaks põetud ja ta kandis fessi¹¹; käes oli tal alati raske raudkepp; kõiki üllatasid ta poole verssoki pikkused sõrmeküüned. Puškin armastas tihti rõivaid vahetada. Ta ilmus linnaparki kord türklase, kord kreeklase, kord mustlase, juudi või moldaavlaste rõivastuses. Ta armastas sukelduda rahva hulka, moldaavlaste ringmängudest osa võtta, häbenemata pealtvaatavaid tuttavaid. Tantsu lõppedes läks ta tagasi oma seltskonna juurde ja jutustas vaimustatult, kui lõbus ja meeldiv on tantsida „džokki“¹² moldaavlaste „kobza“¹³ helide saatel.

Mustlaste laagrit kohates ühineb Puškin mõnikord sellega ja rändab mitu päeva mustlastega stepis. Oma poeemi „Mustlased“ epiloogis ta meenutab:

Kesk steppi nende laisas seltsis
Ma tihti aega surnuks lõin,
Seal nende lihtsat toitu sõin
Ja uinusin siis lõkke helgis.
Meid saatsid laulud pikal teel,
Kui ruttamata matkasime,
Ja Mariula kaunist nime
Mul õrnusega kordas keel.

¹¹ Fess — idamaine müts.

¹² Džokk — moldaavlaste rahvustants.

¹³ Kobza — vanaaegne ukrainlaste kitarr.

Üldse tegi Puškin kõike teisiti kui kõik teised.

Naudingutele, mida talle suutis pakkuda Kišinjov, andus ta samasuguse joobumusega nagu Peterburiski. Mängis palju kaarte, tantsis väsimatult ballidel, pidutses ohvitseride joominguil, armus. Ta skandaalitses veel rohkem kui Peterburis, kuid ta üleannetus oli juba teissugune — mitte enam heasüdamlikult-lõbusad, poisikeslikud Peterburi tembutamised, vaid tigidad, salvavad ulakused. Pisimagi solvangu eest kutsus ta duellile. Mõningaid duelle õnnestus sõpradel lahendada, teised lõppesid barjääri juures. Kord kahtlustas Puškin kaardimängu ajal ohvitser Zubovit võltsmängus. See kutsus Puškini kahevõitlusele. Jutustatakse, et Puškin ilmus duellile murelitega ja temale sihitud püstolitoru ees sülitas rahulikult välja nende kivikesi. Zubov tulistas ja ei tabanud. Puškin küsis:

„Kas olete rahuldatud?“

Selle asemel, et nõuda vastulasku, sööstis Zubov teda sülelema. Puškin ütles põlgusega:

„See on ülearune!“

Ja eemaldus tulistamata.

Teine duell oli Puškinil lugupeetud lahinguohvitseri, polkovnik Staroviga. Starov ise kutsus Puškini välja absurdsel põhjusel — Puškini tühise kokkupõrke pärast ballil ühe tema polgu ohvitseriga. Et ohvitser ei pidanud seda kokkupõrget küllaldaseks duelli põhjuseks, siis kutsus komandör ise Puškini kahevõitlusele, et kaitsta polgu „au“.

Puškinit rõõmustas väga juhus võidelda vaprase poolest kuulsa polkovnikuga. Nad pidasid kahevõitluse kell 9 hommikul Kišinjovist kahe versta kaugusel, kohal, mida kutsuti Malinaks. Puškini sekundandiks oli ta sõber N. S. Aleksejev. Ilm oli kohutav — lumetuisk

tugeva tuulega, nii et mõne sammu kaugusele polnud midagi näha, pealegi oli ka üsna külm. Vahemaa oli kuusteist sammu. Puškin tulistas esimesena ja ei tabanud. Samuti ei tabanud ka Starov; viimane palus püstolid uuesti laadida ja nihutada barjääre. Puškin ütles:

„Ongi märksa parem, muidu on külm.”

Sekundandid soovitasid vastaseil leppida. Mõlemad keeldusid. Pakane ja tuul olid aga säärased, et sekundandid suutsid külmunud sõrmedega vaevu püstoleid laadida. Barjäär nihutati kaheteistkümne sammuni. Taas kaks möödalasku. Vastased tahtsid jätkata, lühendades veelgi vahemaad, kuid sekundandid seisid sellele otsustavalt vastu. Jällegi ei õnnestunud vaenlasi lepitada. Duell lükati edasi lumetuisu lakkamiseni.

Puškin astus kahevõitluselt tulles ühe oma sõbra juurde sisse ja jättis talle sedeli:

Elus ma,

Starov ka,

Duell pole lõppend.

Duelli jätkamist õnnestus sõpradel ära hoida. Ent Puškinis võis märgata varjatud kahetsust, et tal ei õnnestunud võidelda vapruse poolest kuulsa polkovnikuga. Puškini sekundant, ta sõber N. S. Aleksejev, ütles talle, et ta juba võitleski Staroviga, mida ta siis veel tahab. Puškin istus oma tavalise reipusega Aleksejevi põlvedele ja vastas:

„Noh, ära vihastu, ära vihastu, mu kallis!”

Hüppas püsti, vaatas kella, haaras kübara ja läks.

Puškini sõber Kišinjovis, polkovnik Liprandi, kel endal oli elus palju duelle, jutustab Puškinist:

„Ma tundsin Puškinit äkilisena, ajuti kuni raevutsemiseni; ent hädaohu hetkel, kui ta seisis silm silma

vastas surmaga, omas Puškin suurimal määral külma-verelisust, olles oma ägedusest ja süüdiolekust täielikult teadlik, kuid ei väljendanud seda. Kui asi läks barjäärini, ilmus ta sinna külmana nagu jää. Sääraseid iseloomu niisuguseis olukordades ma kohtasin väga vähe."

Puškinist rääkis kogu Venemaa — niisama palju tema lauludest kui ta isiksusest, tema ekstravagantsustest ja vaimukustest. Terava keelega, isemeelne, sõnakuulmatu, teravmeelne, iga tühise asja pärast valmis duelliks, säärasena äratas ta ebatavalist tähelepanu.

Vahepeal toimus Puškini hinges suur sisemine töö ja algas nende moraalsete aluste ja elu põhimõtete täielik ümberhindamine, millele ta seni oli ehitanud oma elu.

Peterburi lõbude keerisest kaasakistuna ei lugenud Puškin peaaegu midagi ega töötanud enese arendamiseks ja kurvastas sellega väga oma sõpru. „Ah, kui see logeleja ometi viitsiks õppida,“ hüüdsid nad, „oleks ta meie kirjanduses väljapaistvaim inimene!“ Kuid Puškin logeles pärast lütseumist lahkumist ainult esimesed kolm aastat, kuni Peterburist väljasaatmiseni. Kogu järgneva elu töötas ta oma hariduse ja arengu tõstmiseks nagu mitte keegi teine. Ta õppis kogu elu ja hakkas hoolikalt õppima Kišinjovis. Läkituses Tšaadajevile ta kirjutas:

Ja võrgud käristand, kus vangis viskles vaim,
Ma tunnen, vaikuses mul võrsub õnne aim.
Mu isemeelne and on endas avastanud
Töökärgu endise ja mõtiskluste janu,
Taas päeva valitsen; ei põlga korda meel,
Ja mõttepingutusi õpin hoidma teel;

Ma püüan hüvitada seda, mille laastand
Mu kadund noorusaja mässulised aastad,
Ning saada hariduses võrdseks ajaga.

Peterburis sisaldus Puškini elumõte elumõnude ohjeldamatus nautimises: „Meid laske juua, lõbutseda ja eluga meid mängida! ... Las' meie tuisupäine noorus end hurma, viina uputab! ...” Nüüd tuletas ta põlastustundega meelde oma sääraseid jutlusi ja joomakaaslast, „naudingute kasvandikke, hetkelise nooruse hetkelisi sõpru”.

Maapaos mul kunagi ei olnud kahju sest,
Et lahus viibisin seal lõbukaaslastest.

Peterburi sõbrad nägid agaralt vaeva, et Puškinit Kišinjovist kultuursemasse keskusesse üle viia. Just samal ajal nimetati Odessasse kindralkuberneriks kultuurne, euroopaliku haridusega krahv M. S. Vorontsov. A. I. Turgenevi hoolitsusel määras siseminister Puškini Kišinjovist Odessasse ja Vorontsov lubas võtta ta oma kaitse alla ning võimaldada tema andele kõige soodsamaid arengutingimusi. Rahuldatud Turgenev kirjutas äsja vabamõttelisuse pärast Poola kuningriigist välja saadetud vürst Vjazemskile:

„Asi näib hästi minevat. Metseen, kliima, meri, ajaloolised mälestused — kõik on olemas; andest ei tule puudu, et ta vaid ei lämbuks. Pealegi ma kardan üht: sind saadeti Varssavi, sealt saadeti sind välja; Batjuškov — Itaaliasse, — läks hulluks; mis saab küll Puškinist?”

Puškin lahkus rõõmuga Kišinjovist ja sõitis Odessasse. Mahajäetud provintsilinnakesest ta sattus rikkasse, pulbitseva eluga mereäärseesse linna, mis kandis

täiesti euroopalikku ilmet. Krahv Vorontsov võttis Puškini väga sõbralikult vastu, palus ennast külastada ja esitles teda oma kaunitarist naisele Jelizaveta Ksaverjevnaele. Puškini ees avanesid ukсед kõige peenemasse seltskonda, mida ta alati armastas.

Puškini joonis. Autoportree ja naiseprofiil.

Seltskonnaelu, oivalised restoranid, itaalia ooper — sellele kõigele andus Puškin nälgitud inimese aplusega. „Onegini reisis” ta kirjeldas hiljem kujukalt oma ajaveetmist Odessas:

Odessas elasin, kus taevast
Ei kata pilved nõndapea,
Seal tulvil kaupa poed ja laevad,
Õnn ärimehi alt ei vea.
Seal igal pool Euroopa särab
Ja lõunamaiselt rõkkab, kärab
Suurlinna kirev elurutt,
Itaaliamaa kõlav jutt
Siin kajab uhkes slaavi kõnes;
Ka kreeka, inglisis-, prantsuskeel
Ei puudu siin ja kõnniteel
Moldaavlast tunned käijas mõnes
Või näed egiptlast koguni —
Korsaar see erus, Morali.

.....

Kui valvekahur unest valla
On hommikul mu raputand,
Siis lainetesse pervest alla
Mind kutsub juba karge rand.
Ja kerge, nagu omaks tiibu,
Ma hiljem kambris läidan piibu,
Seal ida paradiisi loon
Ja sagust türgi kohvi joon.
Siis kõnnin, mõtteid mõlgutades.
Kasiino avatakse. Seal
Tass kõlksatab ja rõdu peal
Marköör ju seisab ringutades,
Käes luud, ning taamal trepi ees
Ju kaupmeest kohtab ärimees.

.....

Ses ärilinnas, pole ime,
Meil oli lõbus üldiselt,
Me ainult austreid ootasime
Seal Istanbuli pervedelt.
Kas saabund? Unustades hinna
Me noorus lennul tormas sinna,
Kus võidi hävitada neid

Veel elusaid ja rasvaseid,
Mil' sidrun lisamaitset loonud.
Ja seltskond kärab. Kerge viin
Ju laudadel, ta keldrist siin
Oton on lahkelt välja toonud,
Aeg lendab nagu võluv ulm,
Ent kiirelt kasvab arve jultm.

Öö sinab juba idaveerus.
Ja ooperisse kutsub meid
Euroopa võrratu Orpheus¹⁴
Rossini¹⁵, kauneim võlureid.
Ta kriitikat ei kuula karmi
Ja oma üha vastset sarmi
Ei kaota helid kaunimad,
Nad leegitsevad, voolavad
Ja nagu suudlus kõrvetavad,
Noort armukuumust andes nii
Kui kuldselt sädelev Ay,
Mil tema ahta vangla avad.
Kuid härrad, viinaga ei saa
Me asendada re-mi-fa.
On igal asjal lõpp ja algus,
Ning juba müriseb finaal.
Hulk kärav väljakule valgus,
Sa märkad, tühjaks jäänud saal,
Kuid väljas laternate säras
Sa kuuled, kajab rahvakäras
Veel õrn Ausoonia¹⁶ motiiv;
Ka meilgi suus retsitatiiv.
Kuid hilja. Vaikus oivaline.
Odessa magab. Elutu
Ja soe on öö. On tõusnud kuu

¹⁴ Orpheus — legendaarne muinas-kreeka laulik, kes võlus oma lauluga isegi loomi ja elutut loodust.

¹⁵ Rossini — kuulus itaalia helilooja, ooperi „Sevilla habemeajaja“ autor.

¹⁶ Ausoonia — Itaalia nimetus luules.

Siidkerge pilvitise vine
Vaid vaikselt taevas lohiseb,
Must meri üksi kohiseb.

Morali, keda Puškin neis värssides mainib, oli araablane, pärit Egiptusest või Tuneesiast, pikk pronksi värvi ilus mees, valges turbanis, punases, kuldtikandiga kuues, türgi sallist vööga, mille vahelt paistsid püstolid. Jutustati, et ta oli arutult rikas ja oli oma rikkuse omandanud mererööviga. Puškin, armastades kõike igapäevasuse raamidest väljaulatuvat, sõbrustas Morali.

„Ma tunnen südamekutset ta vastu,“ ütles ta. „Kes teab, võib-olla oli minu vaar tema esiisaga lähedalt sugulane.“

Ka Odessas muutus Puškin noorte ja naiste eba-jumalaks. Ta armus väga kergesti, korraga mitmesse naisesse ja Odessas oli tal terve rida romaane; „tema armastuse objektid võisid muutuda, ent ta kirg püsis ikka samasugusena,“ nagu ütles üks tema sõpradest.

Puškini majanduslik olukord oli üsna kehv. Teda arvati krahv Vorontsovi kantselei juurde ja ta sai kuus palka 58 rubla kopikatega. Puškini pillava eluviisi ja täieliku oskamatuse juures kokku hoida ei piisanud muidugi neist rahadest. Isa ei saatnud talle midagi ja meelegibeduses kirjutas Puškin vend Levile: „Selgita isale, et ma ilma tema rahata elada ei saa... Suletööst elada on mul praeguse tsensuuri tõttu võimatu; puusepaametit pole ma õppinud ja õpetajaks ei saa ma hakata... Mul on valus näha isa ükskõiksust minu olukorra suhtes, ehkki tema kirjad on väga lahked...“

Olukord ise lükkas Puškini teele, mis oli täiesti uus ja võõras tollaegsele kirjanikule-aadlikule. Rikkas, aadlike keskkonnas, kuhu Puškin kuulus, peeti väga

hääbistavaks oma kirjanduslike tööde eest raha võtta. See tähendas „kaubitseda oma vaimuga“. Puškin hakkas otsustavalt nende härraslike eelarvamuste vastu. „Ei müüda oma vaimu, kuid käsikirja võib müüa“ — on tema kuulus ütlus. „Ma olen juba võitnud,“ kirjutab ta, „oma vastikuse kirjutada ja müüa oma värssse igapäevase leiva pärast; kõige suurem samm on juba astunud: kord kirjutatud värssidele ma vaatan nüüd nagu kaubale — nii- ja niipalju rea eest.“ Ja muheldes rääkis ta sel puhul „oma künismi täielikust alastusest“.

Vaimne, sotsiaalne ja hariduslik tase oli Puškini Odessa tuttavail tunduvamalt madalam kui Kišinjovi omadel. Seal ümbritsesid teda Vladimir Rajevski, Ohhotnikov, Liprandi, Veltman, Mihhail Orlov. Siin aga olid peaaegu kõik tema tuttavad kaunis tühised suurilma inimesed, krahv Vorontsovi ümber tunglevad ametnikud, karjeristid. Tuttavate hulgast paistis välja ainult kindral Rajevski vanim poeg, polkovnik Aleksandr Rajevski. Puškin sõbrunes Aleksandr Rajevskiga juba Kaukaasias ja kirjutab temast vennale: „Ta saab enam kui kuulsaks.“ Rajevski oli pikk, kondine, tõmmukollase kortsulise näoga, ta suure suu õhukestel huultel mängles sarkastiliselt-pilkav naeratus. Ta oli väga tark, ent tema tarkus oli sügavalt mõistuslik, kõike analüüsiv, täiesti loomisvõimeta. Rajevski oli väiklane ja kalk egoist, temas polnud midagi romantilist, kuid Puškinisse avaldas ta tollal väga tugevat muljet ja omas otse hüpnootilist mõju. Temaga vesteldes kustutas Puškin küünlad, et vabaneda tema pilkavate silmade mõjust.

Luuletuses „Deemon“ kirjeldas Puškin Aleksandr Rajevskit:

Ma tundsin teda, rõõmunappi:
Ta naeratus ja vali pilk,
Ta kõnelused, tulvil sappi,
Jäid hinge nagu mürgitilk.
Ta laimust saatusele püüdis
Siis valmistada kimbatust;
Ta unistuseks ilu hüüdis
Ja põlgas õilist innustust.
Arm, priius tühistus ta silmas,
Ta neist ei möödunud pilketa,
Ja mitte midagi maailmas
Ei tahtnud õnnistada ta.

Rajevski hävitav skeptitsism etendas vististi ka oma osa pettumuses, mida Puškin samal ajal hakkas tundma revolutsioonilise tegutsemise viljakuses. Läänes oli revolutsioon kõikjal maha surutud, valitses „Püha Liidu“¹⁷ poolt juhitud pöörane reaktsioon; paljud energilised dekabristid kaotasid usu oma eesmärkide teostamise võimalikkusesse sõjaväelise revolutsiooni teel.

Mida tähendab sõjaväeline revolutsioon? Vandeseltslaste-ohvitseride poolt juhitud ebateadlikud sõduritehulgad kukutavad valitseva võimu ja panevad kehtima vandeseltslaste poolt kavatsatud korra. Just säärasel teel oli pandud kehtima konstitutsioon Hispaanias ja Napolis. Ent reaktsiooniliste jõudude esimesel surveel tõmbusid sõdurid hirmunult tagasi ja revolutsioon suruti kergesti maha. Revolutsionäärid hakkasid aru saama, et ülemustele alistuvad, ilma isikliku soovita võimu vastu väljaastuvad sõduritehulgad on väga eba-

¹⁷ „Püha Liit“ — 1815. a. organiseeritud reaktsionäärsete monarhide liit revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks Euroopas. Liidu organiseerijaks ja inspireerijaks oli Aleksander I.

Ei näe ma seda viljavihus,
Kõik hukkus, mida ihkas meel.

Oo, rahvad, auhüüd teid ei hari!
Teid võlub söödamaade lapp.
Mis vabadusega teeb kari?
Teid ootab pügamine, tapp,
Teil seltsis kõikjal nagu vari
Piits, ike, kuljused või krapp.

Lõunas kirjutas Puškin väga palju. Ta oli tollal, nagu ta ise tunnistab, „Byronist hull“. Kõik lõunas kirjutatud Puškini poeemid — „Kaukaasia vang“, „Bah-tšissarai purskkaev“, „Vennad-röövliid“ — on Byroni mõjuga läbi imbunud, kujutavad süngeid, elust pettunud kangelasi võimsate kirkede ja sügavate elamus-tega. Byroni-vaimustus oli tollal üldine.

Oivalistes värssides kirjutatud Puškini poeemid, täis toredaid, hiilgavalt kunstipäraseid pilte, omasid tohutut menu; arvustus laulis talle vaimustatult kiitust, rahvahulgad õppisid ta poeeme pähe. Puškini populaarsus kasvas iga aastaga.

Juba Kišinjovis kirjutas Puškin usuvastase poeemi „Gavriliada“. Teadagi ei saanud ta seda poeemi avaldada, vaid pidi koguni oma autorlust hoolikalt varjama.

Odessas hakkas Puškin kirjutama üht oma kõige tähtsamaist teoseist — romaani „Jevgeni Onegin“.

Puškinit Odessas külastades märkasid Kišinjovi sõbrad, et ta muutub iga kuuga üha süngemaks ja närvilisemaks. Vahekord krahv Vorontsoviga polnud hea. Krahv Vorontsov paistis toleaeagsete vene administraatorite hulgast silma oma kultuursuse, energia ja asjatundlikkuse poolest. Novorossiiski krai võlgneb talle tänu paljude kasulike korralduste eest. Kuid ta oli üdini intrigant ja egoist, külm ja reetlik, kõige väikla-

sema enesearmastusega, meelitusi ja lõimitamist armastav. Puškin kuulus Vorontsovi kantselei väiksemate teenistujate hulka, kuid sellest hoolimata käitus ta sõl-

„Kaukaasia vangid“ tiitelleht.

tumatult, nõudis enese kui võrdse kohtlemist, ei libit-
senud Vorontsovi ees ega olnud temast vaimustunud
nagu teised ametnikud — kõik nagu valitult hästi kas-
vatatud, elegantselt-aupaklikud noormehed. Vorontsov

hakkas Puškinit kohtlema üha külmemalt ja kõrgimalt. Ta otsustas näidata Puškinile tema õiget kohta.

1824. aasta mais saatis Vorontsov Puškinile kui oma kantselei teenistujale ametliku korralduse sõita maakondadesse andmeid koguma sinna ilmunud rändtirtsude samuti ka nende hävitamiseks tarvitusele võetud abinõude kohta. Puškin raevustus. Tal polnud kantseleis mingit tegelikku tööd ja ta vaatas aastas saadavale seitsmesajale rublale „mitte nagu ametniku palgale, vaid nagu pagendatud vangi paiukile“, nagu ta ise väljendas. Saadud korraldus aga ütles, et Vorontsov tahab muuta teda tõeliseks ametnikuks ja sundida oma kantseleis teenistuskohuseid kandma, võttes talt võimaluse iseene ja oma aja peremees olla. Puškin tahtis komandeeringust keelduda. Sõbrad veensid teda seda mitte teha. Puškin sõitiski ja, nagu jutustati, kirjutas tagasi tulles Vorontsovile säärase aruande:

Tirtsuparv saabus,
Saabus ja maabus.
Sõi, mis jõudis,
Lendu tõusis
Ja kadus.

Otsekohe esitas Puškin enese erulaskmise palve ja otsustas elama hakata kirjanduslikust tööst.

Ta kirjutas sõpradele:

„Olen tüdinud sõltumast oma ülemuse heast või halvast seedimisest, olen tüdinud, et mind mu isamaal koheldakse vähema lugupidamisega kui mõnd inglise logardit... Vorontsov nägi minus kolleegiumisekretäri, mina aga, tunnistan, pean ennast millekski muuks.“

Väljasaadetu ebavaba olukord, Vorontsovi tagakiusamine ja tsensuuri surve tõttu vaba loominguga võimatus

— see kõik viis Puškini pikkamööda otsusele Venemaalt põgeneda. 1824. a. jaanuaris kirjutas ta vend Levile:

Krahv Mihhail Semjonoviš Vorontsov.

K. Hampelni maali järgi.

„Minule on jäänud ainult — võtta kepp ja kübar ning sõita vaatama Konstantinoopolit. Püha Venemaa muutub mulle talumatuks.“

Ta hakkas valmistuma põgenemiseks laeval Konstantinoopolisse.

Mõned sõpradest aitasid teda. Ent põgenemine ei

teostunud. Miks? Puškin ise jutustab sellest, pöördu-
des lahkumistervitusega mahajäetava mere poole:

Ei saanud maha jätta randa
Ma igavat ja tardunut,
End vaimustuses sulle anda,
Et luulelisse pakku kanda
Mind võiks su voogamise rutt.

Sa kutsusid... ma vangi neetud;
Küll kippus hing ja ihkas meel:
Ma võimsa kire võlus peetud
Jäin kurvalt käima koduteel.

(Tõlk. J. Kärner.)

Kõigi andmete järgi otsustades oli kirm, mis Puški-
nit tollal võimsalt valdas, armastus oma ülemuse naise,
krahvinna Jelizaveta Ksaverjevna Vorontsova vastu. Ja
nähtavasti ei jäänud see armastus ka vastamata. Voron-
tsov märkas seda ja muutus Puškini vastu üha vaenuli-
kumaks. Vorontsovini ulatusid ka Puškini kirjutatud
mürgised epigrammid temast — näiteks säärane:

Pool-sangarit, pool-juhmi alles,
Pool-lurjust selle juures ka!...
Kuid lootust anda võime talle:
Täis-lurjuseks saab viimaks ta.

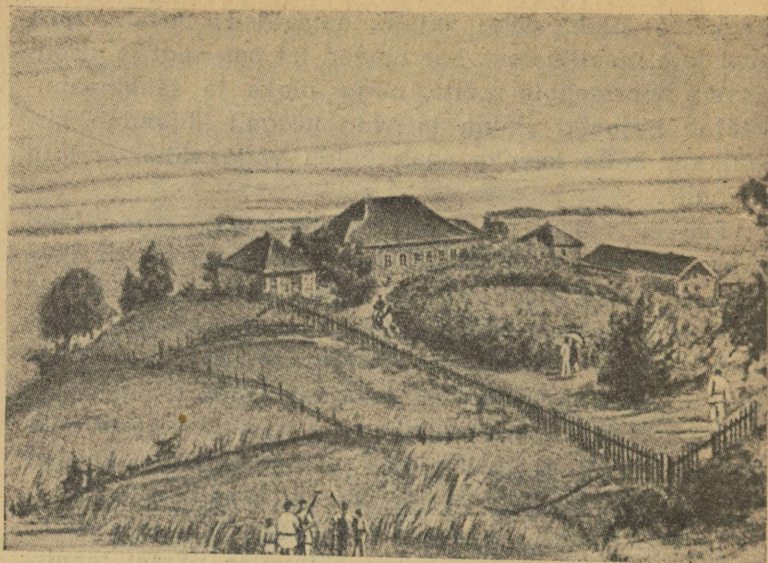
Et Puškin kuulus välisministeeriumi ametkonda, siis
saadeti tema errulaskmispalve Peterburisse. Vahepeal
ei tukkunud ka Vorontsov. Ta saatis Peterburisse Puš-
kini kohta ühe ettekande teise järel. Puškin käitus
Odessas väga ettevaatlikult, ja seda pidi ka Vorontsov
ise tunnistama. Kuid ta püüdis valitsust veenda, et
Odessa seltskond on Puškinile väga kardetav, et see
võib teda nakatada „eksiarvamustega ja ohtlike idee-

dega", et oleks väga vajalik eemaldada Puškin tema austajate meelitustest, kes ajavad tal pea segi ja sisenavad noormehele mõtte, nagu oleks ta tähelepanuväärne kirjanik, „kuna ta vaid nõrgalt jäljendab kirjanikku, kelle kasuks saab öelda väga vähe — lord Byronit“.

Puškin ootas rahulikult errulaskmist. Aga pilved tema pea kohal muutusid üha tihedamaks. Moskva politsei pidas kinni ühe ta kirja sõbrale, kus Puškin kirjutas jumala olemasolu ja hinge surematuse tõestuste nõrgast veenvusest. Vorontsov aga sai Peterburist ametliku kirja: välisminister teeb talle teatavaks, et keisrihärra on kõigi Puškini kohta saadud teadete põhjal veendunud, et Puškin on õnnetuseks „liiga läbi imibunud kahjulike algmetega, mis nii hukutavalt ilmnesid tema esimesel esinemisel ühiskondlikul tööpöllul“.

Kirjutati ette Puškin halva käitumise pärast teenistusest vallandada ja viivitamatult välja saata Pihkva kubermangu, vanemate mõisa, kohalike võimude valve alla.

Puškin oli vapustatud, kui talle tsaari otsus teatavaks tehti — midagi sellesarnast ta ei oodanud. See vali otsus hämmastas ja pahandas kõiki, teiste hulgas ka krahvinna Vorontsovat. 30. juulil 1824 saatis Odessa linnaülem Puškini Pihkva kubermangu.

Mihhailovskoje mõis.

Aleksandrovi litograafia järgi a-st 1837.

Mihhailovskojes.

Puškin sõitis ülemuse käsu kohaselt kusagil peatumata ja saabus 9. augustil vanemate mõisa Mihhailovskojesse. Seal leidis ta eest kogu perekonna. Teada saades, et poeg tuli nagu pagendatu, kokkus isa ja kartis väga, kas tal enesel ei tule vahest seetõttu kannatada mõningaid ebameeldivusi.

Puškin oli määratud salajase valve alla, kuid ükski ümberkaudseist mõisnikest ei nõustunud võtma enesele seda kohustust. Siis pöördus kuberner Sergei Lvovitši kui isiku poole, kes „on kubermangus tuntud

nii oma kombelisuse kui ka aususe poolest". Sergei Lvovitš nõustus kohe ja töötas „valvsalt silmas pidada ja hooldada oma poega“.

Puškini elu muutus pörguks. Isa spioneeris ta järel, kiusas hommikust õhtuni, tegi etteheiteid, et ta jutlustavat õde Olgale ja vend Levile jumalasalgamist. Puškinit haaras säärane vastikus, et ta üldse ei tahtnud kodus viibida, — ta veetis kogu aja väljadel ratsutades või naabermõisniku P. A. Ossipova juures viibides ning pöördus koju vaid ööbima.

Ta igatses kogu hingest lõunasse, Odessasse. „Pöörane igavus neelab kogu minu rumala olemasolu,“ kirjutab Puškin ühele oma naistuttavale. „Kõik, mis meenutab mulle merd, põhjustab minus kurbust, langeva oja kohin paneb mind otse piinlema; ma mõtlen, et selge taevastäht paneb mind raevust nutma, ent tänu jumalale: meie taevastäht on sinkjashall ja kuu täpselt nagu naeris.“

Kuid asi ei seisnud mitte lõunataeva selguses ega meres, vaid armastatus, kes oli jäänud Odessasse ja kelle juurde Puškini hing kibedalt igatses, piineldes rahutus kiivuses ja mitte suutes leppida ootamatu lahusolekuga.

Vahetevahel saabus Puškinile Odessast pitseeritud kiri, mille pitsiril olid mingid kummalised tähed tundmatus keeles; täpselt samasugune pitsat oli Puškini sõrmusel, millega ta tuli Odessast ja mida ta kunagi ei võtnud sõrmest. Kui säärane kiri saabus, lukustus Puškin oma tupp, ei läinud kusagile ega lasknud kedagi enese juurde.

Puškini vahetevahel isaga muutus üha pinevamaks. Ta läks Sergei Lvovitši juurde ja palus luba avameelseks selgituseks. Säärane palve tekitas isas äärmist meele-

paha, ta vihastus, nuttis, karjus. Puškin kummardas
vaikides, istus hobuse selga ja sõitis minema. Isa kut-

Olga Sergejevna Pavliščeva — poedi õde.

Pliatsijoonise järgi a-st 1833.

sus noorema poja Levi ja keelas tal igasuguse läbikäi-
mise „säärase koletisega, säärase loodust teotava
pojaga”.

Puškin sai sellest teada; veri tõusis talle pähe. Ta
läks isa juurde, leidis ka ema eest ja ütles neile kõik,
mis tal tervelt kolm kuud oli südame peal olnud. Ta
rääkis tuliselt, erutudes ja kätega veheldes. Isa tormas

toast välja ja hakkas karjuma, et poeg teda löi, tahtis lüüa, ähvardas lüüa, võiks lüüa! Puškin kinnitas, et midagi säärast ei juhtunud. Sellest teada saades naeratas Sergei Lvovitš põlglikult:

„Milline lollpea, milles ta ennast õigustab! Nagu oleks ta julgenud mind lüüa!... Ma oleksin käskinud ta kinni siduda!... Kuidas ta julges oma isaga rääki-

Lev Sergejevitš Puškin — poeedi vend.

A. Orlovski joonise järgi.

des ebaviisakalt kätega vehelda? Ta tappis isa oma sõnadega!”

Puškin istus ja kirjutas Pihkva kubernerile palvekirja:

„Valitsuse kaalukad süüdistused mõjusid tugevasti minu isa südamele ja erutasid tema haiglast meelekujutust, mis on vabandatav tema vanaduse ja hella

armastuse tõttu teiste laste vastu. Tema ja oma isikliku rahu pärast julgen paluda tema keiserlikku kõrgust suvatseda mind üle viia ühte oma kindlustest."

Sellest palvekirjast teada saades muutusid Peterburi sõbrad väga rahutuks. Neil õnnestus palvekirja esitamist takistada. Asi lõppes sellega, et 1824. a. novembri keskel Sergei Lvovitš loobus endale võetud poliitlikust valvest oma poja üle ja sõitis kogu perekonnaga Peterburi.

Puškin jäi üksinda Mihhailovskojesse.

Peaaegu kaks aastat veetis ta maal täielikus üksilduses oma vana hoidja Arina Rodionovnaga. Hommikul tõustes kümbles ta jääkülmas vees, suvel suples jões ja asus siis kirjutama. Kirjutuslauda Puškinil polnud, ta kirjutas narmendava kaleviga kaardilaual, tin dipotiks pumatipurk. Toa sisustus oli üldiselt vilets, puuvoodil puudus üks jalg, mida asendas puuhalg. Puškin lõunastas hilja, pärast lõunat ratsutas või harjutas märkilaskmist: ta polnud unustanud ameeriklast Tolstoid ja jätkas ettevalmistust duelliks. Õhtuti mängis Puškin igavusest üksinda piljardit või kuulas hoidja muinasjutte — „ja hüvitan sellega," kirjutas ta sõpradele, „oma neetud kasvatuse puudusi. Kui kaunid on need muinasjutud! Igaüks neist on poeem... Mu hoidja on Tatjana hoidja originaal; ta on minu ainus sõber ja ainult temaga pole mul igav."

Hoidja armastas hellalt Puškinit, kannatas tema pärast südamevalu, hoolitses tema nagu lapse eest, tõreles, lohutas mures. Puškin ütleb teda mäletades:

Meenub,
Ta lihtsad kõnelused, näpunäited
Ja etteheitel armastuse nimel
Mu roidund südant julgustasid rõõmu

Ja rahu lootusega, — olin mina
Veel noor ja läbematu siis.

Olnud alati ilma emarmastusest ja -õrnusest, hindas Puškin väga hoidja hoolitsust ja suhtus temasse puht-pojaliku hellusega.

Hoidja Arina Rodionovna juhtis Mihhailovskojes kodust majapidamist. Ta oli täidlase näoga, täiesti hall ja aeglaste liigutustega. Parajal juhul ei keeldunud ta ka napsi võtmast.

On talveõhtu, akna taga ulub lumetorm, põleb rasvaküünal. Istuvad nad seal kahekesi — Puškin ahju-pingil, hoidja voki juures. Puškini hinges on nukrus.

Meie tares hämarhallis
Iga nurk nii nukker näib.
Miks siis sina, kullakallis,
Akna juurde norgu jäid?

Maru möllab akna taga,
Väsitab sind tema laul
Või on värten vurinaga
Rammestanud silmalaud?

Joo, mu kehva noorusaja
Seltsiline truu ja hell!
Joome! Kruusi vaid on vaja!
Siis saab kergem südamel.

Mõnikord pühade ajal rõivastus Puškin punasesse vene särki, pani rihma vööle ja läks naabruses asuvasse Svjatogorski kloostriisse laadale; seal istus ta pimedate kerjaste juurde, kuulas ja kirjutas üles nende laule Laatsarusest ja jumalamehest Alekseist.

Naabermõisnikega Puškin ei suhelnud ja käis läbi vaid Trigorskoje mõisaproua Praskovja Aleksandrovna

Ossipovaga. See oli juba elatanud, haritud ning tark naine. Puškin armastas teda väga ja oli kuni elu lõpuni temaga sõbralikus vahekorras. Ossipoval oli esimesest abielust poeg Aleksei Wulff, kes tollal oli Tartu üliõpilane, ja kaks tütart — Puškiniga ühealine Anna Nikolajevna ja Jevpraksija (Zizi); kui Puškin Mihhailovskojesse asus, oli viimane neljateistkümne-aastane tütarlaps ja arenes Puškini silmade all kauniks neiuks. Trigorskojes elasid või sõitsid sinna ajutiseks ka teised sugulased, nii et seal oli terve lilleaed noori tütarlapsi. Pärastpoole meenutas neid Puškin nii:

Mu kuldse nooruskoidu hellikud...
Mu katmatute õlgadega kaunid neiud,
Õrnsilmalised, siledate oimudega...

Lõbus naer, laulud, muusika. Puškin nende tütarlaste hulgas, armunud kõigisse korraga ja ise kõigi poolt jumaldatud; ta puistas vasakule ja paremale sädelavaid värse, täis hetkelist armuuma.

... aasta pärast
jälle, tuttav tee, mind vii
Vaikusesse linnakärast,
Armun seal novembrini.

Nii kirjutas ta hiljem ühest neist neidudest.

Kuid need kiindumused olid pinnalised, pigemini ajaviide tegevusetuses, ega hajutanud kurbust ja igavust, milles Puškin vaevles. Ta armastas alati kära, liikumist, suurt seltskonda, pingsat vaimset õhkkonda. Tema kirjad Mihhailovskojest olid täis sääraseid tunnustusi: „mind piinab raskemeelsus ja peas pole mul ainsatki mõtet“, „Mihhailovskoje lämmatab mind“, „vihm kohiseb meie juures väga, tuul kohiseb, mets kohiseb, kohinat on palju, kuid on igav“ jms. Hinges

oli vimm valitsuse lakkamatu tagakiusamise pärast, kes paiskas teda ühest kohast teise. Ta kirjutas oma sõbrale, vürst P. A. Vjazemskile:

Svjatogorski klooster Mihhailovskoje lähedal.

Aleksandrovi litograafia järgi a-st 1837.

„Häbi minu tagakiusajatele! Ja mina võin nagu André Chénier¹⁸ lüüa enesele vastu pead ja öelda: „Siin oli midagi!“ Andesta see poeetiline hooplemine ja proosaline raskemeelsus.“

Ning poeet Jazõkovile kirjutas ta:

...kurja elu tõttu puudub
Mul koht, kus peatuks jalg või pea,
Mu rada võimu käsul suundub;
Kus ärkan, uinudes ei tea.

¹⁸ André Chénier — prantsuse poeet, kes hukati Prantsuse revolutsiooni ajal 1794. aastal.

Võimude loodud elutingimused muutusid Puškinile üha talumatumaks.

Ja jällegi hakkas Puškini ees ainsa väljapääsuna olukorrast selgemat kuju omandama põgenemine välismaale. „Mis on mul Venemaal teha?“ kirjutas ta Pletnjovile. Ja Vjazemskile: „Sina, kes sa pole veel lõa otsas — kuidas võid sa püsida Venemaal? Me elame kurval sajandil. Minu vaikne Mihhailovskoje sisendab mulle igatsust ja raevu. Kunagi sa küsid südamliku naeratusega: kus on siis minu poeet? Temas on silmanähtavat annet. Kuuled vastust, mu armas: ta on Pariisi plehku pannud ja ei pöördu iialgi tagasi neetud Venemaal — tark poiss!“

Puškin hakkas energiliselt põgenemist korraldama. Teda nõustus abistama Tartu üliõpilane Aleksei Wulffi. Puškinil oli jalal aneurüsm (veeni laiend); ta esitas avalduse loa saamiseks, et sõita ravile välismaale või, kui see pole võimalik, Tartusse, kuulsa kirurgi Moier'i juurde; sealt lootis Puškin Aleksei Wulffi saatva teenrina pääseda välismaale. Ent Puškini haigusest said teada tema Peterburi sõbrad, said teada ka vanemad ja ruttasid vahele seßama. Puškini ema saatis keisrile pateetilise avalduse palvega mitte lasta tema hellalt armastatud poega hukkuda. Puškinil lubati ravi otsarbel sõita Pihkvasse ja Žukovski palvel nõustus ka Moier sõitma sinna, et Puškinit opereerida. Vaevaga õnnestus Puškinil pääseda sellest visiidist. Põgenemislootused varisesid kokku.

Puškini lütseumiaegne sõber Ivan Puštšin siirdus salaühingu korraldusel revolutsioonilisele tööle Peterburist Moskvasse. Moskvas, nagu viimasel ajal Peterburiski, töötas ta tsiviilpalati nõunikuna. 1824. aasta lõpul kavatses Puštšin sõita jõuluks Peterburi ja Pihk-

vasse, et kohtuda omastega, ning otsustas külastada ka Puškinit tema Pihkva pagenduses. Piduõhtul Moskva sõjaväelise kindralkuberneri juures teatas ta oma kavatsusest äsja Moskvasse saabunud Aleksandr Ivanovitš Turgenevile. Turgenev hämmastus:

„Kuidas! Te tahate sõita Puškini juurde? Kas te ei tea siis, et ta on kahekordse — poliitilise ja vaimuliku — valve all?“

„Tean! Ent tean samuti ka, et ma ei saa jätta külasamata sõpra tema praeguses olukorras pärast viieaastast lahusolekut. Kui ei lubata — sõidan tagasi.“

„Ma ei soovitaks. Siiski, tehke, kuidas arvate.“

Puškini lell Vassili Lvovitš kokkus, kuuldes Puštšini öidust Puškini juurde. Ka tema püüdis seda sõitugati maha laita, pärast palus pisarsilmil vennapoega uudelda, kuid kirja saatmisest Puštšiniga Puškinile teeldus.

1825. aasta jaanuari keskel ärkas Puškin hommikul kellukeste kõlinast ja hobuste nooskumisest õues. Ta sööstis akna juurde. Hirmunud troika kihutas kõigest jõust mööda, postipoissi polnud pukis, kaks inimest saanis pingutasid kõigest jõust ohje, püüdes hullunud hobuseid peatada. Uskumata oma silmi tundis Puškin ühes neist inimestest Puštšini. Ta unustas kõik; palja jalu, särgiväel tormas ta välistrepile. Hobused takerdusid õues suurde lumehange ja peatusid raskesti hingeldades. Kasukas üleni lumine, jooksis Puštšin saanist trepile, tema kannul ta teener Aleksei. Sõbrad viskusid teineteise embusse. Puštšin haaras Puškini sülle ja kandis majja. Nad vaatlesid teineteist, suudlesid, vaikisid. Puškin unustas, et ta on peaaegu alasti, Puštšin —, et ta on üleni lumine. Oli umbes kell kaheksa hommikul. Hoidja Arina Rodionovna tuli joostes. Imes-

tas nende väljanägemise üle, kuid taipas otsekohe, et on tulnud Puškini lähedane sõber, ja sööstis saabunut embama.

Toodi pesukauss, veekann. Puštšin pesi ennast. Sõbrad külvasid teineteist üle seoseta ja mõttetute küsimustega. Lõpuks rahunesid nad vähehaaval. Toodi kohvi. Süüdati piibud. Vestlus muutus seostatumaks. Puštšin jutustas, kuidas juba mõisa lähedal mäest alla sõites saan kaldunud aukudes niivõrd küljeli, et postipoiss välja kukkunud. Hobused ehmunud ja pistnud märke kihutama, murdnud suletud värava suure hooga maha ja tormanud üle lumest rookimata õue; ainult tohtu lumehang peatanud nad.

Puštšin silmitses Puškinit. Väliselt oli ta vähe muutunud, ainult põski kattis tihe põskhabe, kuid ta näis tõsisem. Puškin kuulab vaimustusega Puštšini jutust oma tööst õuekohtunikuna, imestusest, mida tekitab kõigis tema teenistus selles kõigi poolt põlatud ametis. Sama aasta sügisel kirjeldas Puškin luuletuses „19. oktoober“ Puštšini jutustust:

See amet, kuhu oma võimed töid,
On õilistund ja kodanike silmis
Sa selle austamiseks põhjust löid.

Märkamatuult siirdus vestlus salaühingule. Seni oli Puštšin oma osavõttu sellest Puškini eest varjanud. Nüüd vihjas ta ebaselgelt, et kuulub selle liikmete hulka. Puškin hüppas erutatult toolilt. Talle meenus ta Kišinjovi sõber major Vladimir Rajevski: see vangistati juba Puškini sealoleku ajal, hoiti viiendat aastat Tiraspoli kindluses ja ei suudetud midagi talt välja pressida. „Tõsi, see on kõik ühenduses major Rajevskiga!“ hüüdis Puškin. Lisas siis rahunedes: „Kuid ma ei sunni

sind rääkima, armas Puštšin. Võib-olla on sul ka õigus, kui sa mind ei usalda. Tõepoolest, ma ei vääri seda usaldust — oma rohkete lolluste pärast.”

Lõunastati. Puštšin oli toonud kaasa kolm pudelit šampanjat. Joodi Venemaa, lütseumi ja puuduvate sõprade terviseks. Joodi tühjaks üks pudel, korgiti lahti teine. Kostitati ka hoidjat.

Puštšin tõi Puškinile kingiks Gribojedovi „Häda mõistuse pärast”, mis tollal polnud veel trükis ilmunud ja liikus ära kirjadena. Kohviklaasi juures pärast lõunat hakkas Puškin seda valjusti lugema.

Korraga vaatas ta aknast välja, jahmatus ja avas rutukalt pühakute elulugude paksu köite. Tuppä tuli väikese kasvuga punajuukseline munk ja esitles end naabruses asuva Svjatogorski kloostri ülema Jonana. Puškin palus teda istuda. Munk vabandas nende vestluse segamise pärast ja pöördus siis Puštšini poole:

„Sain kogemata teada, et Aleksandr Sergejevitši juurde on saabunud Puštšin. Ma arvasin, ehk on see tema ekstsellents kindral Pavel Sergejevitš Puštšin, pärit Velikije Lukist. Oleme head tuttavad, mul on see au. Aga see olete teie...”

Ilmselt oli kloostriülemale Puštšini saabumisest teatatud ja munk tarvitas kavalust. Äeti juttu ühest ja teisest. Pakuti teed. Puškin käskis tuua rummi. Nähtavasti oli püha isa selle joogi suur armastaja. Ta jõi kaks klaasi teed ega unustanud ka rummi, tõusis püsti, vabandas taas, et oli seganud nende seltsimehelikku vestlust, ja lahkus.

Puštšinil oli Puškinist kahju: nagu koolipoiss jäi ta kloostriülema ilmumisel vaikseks. Puštšin avaldas oma pahameelt, et ta oli põhjustanud selle külaskäigu. Puškin kehtas õlgu:

„Jäta järele, kallid sõber! Ta käib ilma selletagi minu juures. Ma olen antud tema valve alla. Pole mõtet rääkida sääraseist lollustest!”

Ta jätkas „Häda mõistuse pärast” lugemist. Korraga tundus vingu. Puštšin, kes vingu ei kannatanud, läks vaatama, milles asi seisab. Selgus, et hoidja, arvates külalise jäävat ööseks, oli käskinud kütta sisemisi tube, mida polnud kogu talve köetud. Puštšin tegi korralduse avada lõõrid, sulges ukse köetud tuppa ja avas Puškini toas õhuakna. Ja siis alles märkas ta, kui väike oli see tuba, kui viletsalt sisustatud, ja taipas, et Puškin on sunnitud veetma kogu oma aja ainult selles ahtas toakeses. Puštšini oli sõbrast väga kahju: kuidas ta oleks saanud jätta teda kas või sääraseis tühjasjus rahuldumata, kuidas ta oleks saanud jätta korraldamata nii, et tal oleks talviseil sombuseil ilmadel kuskil liikuda! Saalis oli biljard; see võinuks olla talle meelelahutuseks. Puštšin tegi pahaselt hoidjale etteheiteid, miks ta ei lase kütta kogu maja. Puštšini eestkostel oli mõju: pärast tema külaskäiku lakati puid kokku hoidmast.

Oli pärast keskööd. Võeti suupistet. Lahkumise puhul paugahtas kolmas pudel šampanjat. Kutsar oli rakendanud juba hobused, aisakellad kõlisesid välistrepi juures. Kell lõi kolm. Sõbrad löid klaasid kokku, kuid neid rõhus kurbus, otsekuu tunneksid mõlemad, et joovad viimast korda üheskoos. Vaikides tõmbas Puštšin kasuka selga ja ruttas saani. Puškin ütles talle veel midagi järele. Puštšin vaatas tema poole, aga ei kuulnud midagi. Hobused tormasid minema. Küünal käes, seisis Puškin välistrepil. Puštšin arvas kuulvat:

„Jumalaga, sõber!”

See oli nende viimane kohtumine. Sama 1825. aasta lõpul, pärast 14. detsembri ülestõusu, arreteeriti Puštšin ja saadeti sunnitööle. 1827. aasta algul sai ta seal Puškinilt järgmise tervituse:

Mu parim sõber! Rõõmu põues
Ei varjanud ma hetkel sel,
Kui minu üksildases õues,
Kust taandund elu talve jõu ees
Kell helises, su aisakell.
Ma palun saatust, et ta kannaks
Mu sõnas sulle lohutust,
Et ikka ihaldatud rannaks
Ta mälestused melle annaks
Me koolipõlvest ohutust!

Üksildased aastad maaelu kasinate muljetega osutasid Puškini loomingule väga soodsaiks. Ta kirjutas palju. Ebateadlik eeskujude jäljendamine kadus; nõudlikkus enese vastu suurenes, anne tugevnes kiiresti ja muutus sügavamaks. „Ma tunnen,“ kirjutas Puškin, „et minu vaimujõud on saavutanud täieliku küpsuse, ma suudan luua.“

Tema suhtumine kunstisse muutus täielikult. Varemalt oli looming Puškinile muretult-lõbusaks, sageli vallatuks mänguks. „Ruslan ja Ljudmila“ pühenduses nimetab ta oma poeemi „mänglevaks tööks“ ja lõbus-
tab ennast lootusega, et tütarlaps armuvärinaga vaatab vargsi tema „patuseid laule“. „Oneginis“ ta tuletab meelde:

Mind juhtis kire omavoli,
Ja ümbruskonna arvamus
Ka minu arvamuseks oli,
Ma viisin muusa sinna, kus
Kees pillerkaar ja vaidlus äge

Tõi kokku öösist valveväge,
Ning minu muusat tollel a'al
Ei kohutanud bakhaanaal.
Ta lõbutses seal, noor ja kerge,
Ta pidulauas laulis, ning
Me tolleaegne noorte ring
Ei keeland talle kuuma kirge,
Ja äratas mus uhkust siis
Mu muusa tuulispäine viis.

Nüüd — nüüd aga lakkab ta uhkust tundmast. Talle meenub valusalt, kui valimatu ta oli teemade ja ülis-tatavate isikute suhtes:

Kui veelgi käsi värssse puutub,
Mis nendelt innustuse said,
Ma punastan, meel nukraks muutub,
Nean oma ebajumalaid.
Mis sihi poole tahtsin püüda?
Miks alandusin, kelle ees?
Miks vaimustus nii hinges kees,
Et jumalaks sain mõndki hüüda?

Kunst esineb talle nüüd kogu oma sügavas tõsidu-ses ja vastutuse suuruses, mille ta paneb kunstnikule:

Ei muusa teenimine salli askeldust,
Sest ilu ikka olema peab ülev.

Puškini uus vaade kunstile väljendus täielikult 1826. aastal Mihhailovskojes kirjutatud luuletuses „Prohvet”. Piibli prohveti näol kujutab Puškin poeeti ja tema sügavat uuestisündi loomingus. Avanevad poeedi „prohvetlikud” silmad, ta haarab erksa kõrvaga elu salajasemaid hääli; patune, tühjasõnaline ja kaval keel asendub targa ussikeelega, süda muutub hõõguvaks söeks. Ja jumal-kunst käsib poeedil minna ja „sõnaga põletada inimeste südameid”.

Harilikult tõlgendatakse seda luuletust poeedi üleskutsena kõlbluse õpetamisele. Ent Puškini arvates ei mahtunud õpetamine üldse mitte tõelise poeesia ringi. „Poesia eesmärk on poeesia,“ deklareeris ta Žukovskile. Ja kirjutas kahe-kolme aasta pärast: „Poesia on kõlblusest kõrgem või vähemalt hoopis midagi muud. Issand Jeesus! Mis on poeedil tegemist vooruse ja pahega? Olgu siis — ainult nende poeetiline külg.“ Puškinile oli kunst oma kirka suuruse ja tungiga maailma sügavaimatesse saladustesse iseenesest suurim, mitte millegagi võrreldav eluväärtus.

1824. a. oktoobris lõpetas Puškin Mihhailovskojes lõunas alustatud poemi „Mustlased“. Tollal oli bairo-nism meil täies hoos ja tema valitsemisel seisis ees veel pikk kestus. Tolle aja lugejate ees seisis luulelise kangelasena pettunud, võimsa hingega erak, kes põl-gas elu ja inimkonda, piinles igatsusest suure vabaduse äärele, keda ei kohutanud ka kõige õudsem kuritöö ja kes oli kurnatud leegitsevaist kirgedest.

Tuleb enesele selgelt kujutella tollaegset üldist vaimustust byronlike kangelaste sellistest karikatuuri-dest, et hinnata selle halastamatu troonilt-tõukamise kogu tähtsust, mida teostas Puškin „Mustlaste“ kange-lasega — mõistatusliku, pettunud, vabadust otsiva, ent oma olemuselt siiski egoistliku ja väiklaselt kättemak-suhimulise Alekoga. Tema poolt tapetud naise — must-lanna isa ütleb talle:

„Sa lahku, inimene uhke!
Meil metsikrahval seadust pole,
Me sihiks tasumist ei sea,
Ei vaja verd, kuid meil on kole,
Kui mõrtsukas on meie seas.
Me kombed sinule on pahad,

Sa enda jaoks vaid priiust tahad,
Su häälekõlaski on õud,
Me karmust südames ei kannan,
Sa oled kuri, sul on jõud;
Õnn kaasa, lahku, andeks anna!"

„Boris Godunovi“ tiitelleht.

Mihhailovskojes kirjutas Puškin ka suure teose, mille kallal töötas kaua ja armastusega, — ajaloolise

tragöödia „Boris Godunov“. Tolle ajani puudusid meie kirjanduses tragöödiad. Teater rahuldus „vene Racine'ide“ toodetega — prantsuse pseudoklassikaliste eeskujude labaste jäljendustega, millel polnud mingit kunstilist väärtust. Puškin seadis enesele ülesandeks juhtida teater Shakespeare'i rajatud teele.

„Olles kindlasti veendunud,“ kirjutab ta, „et meie teatri vananenud vormid nõuavad reformimist, kavandasin ma oma tragöödia meie isa Shakespeare'i süsteemi järgi.“ „Ma jäljendasin Shakespeare'i tema vabas ja avaras iseloomude kujutamises, sundimatus ja lihtsas tüüpide loomises ja lihtsuses . . .“ „Olen kindlasti veendunud, et meie teatrile on sobivad Shakespeare'i draama rahvalikud seadused, aga mitte Racine'i tragöödiate keisrikoja-tavad.“ „Ajastu vaim nõuab ka draamalaval suuri muudatusi.“

1825. a. sügisel lõpetas Puškin „Boris Godunovi“. Ta luges seda enesele valjusti, plaksutas käsi ja hüüdis vaimustuses:

„Vaat kus Puškin! Ah sa koerakutsikas!“

„Žukovski ütleb,“ kirjutab ta Vjazemskile, „et tsaar andestab mulle mu tragöödia pärast — vaevalt küll, mu armas. Kuigi see on heas vaimus kirjutatud, siiski ei suutnud ma kuidagi peita oma kõrvu terveni väga hullu mütsi alla. Paistavad välja!“

Tõepoolest oligi Puškini tragöödias palju säärast, mis tähelepanelikul lugemisel oleks pidanud valitsust sundima hädaohtu haistma. Eelkõige üle seadusliku pärija laiba troonile pääsev Boris oleks pidanud meenutama Aleksander I-st, kes astus troonile üle tema nõusolekul tapetud keiser-isa laiba. Ja pealegi mitte ainult Borisi, vaid ka tema täiel määral „seaduslike“

eelkäijate isevalitsust kujutas Puškin vägivalla najal
püsiva valitsusena:

Boris ütleb:

Vaid valvsa karmusega võime rahvast
Vaos hoida. Nõnda mõtles kord Ivan,
See tormitaltsutaja, mõistlik autokraat,
Ja nõnda mõtles ka ta lapsis julm.

Ja Borisi vastas — võimuanastaja (Vale-Dimitri).
Tema saadik, poeedi esivanem Gavriila Puškin, ütleb
Godunovi vojevoodile Basmanovile:

Ma sinu ees ei hakka kavaldama,
Kuid tead sa, mis teeb võimsaks meid,
Basmanov?

Ei mitte malev ega Poola abi,
Vaid rahva usaldus ja üksnes see just.
Dimitri võite mäletad sa küll
Ja tema rahulikke vallutusi,
Kui talle laskudeta igal pool
Kõik linnad alistusid kuulekalt
Ja vojevooode alamrahvas köitis.

Mihhailovskojes jätkas Puškin Odessas alustatud
„Onegini“ kirjutamist. Ta lõpetas kolmanda peatüki,
kirjutas neljanda ja viienda. 1825. aasta detsembri kes-
kel kirjutas ta kahe hommikuga poeemi „Krahv Nulin“.
Kesine anekdoot, mis ei oma tõsisemat tähtsust, — nii
ütleb mõni nüüdki. Omal ajal oli sel poeemikesel aga
väga suur tähtsus — see oli Puškini esimene otsus-
tav samm realismi suunas — elu kujutamine tõelisel,
kaunistamata kujul: „vene prantslane“, tuuletallaja
Nulin, „vooruslik“ mõisaproua Natalja Pavlovna, tema
mees, stepi koerteharrastaja ning romantilise kaunistu-

seta ilmekas olustiku kirjeldus. Vanameelne arvustus võttis poeemi vastu ägeda hukkamõistu ja pilkega. Näiteks kirjeldab Puškin, kuidas Natalja Pavlovna istub romaaniga akna juures:

Natalja Pavlovnale mahti
Ei andnud raamat, kui see lahti,
Ent varsti siiski märkas ta,
Et akna taga laias hoovis
Sokk kutsikaga jõudu proovis,
Ja seda maksis jälgida.
Neid piiras naerdes poisikesi,
Kuid akna alla vahepeal
Märg kikas astus tasakesi
Ja kulud nukralt seisid seal.
Kolm parti tähtsalt lombis ujus,
Tuul aial kaltse liputas,
Eit sinna pesu riputas;
Ilm sügisene polnud tujus,
Ja pilved ennustasid lund...

Milliseks kunstilis-revolutsiooniliseks nähtuseks olid tollal säärased kirjeldused, näitab Nadeždini põlastav ja pilkav arvustus esitatud katkendi puhul „Vestnik Jevropõ's“. „Siin,“ kirjutab Nadeždin, „on kujutatud loodus kogu oma alastuses. Kahju vaid, et see meisterlik pilt pole maalitud lõpuni. Kas tõesti poleks mõisa tagaõue avarasse raami mahtunud kaks-kolm notsut, kes pehmeil poridiivaneil sultanlikult väljasirutunult võinuksid isegi kirjeldatud vaatepildis mõnevõrra huvipakkuvad olla?... Miks poeet, kirjeldades eite, kes läheb üle porise õue pesu üles riputama, kalduv tõelisusest veidi kõrvale, unustades kujutada, kuidas eit kergitas oma kirju seeliku saba? See on suure ja kõikekäsitleva maali ja puhul vaevu andeksantav!”

19. novembril (vana kalendri järgi) 1825 suri ootamatult keiser Aleksander I. Troonipärijaks peeti tema venda Konstantini, kuid see oli juba ammu loobunud oma õigusest troonile. Aga millegipärast hoiti seda saladuses. Tsaariks pidi saama Nikolai, vanuselt järgmine vend. Algul andis sõjavägi ja ka Nikolai ise vande Konstantinile; siis hakati vannet andma Nikolaile. Salaühingu liikmed otsustasid tekkinud segadust kasutada ja sõjaväelise riigipöördega saavutada isevalituse piiramist või koguni kukutamist. Nad sisendasid sõjaväele, et Konstantin on vägivaldselt kõrvaldatud, ja 14. detsembril viisid sõjaväe Nikolai vastu Senati väljakule.

Võitu nad ei lootnud. Enamik neist võttis ülestõusust osa meeleoluga, mis on väljendatud natuke aega enne seda ühe juhtiva vandeseltslase, poeet K. F. Rõlejevi poolt. „Nalivaika pihtimuses“ kirjutas ta:

Mul teada on: hukk ootab meest,
Kes rahva vabaduse eest
On esimesi sõtta jõudnud;
Ma hääbun, aga, ütle, kus
Suur ihaldatud vabadus
Ei ole rahvalt ohvreid nõudnud?
End kodumaale andma pean,
Mind saatus, isake, ei soosi,
Ja kuigi hukkun, seda tean,
Ma õnnistan vaid oma loosi.

Vandeseltslaste säärase meeleoluga ainult on seletatav nende muidu täiesti arusaamatu käitumine Senati väljakul. Nelinurkselt (ruudukujuliselt) rivistatud mässumeelne sõjavägi seisis tegevusetult, püssid jala juures, päris videvikuni ja andis Nikolaile aega kohale

tuua ustavat sõjaväge, üles seada kahurid ja kartetšidega hävitada mässajad.

„Millega on seletatav vandeseltslaste ebaotstarbekohane käitumine 14. detsembril?“ kirjutab Plehhanov.

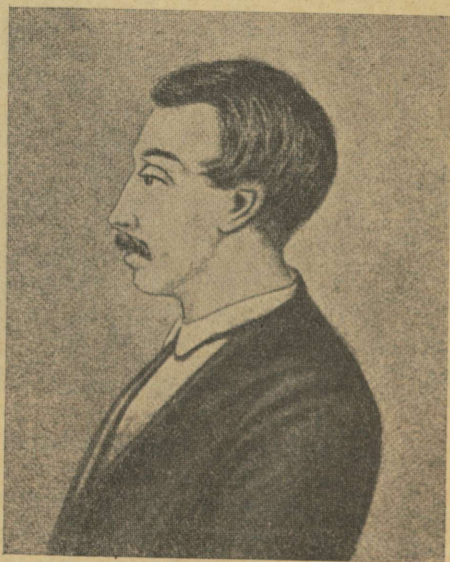

14. detsembril 1825 Senati väljakul.

„Sellele küsimusele võib õiglaselt vastata vaid osutamise asjaolule, et nad läksid teadlikult martüüri teele. Kui vaadelda 14. detsembri sündmusi nagu sõjaväelist manifestatsiooni, mille võtsid ette inimesed, kes polnud jõudnud tõsiseks lahinguks valmistuda ja olid otsustanud hukkuda selleks, et oma hukkimisega näidata teed tulevastele põlvvedele, siis võib nende tegevuse järjekindlust ja ebaotstarbekohasust arvatavasti väga lihtsalt seletada vastumeelsusega verevalamise ja ohvrite arvu suurendamise vastu. Kui vaadata asjale sellelt seisukohalt ja küsida

eneselt, kas saavutati ülestõusu peaaesmärk, siis kõhklemata vastame jaatavalt, sest — nagu Herzen ütles üpris hästi — Senati väljakult kostev kahurimüra äratas terve sugupõlve.”

Algasid vandeseltslaste arreteerimised. Moodustati uurimiskomisjon ja kõige agaramalt võttis sellest osa uus tsaar ise.

Wilhelm Karlovitš Küchelbecker, Puškini sõber, kes mõisteti dekabristina sunnitööle.

Puškini suhtes ei alustatud juurdlust. Tõsi küll, ta polnud ka salaühingu liige. Ent peaaegu kõigi arreteeritute juurest leiti ta revolutsioonilisi värsse, kõik tunnistasid ühel häälel, et nende revolutsioonilise meelsuse kujunemisel olid suurt mõju avaldanud Puškini

värsid. Ühel Lõunaühingu vandeseltslaste koosolekul, kus kaaluti tsaari tapmise küsimust, ajendas Puškini „Pistoda“ lugemine säärase entusiasmi, et terve rida sikuid oli valmis tsaari surmamist enese peale võtma. Kõigi andmete alusel oli valitsusele täiesti selge Puškini agitatsiooni tohtu osa ülestõusu ettevalmistamisel. Võib imestada vaid üht: miks ei puudutatud Puškinit, miks ei sattunud tema kui kõige kardetavam liikumise innustaja karmi karistuse alla? Oletatakse, et üritades Puškinit päästa soovitasid Karamzin ja Žukovski Nikolail katsuda parem Puškinit enese poole meelitada ja kasutada tema sulge valitsuse huvides. Nikolail oli ju võimalus veenduda, millist ähvardavat jõudu kujutab enesest Puškin.

Juurdlus lõpetati. Viis juhtivat vandeseltslast, nende hulgas Pestel ja Rõlejev, poodi, enam kui sada saadeti Siberisse sunnitööle. Puškin tundis enamikku pooduist, teadis paljusid pagendatuid. Talle avaldas see arveteõiendamise vapustavat muljet. „Poodavad on poodud,“ kirjutas ta, „kuid saja kahekümne sõbra, venna, seltsimehe sunnitöö on õudne.“

Veel kaua pärast seda joonistas Puškin oma mustandivihikusse võlla viie laibaga ja mõtlikult kirjutas alla: „Ka mina oleksin võinud...“ „Ka mina oleksin võinud...“

3. septembril 1826 veetis Puškin õhtu naabrite juures Trigorškojes. Oli imekaunis ilm. Puškin oli väga lõbus, jalutas neidudega; kell üksteist nad saatsid ta Mihhailovskoje teele.

Koidu ajal Puškini vana hoidja Arina Rodionovna tormas suures ärevuses, ehmunult ja härdasti nuttes Trigorškojesse. Ta teatas, et öösel ratsutanud Mihhai-

lovskojesse mingisugune ohvitser või sõdur, võtnud Puškini kaasa ja viinud ta kusagile. Küsitleti hoidjat, kas oli läbiotsimist, kas võeti kaasa mingisuguseid pabereid.

„Ei, kullakesed, ei võetud mingisuguseid pabereid ega liigutatud midagi majas. Hiljem ma ise hävitasin ainult üht-teist.“

„Mida siis nimelt?“

„Noh, selle neetud juustu, mida Aleksandr Sergejevitš armastas süüa, aga mina ei salli; ja see hais alles, ikka sellest saksa juustust, see on nii kole...“

Samal ajal kihutas Puškin vankris valitsuse kulleriga Moskva poole. Sõideti päevad ja ööd. Päralejõuti 8. septembril.

Tsaar oli tollal kroonimise tõttu kogu õukonnaga Moskvas. Puškinile ei antud mahti ei puhata, rõivastuda ega habet ajada; külmast lõdisevana ja poripritsetega kaetuna saadeti ta kohe paleesse ja viidi Nikolai kabinetti.

Nikolai võttis Puškini väga armastusväärset vastu. Nende vahel toimus pikk kõnelus. Tsaar küsis:

„Puškin, kas sa oleksid 14. detsembril osa võtnud, kui oleksid Peterburis olnud?“

Puškin vastas südilt:

„Tingimata, majesteet. Kõik minu sõbrad kuulusid vandenõusse ja mul oleks võimatu olnud nendega mitte ühineda. Ainult mu äraolek päästis mind.“

Nikolai küsis, kas Puškini mõtteviis on muutunud ja kas ta annab oma sõna, mõtelda ja tegutseda teisiti, kui talle antakse vabadus. Puškin vaikis kaua, kuid lõpuks töötas toimida teisiti.

Siis küsis tsaar:

„Mida sa nüüd kirjutad?“

„Peaaegu mitte midagi, teie kõrgus, tsensuur on väga vali.“

„Miks sa kirjutad siis säärast, mida tsensuur ei luba?“

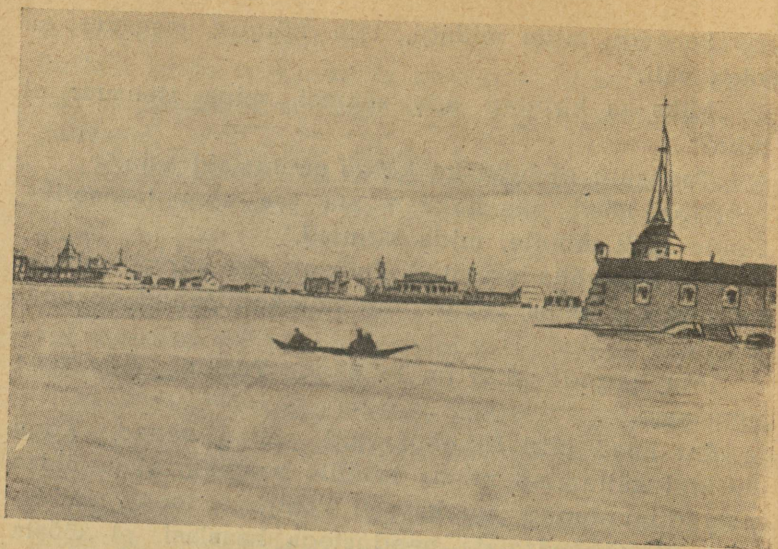
„Tsensuur ei luba ka kõige süütumaid asju.“

„Noh, hästi, siis hakkab ma ise sinu tsensuriks. Saada kõik minule, mida kirjutad.“

Nikolai juhtis erutatud Puškini käe kõrval kabineti välja ja ütles vastuvõturuumi kogunenud õukondlastele:

„Mu härrad! Siin on teile uus Puškin! Aga vana unustame.“

Ent need olid Nikolail vaid paljad sõnad. Kogu Puškini käitumine näitas tsaarile selgesti, et ta üldse polnud muutunud „uueks“: ei alandu, ei loobu möödunud, ei häbimärgista needustega kaaslast, ei söösta tänutunde puhangus andestusele vastu, vaid kõhkleb, mõtleb järele... On selge, et iialgi ei saa Puškinist Deržavinit, Karamzini ega Žukovskit, iialgi ei kummardu ta keisri „pühitsetud isiku“ ees siira jumaldamisega ja iialgi ei tohi temale rahulikult kindel olla.

Neeva.

A. Benois' joonise järgi.

Tsaari eestkoste all.

Puškin sai vabaks ja jäi Moskvasse elama.

Otsekohe pärast saabumist tegi ta oma sõbrale Sobolevskile ülesandeks minna ameeriklase-Tolstoi juurde, kellega duelliks ta oli valmistunud nii kaua ja hoolikalt. Sobolevski pidi viima Tolstoile Puškini väljakutse duellile. Õnneks polnud Tolstoid sellal Moskvas. Hiljem aga õnnestus sõpradel vaenlased lepitada.

Moskva võttis Puškini vaimustatult vastu. Kui ta ilmus esimest korda teatrisse, levis kiiresti reast ritta tema nime kordav sumin; kõigi pilgud, kõigi binoklid pöördusid temale, keegi ei vaadanud lavale. Koosole-

kuil ja ballidel suundus üldine tähelepanu Puškinile, daamid ümbritsesid teda rõngana, kotiljonides ja nasurkades valiti lakkamatult teda. Puškini vastuvõturuum oli hommikuti tulvil külastajaid. Teda tundis kogu linn, kõik huvitusid temast. Kõige väljapaistvamad isikud pidasid enesele auks tutvuda temaga.

12. oktoobril, päeval, luges Puškin Krivokolennõi põiktänaval Mjasnitskaja lähedal Venevitinovide juures oma tragöödiat „Boris Godunov“. Teda olid kogunenud kuulama Moskva noored kirjanikud ja ajakirjanikud. Üks neist, ajaloo professor M. P. Pogodin, ütleb oma mälestustes sellest lugemisest: „On võimatu edasi anda, millist mõju see avaldas meile kõigile. Me kogunesime kuulama Puškinit, olles kasvatatud Lomonosovi, Deržavini, Heraskovi, Ozerovi värssidel, milliseid ne kõik oskasime peast. Tuleb meenutada ka tollal valitsevat lugemisviisi. See oli prantsuse deklamatsioonilt päritud laulkönelus. Lõpuks on vaja kujutella ka Puškini enese välimust. Meie poolt oodatav kõrge kunsti majesteetlik preester oli keskmist kasvu, peaaegu väheldane mees, püsimatu, pikkade, otstest pisut käharate juustega, igasuguse pretensioonita, elavalt liikuvate silmadega, vaikse, meeldiva häälega; ta kandis musta saterkuube, kinninööbitud musta vesti ja lohakalt köidetud kaelasidet. Jumalate kõrgelennulise keele asemel me kuulsime lihtsat, selget, tavalist, ent sealjuures poeetilist, kaasakiskuvat kõnet!

Esimesi stseene kuulati vaikselt ja rahulikult või, õigemini, mingis nõutuses. Ent mida kaugemale, seda enam tugevnesid tunded. Kroonikakirjutaja stseen Grigoriga hämmastas kõiki... Kui Puškin jõudis aga Pimeni jutustuseni Ivan Julma külaskäigust Kirilli kloostriisse, munkade palvest

Ning rahu, armu läkitagu looja
Ta hingele, kus kannatus ja torm...

me kõik otsekui kaotasime mõistuse. Kel käisid kuumad, kel külmad värinad. Juuksed tõusid püsti. Polnud jõudu ennast pidurdada. Mõni hüppab äkki toolilt, teine karjatab. Kord vaikus, kord hüüatuspuhangud, näiteks võimuanastaja värsside puhul:

Mind lapsendand on Ivan Julma vari,
Dimitriks ristind oma hauas ta,
Mind paisand üles mässulaine hari,
Borisi võtnud ohvriks määrata.

Lugemine lõppes. Me vaatasime kaua üksteisele, siis söötsime Puškini juurde. Algasid sülelused, tõusis kära, kuuldus naeru, voolas pisaraid, õnnitlusi. Ilmus šampanja ja Puškin vaimustus, nähes oma säärast mõju väljavalitud noortele. Talle meeldis meie erutus. Valades veelgi õli tulle hakkas ta lugema meile laule Stenka Razinist, kuis too oma teravaninalises lootsikus ilmus öösel Volgale, ja „Ruslan ja Ljudmila“ eessõnast: „Merekäärus roheline tamm“... Oo, kui imeteldav oli see eluks ajaks jälgi jättev hommik! Ma ei mäleta, kuis me lahkusime, kuis lõpetasime päeva, kuis heitsime magama... Ja vaevalt keegi meist sel ööl uinuski. Niivõrd oli kogu meie organism vapustatud.”

Järgnevad aastad elas Puškin kord Moskvas, kord Peterburis. Ta andus joobumusega suurlinna naudingutele. Tantsis väsimatult ballidel, võttis osa pummelustest.

Kuid see ei takistanud teda väga palju töötamast. Valmisid üksteise järel „Jevgeni Onegini“ peatükid. 1828. aasta sügisese lobjaku ajal ta kirjutas kahe-kolme

nädalaga terve „Poltava”. Ta kirjutas selle, olles tõeliselt „täis helisid ja rahutust”. Ta kirjutas päevad läbi. Koguni unes viirastusid talle värvid, nii et ta hüppas voodist välja ning kirjutas neid pimedas. Kui teda vaevas nälg, jooksis ta lähimasse restorani, kuid ka sinna jälgisid teda värvid; ta sõi rutates, mida juhtus, ja jooksis tagasi koju üles kirjutama seda, mis tal käigul ja lõunastamise ajal oli mõtteisse tekkinud. Sel kombel lõi ta sadakond värssi ööpäeva jooksul. Mõtted, mida ta ei jõudnud värsvormis väljendada, kirjutas ta proosas. Kuid hiljem viimistles ta kõike hoolsalt, tõmbas maha, kirjutas uuesti ja tõmbas uuesti maha. Üldse töötas Puškin oma teoste kallal väga palju.

Väliselt jättis Puškin tollal muretult elu nautiva inimese mulje. Seltskonnas ta oli endiselt lõbus, ülemeelikult vallatu, naeris kõlavalt ja nakatavalt ning üllatas kõiki ootamatute vempudega. Kuid ta värssides kõlasid sügavalt pessimistlikud toonid. „Kes su tõi, miks tulid, elu, juhuslik ja pettev kink? Miks sind ootab, liigne lelu, surma hukkav piinapink?” „Külm unustuse allik — see üksnes kuuma südant jahutab” jne. Tema kirjades puhandusid teda valdava sügava kurbuse tunnistused. Üks Puškini sõpradest jutustab: „Keset kõiki seltskonna lõbustusi oli Puškin ajuti sünge; temas võis märgata mingit nukrat rahutust, mingit hinge ebakõla; näis, nagu vaevleks ta millegi all, kipuks kuskile. Paljude tunnuste järgi ma võisin veenduda, et teda rõhus ja ängistas keiser Nikolai soosing ja eestkoste.”

Pärast pagendusest naasmist käitus Puškin tsaari ja valitsuse suhtes nii, et ta millegagi ei põhjustaks etteheiteid. Kõik salaagentide ettekanded temast olid umbes niisugused: „Poeet Puškin käitub poliitilises

suhtes kiiduväärselt hästi. Ta armastab teesklematult valitsejat ja ütleb koguni, et võlgneb talle oma elu, sest maapaos ja igavestes köidikutes on elu teda niivõrd tüüdanud, et ta tahtis surra!" Sandarmiülem Benckendorff teatas keisrile: „Inglise klubis rääkis Puškin vaimustusega teie kõrgusest ja pani enesega lõunastavaile isikuile ette juua teie kõrguse terviseks."

Ning säärased olid kõik ettekanded.

Senini pole uurijad suutnud kindlaks teha, kas Puškini üleminek tollal isevalitsuse poolele oli siiras või ainult peen poliitiline mäng.

Puškin elas väga valuliselt läbi tollal tema ühiskondlik-poliitilises vaateis toimuva murrangu. Hing rebestus vasturääkivustes. Ta kummardas hardalt dekabristide sangariteo ees, tundis sunnitööle saadetute pärast kibedat hingevalu ja saatis neile Siberisse julgustava tervituse:

Karm Siber, kaevanduste öö
Te rinda kahtlust ärgu toogu:
Ei hukku teie õilis töö,
Ei väära aeg te mõttehoogu.

Teil lootus, muresõsar truu,
On kaasas ikka keset õudu,
Ka maa all jagab rõõmu, jõudu,
Tund viimaks saabub oodatu.

Arm, sõprus otsib õige tee
Ja pääseb peatselt teie juure,
Nii nagu vanglakonge, puure
Mu vaba sõna leiab see.

Siis varisevad ahelad,
Au pärgab vabadusselastu,
Ja vennad viivad teile vastu
Seal teie mõõgad vahedad.

Ta kujutas ennast laulik Arionina ¹⁹, kes pääses
üldise laevahuku puhul:

Nii juht kui sõitjad hukka said,
voog rannale tõi minu vaid.
Käin üksi teedel võõramaistel
ja oma laule laulan nüüd
ma kuivatades märga rüüd
siin kaljurannal päiksepaistel.

(Tõlk. A. Sang.)

Kuid endiste hümnide jaoks polnud tal nüüd usku.
Ta pidas dekabristide võitlust lootusetult kaotatuks ja
isevalitsust vankumatult kindlaks. Tuli võtta isevalit-
sust nagu fakti; öeldes Puškini sõnadega „mõista para-
tamatust ja oma südames talle andestada“. Ta püüdis
ennast veenda, et ta silmade all lahtirulluvad isevalit-
suse alatu tegevuse avaldused on ainult juhuslikud
kõrvalekaldumised, et isevalitsus on suuteline riigi
elus etendama ka mõnesugust kultuurilist ja organisee-
rivat osa. Kartmata vihastada keisrit „mässajate“ eest
kostmisega ja otsekui märkides programmi, mille teos-
tamist ta ootab isevalitsejalt, pöördub ta luuletuses
„Stantsid“ Nikolai poole:

Au-, hüvelootusele truu,
Mu hing on vaba hirmupistest:
Eks Peetri kuulus ajastu
Ka aland mässust, mõrvamistest.

Ta tõtt ja teadust hindas vaid,
Seetõttu usalduse võitis,
Ja Dolgorukit mässajaist
Ta välja eraldada mõistis.

¹⁹ Arion — vana-kreeka poeet ning muusik. Selle luule-
tuse motiiv on võetud Arioni-legendist.

Me põllul külvas haridust
Ta isevalitseja käega,
Truu isämaale, teadis, kust
Me kuulsus tõuseb võimsa väega.

Kord akadeemik, sõjamees,
Kord meremees ja puutöömeister,
Tööd pidas sihiks enda ees
Ta riigitööri juures seistes.

Ta suguvõsast võrsud sa,
Seepärast jäljenda vaid teda,
Et teos ja hinges temaga
Sa võiksid uhkelt sarnaneda.

Igal juhul suhtus Puškin tollal isevalitsusse sallivalt. Kuid Nikolai suhtus temasse suurima umbusaldusega. Teises luuletuses „Stantsid“ kirjutab Puškin tsaarist:

Ta austas minus üllast indu
Ja minu mõtte vabastas...

Peagi pidi Puškin veenduma selle „soosingu“ täielikus petlikkuses, mida Nikolai talle nii kergesti oli tõotanud. Osutus, et see soosing võttis Puškinilt koguni need õigused, mida omas ükskõik milline teine kodanik.

Puškini ja tsaari vahemeheks oli tema kõrguse isikliku kantselei, kuulsa Kolmanda Osakonna²⁰ ülem sandarmikindral Benckendorff — tsaarile kõige lähedasem isik. Puškin luges Moskva sõprade keskel oma „Boris Godunovi“. Otsekohe tuli Benckendorffilt korraldus, et ilma tsaari eelneva läbivaatuseeta pole Puškinil õigust

²⁰ Keisri kantselei Kolmas Osakond juhtis riigi politseid ja sandarmikorpust. Selle juhiks oli sandarmite ülem Benckendorff.

ükskõik millisel teel oma teoseid „levitada“. Ilmnes, et teistega võrreldes otsekui privilegeeritud olukorras viibiv Puškin ei võinud ilma loata oma teoseid isegi sõpradele ette lugeda!

Nikolai I.

Et mitte tsaari tülitada, esitas Puškin mõned oma lühemad luuletused üldtsensuurile. Benckendorff ruttas talle teatama, et kõik „teie sädeleva sule“ tooted tuleb enne esitada temale läbivaatamiseks. Puškin otsustas „Boris Godunovi“ trükis avaldada ja saatis näidendi keisrile tsenseerimiseks. Varsti sai ta Benckendorffilt teate, et keiser luges näidendit suure naudinguga ja suvatses tema esitise peale kirjutada:

„Ma arvan, et härra Puškini eesmärk oleks saavutatud, kui ta ühes vajaliku puhastusega oma komöödia ümber töötaks ajalooliseks jutustuseks või romaaniks Walter Scott'i laadis.“

Võhiklik tsaar soovitas poeedil geniaalse teose juurteni ümbertöötamist oma näpunäidete järgi. Selle albi soovitus kogu koomikat võime õigesti hinnata, kui meelde tuletame, et „Boris Godunovi“ kirjutades oli Puškini peasihiks just meie teatri reform. Hiljuti selgus, et Nikolai polnud näidendit ise lugenudki, vaid et Benckendorff andis selle oma kantseleisse hindamiseks; kõigi andmete järgi otsustades kirjutas arvamuse Kolmanda Osakonna teenistuses seisev salakaebajaajakirjanik Bulgarin. Just seda arvamust, soovitust tragöödia romaaniks ümber töötada, kordas ka Nikolai oma resolutsioonis. Kibeda irooniaga vastas Puškin Benckendorffile: „Tunnustan, et minu dramaatiline poeem kaldub enam ajaloolise romaani kui tragöödia poole, nagu keiser suvatses tähendada. Ma kahetsen, et ma ei suuda enam ümber teha seda, mille olen kord juba kirjutanud.“

Isevalitseja nõuanne on käsk: näidendi trükkimine tuli edasi lükata.

Puškin oli valmis tõsiselt mõtlema, et Nikolai austas temas inspiratsiooni ja tahtis vabastada tema mõtte. Tegelikult mäletas Nikolai aga hästi, et iga dekabristi juures leidus Puškini revolutsioonilisi värssse, ja tema ainus siht oli panna Puškini mõtted kõige tugevamaisse ahelaisse. Ühes kirjas tsaarile väljendas Benckendorff küüniliselt nende ühist mõtet: „Puškin on küll suur logard, aga kui õnnestub suunata tema sulge ja kõnet, siis oleks sellest kasu.“

Nii algas sandarmi ja tema õela käskija eestkoste

geniaalse poeedi üle, mis kestis kogu Puškini eluaja. Mitte ainult tema kirjanduslik tegevus, vaid ka iga samm tema elus oli eestkoste all. Ametlikult oli Puškin täiesti vaba; kuid selgus, et tal polnud õigust ilma Benckendorffi loata isegi ühest linnast teise sõita. Puškin palus luba sõita Moskvasi Peterburi. Benckendorff lubas, kuid lisas hoiatavalt: „Tema kõrgus ei kahtle, et vene aadlik oma valitsejale antud ausõna, käituda väärikalt ja sündsalt, ka täiel määral peab.“ Peterburist sõitis Puškin Moskvasse. Benckendorffilt tuli uus julm arupärimine: „Teie tegu sunnib mind paluma mulle teatada, millised põhjused sundisid teid murdma minule antud sõna.“ Ja kogu aeg niimoodi. Tundub, nagu oleksid isiklikult solvatud, kui loed neid nürimeelse sandarmi kõrge arupärimisi geniaalsele poeedile otsekui ulakale poisikesele.

Üksteise järel tekkisid salajuurdlused Puškini üle. Tema luuletuses „André Chénier“, kus kirjeldatakse poeet Chénier' hukkamist Prantsuse revolutsiooni ajal, ei lasknud tsensuur läbi üht osa; keegi oli pannud sellele katkendile pealkirjaks „14. detsembril“. Kahe ohvitseri suhtes, kelle juures leiti ära kirjad, alustati juurdlust. Ka Puškin võeti selles asjas juurdlusele ja temale korraldati terve rida ülekuulamisi. Asi kestis ligemale kaks aastat. Lõpuks õnnestus Puškinil tõestada, et katkendil pole mingit tegemist detsembrisündmustega ja et see on kirjutatud ammu enne 14. detsembrit. Tulemuseks oli kõige karmim keeld ilma tsen-suuri eelloata oma teoseid „publiku seas levitada“ ning Puškin ise anti politsei salavalve alla.

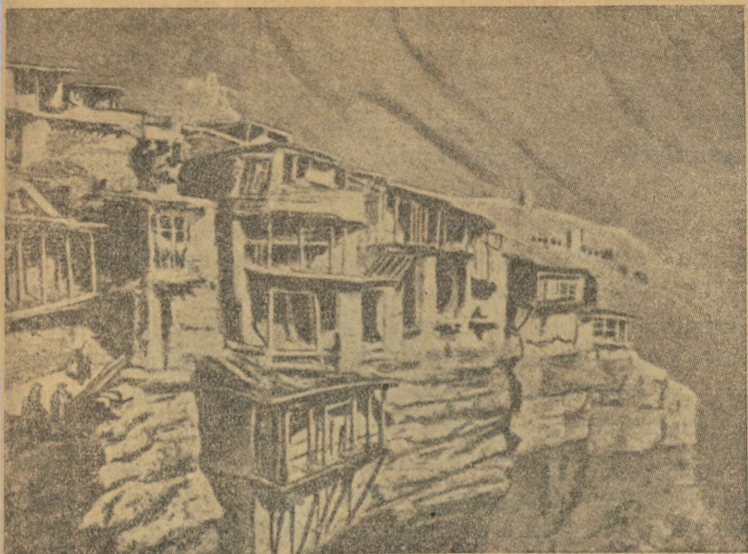
See lugu polnud veel lõppenud, kui Puškini vastu alustati uut, veel tõsisemat asja. Puškini Kišinjovis kirjutatud poeem „Gavriliada“, kus ta naeruvääristab

evangeeliumi legendi Kristuse sündimisest, jõudis lõpuks valitsuseni. Säärase jumalateotamise pärast võis Puškinit ähvardada alatine vangistus mingis kõige õudsemas klooster-vanglas. Paljukordseil ülekuulamistel eitas Puškin visalt oma autorlust, kuid ta süda oli väga rahutu. Luuletusest „Eelaimus“ nähtub, kuivõrd tüdine- nud oli Puškin tollal lakkamatust jälitamisest.

Jälle tõuseb pilveturi
Tormitiivul, süngelt must,
Jälle saatus õel ja kuri
Töötab saata õnnetust...
Kas viin vastu tema teele
Põlguse ja rahu veel,
Noorusea kindla meele,
Kartmatuse ohu eel?

Väsind tormilisest elust,
Rahulik ma olen nüüd...

Kuid viimaks lõpetati juurdlus mitte täiesti selgita- tud põhjustel.

Auul Kaukaasias.

Sõit Kaukaasiasse.

Kahekümnendate aastate lõpul hakkasid lähedalseisjad märkama Puškini iseloomus muutust. Ta ei käinud enam nii meelsasti seltskonnas, hakkas tarvidust tundma oma nurgakese ja perekonnaelu järele.

Ühel Moskva ballil 1828. aastal ta tutvus kuuteistkümne-aastase tütarlapse Natalja Nikolajevna Gontšarovaga. See oli Moskva preili, kelle kogu haridus seisis vaid selles, et ta hästi valdas prantsuse keelt ja oivaliselt tantsis. Ent ta oli hämmastavalt ilus. Puškin armus kirglikult, teda esitleti tütarlapse vanematele ja ta hakkas käima Gontšarovide juures. Jutustatakse, et

Natalja Nikolajevna tollal isegi mitte ei lugenud Puškinit ja üldse oli kogu elu jooksul luule vastu täiesti ükskõikne. Mingit vaimset suhtlemist tal Puškiniga ei võinud olla. Puškin vaatles teda „vagas harduses püha kauniduse ees“, põles armastusest, ent tundis, et tütarlaps on tema vastu ükskõikne, et tal pole midagi, millega huvi äratada ja teda paeluda, ning oli tema juures uje ja häbelik, nagu esmakordselt armunud poisike.

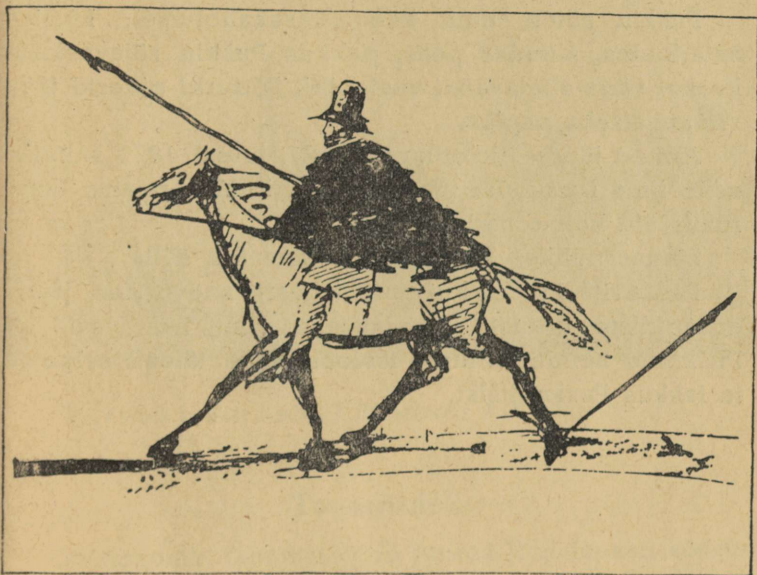
Gontšarovide perekonnas valdas teda alati külmuse ja ängistuse tunne. Tütarlapse emale, Natalja Ivanovnale, Puškin ei meeldinud. Mõnigi kord avaldas Puškin oma vabamõtlevat suhtumist ususse ja surnud keiser Aleksander I-sse, Natalja Ivanovna aga oli väga usklik ja suhtus hardusega Aleksander I-sse. Hoolimata kõigest sellest kosis Puškin 1829. a. aprilli lõpul Natalja Nikolajevnat. Temale ei öeldud küll otseselt ära, kuid vastati, et tuleb veel oodata ja vaadata, et Nataša on veel väga noor jms.

Samal ööl sõitis Puškin Kaukaasiasse tegevväkke.

Venemaal oli sellal sõda Türgimaaga. Vägede ülemjuhataja Paskevitš tungis Kaukaasia rindel Türgi piiridesse ja ründas Erzerumi kindlust. Selles armees teenis Nižni-Novgorodi dragunitepolgu komandörina Puškini vana sõber Nikolai Nikolajevitš Rajevski noorem, Rajevski adjutantiks aga oli Puškini vend Lev. Mai lõpul saabus Puškin Tiflisisse, peatus seal kaks nädalat ja sõitis armeele järele. Päralejõudmisel esitleti teda Paskevitšile ja ta asus Rajevski telki elama.

Puškin igatses lahinguist osavõttu. Juhus tuligi väga kiiresti. Türgi ratsavägi ründas vene eelposte. Kuuldes sellest jooksis Puškin telgist välja, hüppas hobuse selga ja kihutas minema. Rahutuks muutunud Rajevski saatis kaks oma ohvitseri Puškinit otsima. Kasakatel oli

kokkupõrge türgi ratsanikega ja dragunid kihutasid türklaste tiiva poole. Otsima saadetud ohvitserid nägid, kuidas Puškin eraldus draguneist ja piigiga käes tor-

Puškini autoportree.

mas üksinda raevukalt temale vastu kihutavate türgi ratsanike hulka. Õigel ajal kohale jõudnud ulaanide reserv sundis türklasi taganema. Rajeovski saadetud ohvitserid töid Puškini väevõimuga eelväe-ahelikust ära. Ta ei olnud sellega põrmugi rahul.

Rohkem lahingut näha Puškinil ei õnnestunud. Türklased pöördusid kohe esimesel surveel põgenema.

Puškin oli täis viha, et türklased ei taha lahingut vastu võtta.

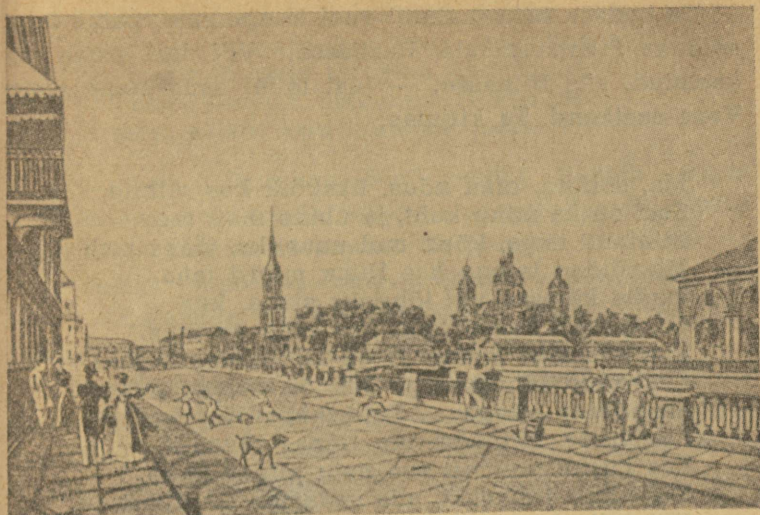
Puškinile meeldis väga laagrielu. „Kahur,“ jutustab ta, „äratas meid koidikul jalule. Uni telgis on imeteldavalt terve. Lõunasöögil rüüpasime aasia šašlõki juurde inglise õlut ja Tauria lumes jahutatud šampanjat.“

Puškin sõitis, nuut käes, kasakahobusel. Mustas saterkuues, silinder peas, pakkus Puškin sõjaväelaste keskel väga ebatavalist vaatepilti. Sõdurid pidasid teda võõramaiseks papiks.

Armee jõudis Erzerumini ja 27. juunil 1829 vallutas selle ilma igasuguse vastupanuta. Puškin peatus Erzerumis üle kolme nädala.

Linnas puhkes katk. Ta otsustas ära sõita.

Paskevitš hoidis Puškinit tagasi, soovitades jääda edaspidiste ürituste tunnistajaks. Ent nähtavasti oli Puškinile nende ürituste iseloom juba täiesti selge ja ta lahkus Paskevitšist.

Krjukovi kanali ümbrus Peterburis XIX sajandi algul.

Tagasitulek.

Oli hommik. Gontšarovide juures jõid lapsed söögi-
toas teed, ema magas alles. Äkki koputus välisuksele
ja kohe selle järel lendas esikust otse söögituppa
kaloss. See oli Puškin, kes ennast nii pakiliselt ülerõi-
vaist vabastas. Ta tuli sisse ja küsis otsekohe Natalja
Nikolajevnat. Ent ema loata ei söandanud see välja
tulla. Äratati Natalja Ivanovna. Voodis olles võttis ta
Puškini vastu — sõnaahtralt ja väga külmalt. Ka Nata-
šaga õnnestus Puškinil kokku saada, kuid temagi suh-
tus Puškinisse külmalt ja tähelepanematult. Puškin
muutus araks. Tal ei piisanud otsustavust ettepaneku
tegemiseks. Ning surmatundega südames sõitis ta
Peterburi.

Ta igatses sõita kuhugi veel kaugemale, palus luba sõiduks Prantsusmaale, Itaaliasse. Või kui sinna on keelatud, siis Hiinasse, — just tollal asus sinna teele Vene saatkond. Ta kirjutas:

Ma, sõbrad, olen nõus, ükskõik kus viibite,
Seal on ka minu koht, ja ühine meil tee;
Et ainult tema, kõrk, mul ununeks, jääks maha,
Ma sõidan teiega kas Hiina müüri taha,
Pariisi kärasse või lõppeks sinna, kus
On lakand Tasso laul, kus öine aerutus,
Kus kuulsaid linnuseid on kōdunemas tuhas,
Kūpressid lõhnavad ja õhk on kerge, puhas,
Ma sõidan teiega... Kuid, sõbrad, õelge mul',
Kas sureb kirelõõm mu rinnas rännakul,
Kas kuskil ununeb see neiu piinav-uhke,
Kas unub armastus, mis südames on puhkend,
Või selle harjunult ta põlu ohvriks viin?

Puškinile keelati Venemaalt lahkuda. Benckendorff kirjutas talle: „Keiser ei suvatsenud teie palvet rahuldada, arvates, et see liiaks raskendab teie rahalist seisukorda ja ühtlasi kisub teid kõrvale teie tegevusest.“

Juba viieteistkümne-aastase poisikesena kirjutas Puškin, pöördudes oma muusa poole: „Mis oleks minust saanud, jumalatar, sinuta?“ Ja nagu alati, nii põgenes Puškin ka nüüd elu lakkamatute raskuste ja vintsutuste eest luuleloomingusse, selles leidis ta tõelist elu ja tõelist õnne, mida tal argipäeva reaalsuses oli nii vähe. Ta kirjeldab, kuis Veneetsia gondoljeer sõidab õhtuses hämaruses mererannas ja laulab:

Ei teiste, enda jaoks vaid armastab ta laulda,
Ei mõtle muule siis, ei tunne kõrki au ta,
Ei hirmu, lootusi, ja, hinges laululõõm,

Teel üle merevee ta sööstab, kaasas rõõm.
Nii keset elumerd, kus torm on nõnda kuri,
On tuulte tõugata ka minu üksik puri,
Ent nagu temale, laul mulle lohtu toob
Ja mõte salaja vaid luuletusi loob.

Jutustuses „Egiptuse ööd“ esitab Puškin hiljem kõrgemasse seltskonda kuuluva poeedi Tšarski, kelle nime all ta kujutab iseennast. Ta jutustab Tšarskist:

„Tšarski tunnistas oma ustavatele sõpradele, et ainult kirjutamise ajal on ta tundnud tõelist õnne. Ülejäänud aja ta logeles heputades ja teeseldes.“

Looming pakkus Puškinile kõige täielikumat rahulust, looming oli talle kõige tarvilikum ja kõige väärtuslikum, mida elu üldse võib anda. On olemas tema — siis on nii tähtsusetu kõik ülejäänud: inimeste tunnus, kuulsus!

Sellega seoses on arusaadav ka see ind, millega Puškin kaitses poeedi õigust täielikule vabadusele loomingus, mida ei saa allutada mingisuguseile seadustele, mingisuguseile juhtnööridele ja nõudmistele..

Ei seadus aheldada saa
Tuult, kotkast ega neiu südant;
Võid uhke olla sa, poeet,
Sest oled vaba nagu need.

Sul kaasas ikka kuldsed mõtted,
Ent aru keegi sust ei saa.
Nii inimteedest mööda tõttled
Ja morn ning vaikiv oled sa.
Sa hulgaga ei jaga raevu,
Ta käras, muredes ei vaevu,
Sul võõrad tema töö ja püüd.
Juhm karjub: „Kuhu, kuhu nüüd?
Siin õige tee.“ Kuid sa ei kuule,
Vaid lähed, kuhu juhib sind

Su unistus, su lauluind;
Jääb sulle tasuks sinu luule,
Ja askelduste ori, hulk,
Saab selle vilja ainult sult.

Ja Puškin esitab väljakutsuvalt tema tolleaegseid meeleolusid väga hästi iseloomustava poeedi-kutsu-
muse reegli:

Ei ahnusele inimparris,
Ei taplusele trummi taoks,
Me sündind vaimustuse tarvis,
Õrn-kauni laulu, palve jaoks.

Selle reeglina, nagu kaksikkilbiga, kaitses ta ennast ühtviisi nõudmiste vastu nii vasakult kui ka paremalt: vasakul oodati temalt ikka veel revolutsioonilisi laule — ent selleks ei piisanud Puškinil nüüd ei usku ega tuld; paremal nõuti temalt tsaari ja igasuguste ametlike pidulike sündmuste ülistamist — selleks polnud Puškinil aga mingisugust tahtmist.

Oli veel üks asjaolu, mis sundis Puškinit lahkuma „massist“ ja sulguma enesesse.

Mida enam mehistus ja süvenes tema looming, mida kaugemale ette ta jõudis, seda vähem mõistis teda arvustus, seda külmemalt suhtusid temasse lugejad.

See algas juba „Mustlastega“ — esimese teosega, kus Puškin esines täiesti originaalse loojana. See võeti vastu küll veel üldise kiitusega, kuid selles kiituses oli midagi arga ja ebakindlat.

„Me mäletame hästi seda aega,“ jutustab Belinski, „mäletame, kuidas paljud olid „Mustlaste“ puhul eba-meeldivalt pettunud ja väitsid, et „Kaukaasia vang“ ja „Bahtšissarai purskkaev“ on uuest poemist tublisti kõrgemal. See tähendas, et poeet oli äkki oma publi-

kust üle kasvanud ja üheainsa kotkataolise tiivalöögiga enamikule kättesaamatusse kõrgusse tõusnud."

Puškini poemi „Poltava“ kaas.

Puškini iga samm edasi kunstiloomingu alal oli nüüd tema kuulsuse uueks languseks.

„Poltava“, see grandioosne pilt Venemaa võitlusest Rootsiaga:

Sel ajastul, kui Peetri soovil
Noor Vene võimsus oli proovil
Maailma heitlusväljadel...

see „Poltava“ võeti publiku poolt vastu külmalt ja Bulgarini ajaleht „Severnaja ptšela“ kirjutab kahjuröömsalt: „Publiku poolt „Poltavale“ osutatud külm vastuvõtt on selgeks tõendiks, et nimede võlu on kadunud.“

1830. aastal viimaks trükist ilmunud „Boris Godunov“ võeti vastu ükskõikselt.

Selle teose kohta kirjutati: „Poesia on looming; siin aga pole ainustki originaalset olendit. Boris ja Šuiski on ainult Karamzini melodilisest proosast värsidesse ümber seatud.“ „Onegini“ seitsmenda, romaani ühe parima peatüki kohta öeldi: „Täielik langus!“ „Krahv Nulini“ kohta: „See on vistrik lehestunud vene kirjanduse näol“ jms.

Võib-olla rääkis siin osaliselt kaasa ka isiku või rühma erapoolikus.

Kuid ka Puškinit palavalt armastavad ja hindavad lähimad sõbrad hakkasid temast sellisel määral maha jääma, et me ei suuda seda praegu täielikult mõista.

Näiteks Žukovski kirjutab Puškinile „Mustlaste“ puhul: „Ma ei tea midagi, mis oleks stiililt täiuslikum kui sinu „Mustlased“. Kuid, armas sõber, milline on eesmärk? Ütle, mida sa tahad oma geeniuselt? Millist mälestust sa tahad enesest isamaale jätta?“

Sobolevski ja Wulff, Puškini kaks lähimat sõpra, nägid ühes tema lüürika pärlis — luuletuses „Ma armastasin teid, veel pole ehk see tuli täitsa kustund...“ — Puškini talendi langusest tunnistust andvaid tühiseid albumisalmikesi.

Kindlalt sulgununa külma ja vaikivasse üksildusse kirjutab Puškin:

Ei rahva armastust sa hinda, luuletaja,
Kiit vaibub vahuna, mis hetkeks kainud vee,
Jääb juhmi arvamus ja hulga naerukaja,
Ent ära kuula neid ja mornilt hülga see.

Sa oled ise tsaar ja oma samme raja
Vaid kuhu juhhib sind su vaba mõtte tee,
Su aarded laulud on, need täiuslikuks tee,
Ei õilsa vaeva eest sa iial tasu vaja.

Palk sinus eneses, ja hinnata sa võid
Vaid ise väärtusi, mis valmistasid, löid.
Kas rahuldab sind teos, oo, nõudlik meister,
vasta?

Kui too sind rahuldab, siis püha tule ees
Võid hulga lapsikust sa jälgida kui mees.
Ja oma altarit neil mõnitada lasta.

Ja umbes samal ajal kirjutas Puškin „Boris Godunovi“ eessõna kavandis: „Ma ei otsi nüüd enam moe soosivat naeratust. Ma lahkun vabatahtlikult tema lemmikute reast, avaldades talle oma sügavamat tänu kogu selle poolehoiu eest, millega ta võttis vastu mu nõrgad katsetused mu elu kümne aasta jooksul.“

1830. aasta varakevadel alustas üks Puškini Moskva tuttavaist ballil Natalja Nikolajevna Gontšarovaga ja tema emaga juttu Puškinist. Ema ja tütar meenutasid Puškinist heatahtlikult ja palusid teda tervitada. Puškin elustus, sõitis otsekohe Moskvasse ja külastas Gontšaroviseid. Ta võeti lahkesti vastu. Taas hakkas ta käima nende pool ning 6. aprillil kosis teiskordselt Natalja Nikolajevnat. Miks oli muutunud Gontšarovide suhtumine Puškinisse, miks kiirustati nii väga seitsmeteistkümne-aastase kaunitari mehelepanekuga, kellel olid

Natalja Nikolajevna Puškina — poeedi naine.

A. Brjullovi akvarelli järgi.

ees kõige ahvatlevamad võimalused, — seda meile ei tea. Kuid Puškini ettepanek võeti vastu.

Teostus see, mida Puškin oli säärase tulisuse ja igatsusega taotelnud tervelt poolteist aastat. Ent süda oli tal rahutu ja kurb. Eelkõige ta oli täiesti teadlik, et mõrsja teda ei armasta. „Ma võin loota,“ kirjutas ta, „et ta aja jooksul minusse kiindub, kuid minus pole midagi, mis võiks talle meeldida. Tema nõusolekus minuga abielluda ma näen vaid rahuliku ükskõiksuse tunnustust.“ Ja Puškin esitas enesele murelikult küsimused: kas suudab ta naine säilitada oma „rahuliku ükskõiksuse“ keset kaunitari ümbritsevat imetlust, austust ja kiusatust? Kas ei hakka ta kahetsema oma abiellumist temaga? Ajuti haaras Puškinit hirm selle ees, mis teda ootab, ja paljudel sõpradel oli mulje, et ta rõõmustaks, kui pulmad nurjuksid.

Puškini joonis luuletuse „Sügis“ käsikirjas.

Boldinos.

6. mail 1830 toimus Puškini ametlik kihlus Natalja Nikolajevna Gontšarovaga. Puškini isa määras poja abiellumise puhul talle oma Nižni-Novgorodi kubermangus olevaist mõisaist Kistenjovi küla kakssada pantimata talupoja-„hinge“. Sügise algul sõitis Puškin Nižni-Novgorodi kubermangu, et varandust enda valdusse võtta ja oma varanduslikku seisundit korraldada. Ta kavatses viibida seal hoopis lühikest aega. Ta sõitis segaste tunnetega: läbisaamine tulevase ämmaga ei olnud hea, ämm tegi talle pööraseid stseene. Ära sõites Puškin isegi ei teadnud, kas pulmad viimaks mitte ei nurju. Ta kirjutas oma sõbrale Pletnjovile: „Minu armas, jutustan sulle kõigest, mis mul süda-

mel: nukrus, igatsus, igatsus... Minu tulevase ämma asjad on halvasti. Minu pulm lükkub päevast päeva edasi. Vahepeal ma jahenen, mõtlen abieluinimese muredest ja vallalise elu võludest. Lisaks sellele ulatuvad Moskva keelepeksud mõrsja ja ta ema kõrvuni — sellest siis tülid, torkavad sõnakeerutused, ebakindlad leppimised — ühe sõnaga, kui ma pole õnnetu, siis vähemalt mitte ka õnnelik. Sügis läheneb. Sõidan maale. Jumal teab, kas mul on seal aega töötada ja hingelist rahu... Nõnda, mu kallis. Heast paremat ei otsita. Pagan võtku, miks ma hakkasin sonima õnnest, nagu oleksin ma loodud selle jaoks. Ma pidanuksin rahulduma iseseisvusega."

Vahepeal puhkes Volga ülemjooksul koolera. Kui Puškin saabus isa Nižni-Novgorodi mõisate tähtsamasse külla Boldinosse, olid ümberkaudsed külad era datud vahtkondadega ja kõikjal asutati karanteene. Rahvas nurises, siin ja seal puhkesid mässud. 16. septembril võttis Puškin isa kingitud osa Kistenjovist enda valdusse.

Möödus nädal nädala järel, kuu kuu järel, aga Puškin istus ikka Boldinos. Koolera levis, lähenes Moskva, karanteenid sulgesid kõik teed, Moskva ise oli ümbritsetud sõjaväe valveahelikega, räägiti, et koolera olevat juba Moskvast. Puškin tundis mõrsja, tema terve ja julgeoleku pärast suurt rahutust; sellele lisaks ulatusid temani kuuldused, nagu nurjuksid pulmad, nagu abielluks Natalja Nikolajevna teisega. Puškin kippus Moskvasse, lahkus kaks korda Boldinost, lootes karanteenidest läbi hiilida, ent pidi mõlemal korral tagasi pöörduma.

Püsis sombune sügis — lörts, pori, raskeist pilvist piserdus külma vihma, öösiti ulus tuul. Imelikul kom-

bel mõjus sügis Puškinisse alati elustavalt ja ergutavalt, see oli tema armsaim aastaaeg.

Mind sügis alati taas elurõõmsaks teeb
Ning vene pakane on mulle ainult kasuks;
Taas elutavale ma olen leplik, leeb.
On isu korralik ja uni tööde tasuks;
Ind tärkab südames, seal üha soove keeb,
Kui õnn ja noorusrõõm mu hinges jälle asuks,
Ma õitsen, selline on minu organism...

Samuti oli tal sügisel kõige parem ja kõige kergem kirjutada. Puškini tähtsamad teosed on peaaegu kõik kirjutatud sügisel. Ja mida halvem, mida sombusem oli sügis, seda parem oli Puškinil. Boldinost kirjutas ta Pletnjovile: „Sügis on imekaunis: vihm, lumi ja põlvini pori.“ Sel sügisel Boldinos oli Puškini loomingutõus täiesti ebatavaline — looming uhkas tast tühendamatu purskkaevuna. Kolme Boldinos veedetud kuu kestel kirjutas Puškin „väikesed tragöödiad“: „Ihnus rüütel“, „Mozart ja Salieri“, „Pidu katku ajal“, „Kivine külaline“; kirjutas kõik „Belkini jutustused“, „Majake Kolomnas“ ja umbes kolmkümmend lühemat luuletust. Ei usuks silmi, kui vaadelda nende teoste kirjutamise kronoloogiat: 5. oktoobril kirjutas ta „Majakese Kolomnas“, 12-ndast kuni 14-ndani — „Lasu“, 20-ndal lõpetas „Tuisu“, 23-ndal — „Ihnasa rüütli“, 26-ndal — „Mozarti ja Salieri“ jne. Tõsi küll, mõned neist töödest olid kavatsustes või esialgseis visandeis juba varemalt olemas, kuid see ei vähenda Puškini loomingulise energia erandlikkust, mis avaldus sel — nagu Puškin ise teda nimetas — „sünnitaval sügisel“.

Imestamisväärt pole mitte ainult tollal Puškini poolt kirjutatu hulk ja kõrge kvaliteet, vaid ka too kergus,

millega ta siirdus ühest meeleolust täiesti teise. Läbi-
paistvalt-lõbusad jutustused, nagu „Talutüdruk-preili“
või „Majake Kolomnas“, vaheldusid sügavalt-tõsiste
draamadega, nagu „Ihnus rüütel“ või „Mozart ja Sali-
eri“, ja õudse „Piduga katku ajal“.

Kui ta aga mõtles sellest, mis ootab teda eelolevas
elus, muutus ta süda kurvaks. „Eleegias“ ta kirjutas:

Läind aega nüüd, mis lõbustustes lendas,
Kui pohmelust ma tuimalt kannan endas,
Ent nagu mahl, kust seistes valmib vein,
On, vanaks saand, veel tugevam mu lein.
Mu tee on kurb, ja töötab tööd ning vaeva
Torm ajamerel kihutav mu laeva.

Kuid surra ma ei taha, sõbrad, veel,
Vaid elada ja mõelda ihkab meel,
Ei närbu usk, et keset muret, õudu
Näen õnnekiirt ja rõõmutunni sõudu.
Tean, helisid veel naudin kaunimaid
Ja loodu ees siis valan pisaraid,
Ning mulle veel, kui õhtus elupäike,
Ka armastus ehk heidab viimse läike.

Boldinos kirjutas Puškin ka „Jevgeni Onegini“ kaks
viimast lõpp-peatükki. Puškini arvestuse järgi kirjutas
ta seda romaani üle seitsme aasta. See ilmus trükist
üksikute peatükkide kaupa, vastavalt kirjutamisele.

„Onegin“ on Puškini tähtsaim teos, kõige avaramalt
elu haarav ja poeedi enese mõtteid, tundeid ja meele-
olusid väljendav. Mitte kusagil ei ole Puškini hing
peegeldunud nii täielikult ja igakülgsest kui neis üli-
malt lüürilistes romaanist kõrvalekaldumistes, mida
paljud lihtsameelsed lugejad peavad ainult jutustust
venitavaks „lobisemiseks“.

Romaanis on antud avar pilt üheksateistkümnenda

sajandi kümnendate aastate lõpu ja kahekümnendate alguse epohhist; siit kajastub nii Peterburi, Moskva kui ka provints.

Onegin ise on esimene selles kujude galeriis, milledes jalad allavõtnud vene kirjandus hakkas peegeldama oma aja meeleolusid, elamusi ja pürgimusi (Peťšorin, Rudin, Bazarov jt.). Romaani esimestes peatükkides oli Puškin ise Oneginist võlutud, kujutades teda nähtava sümpaatiaga ja olles valmis nägema temas peaaegu oma aja parimat esindajat. Autori säärane suhtumine Oneginisse põhjustas tolle aja tõeliselt parimate inimeste — dekabristide — käre protesti. Bes-tužev-Marlinski kirjutas Puškinile: „Ma näen keigarit, kes on ihu ja hingega andunud moele; ma näen inimest, milliseid tegelikkuses kohtan tuhandeid, sest suurim külmus ja misantroopia ja veidruse kuuluvad praegu tualeti-vahendite hulka.“ Järgnevais peatükkides hakkab Puškin oma kangelasse üha eitavamalt suhtuma ja lõpetab tema täieliku troonilt tõukamisega. Ta märkab kõigi Onegini meeleolude täielikku ebaorganilisust ja pinnalisust, tema valmisolekut muuta oma nägu vastavalt moele just samuti nagu „tualeti-vahendeid“: ta on ühteviisi suuteline olema nii kosmopoliit²¹ kui ka patrioot, nii mitte millessegi uskuv Harold kui ka fanaatiliselt uskuv kveeker²² või isegi lihtsalt vagat-seja. Kes ta siis on? — küsib Puškin Tatjana suu läbi, hakates kainestuma pimedast kiindumusest oma roman-tilisse kangelasse.

²¹ Kosmopoliit — kogu maailma oma isamaaks pidav inime.

²² Kveeker — Inglismaal ja Ameerikas esineva usulahu liige.

Kes on ta? Osav jäljendaja,
Või lihtne moskvalane, kel
Haroldi mantel õlgadel,
Võõrmaise kõmu järelkaja?
Kas moodsa keele leksikon?
Või halb paroodia ta on?

Boldinos kirjutas Puškin ka „Onegini“ kümnenda peatüki, mille ta aga kohe ära põletas. Selles peatükis kirjeldati dekabristide liikumist, millest pidi milgi moel osa võtma ka Onegin. Millisel — seda me ei tea.

Puškin osutus oma kangelase hindamisel tublisti kainemaks kui mõned hilisemad arvustajad, kes selles visaks tööks, hooks ja kangelasteoks võimetus inimeses tahtsid näha tugevat iseloomu, keda vaid aja tingimused takistasid oma rikkalikku jõudu tööle rakendamast. Onegini vanusekaaslased — Pestel, Vladimir Rajevski, Ohhotnikov, Jakuškin, Puštšin, Rõlejev — teadsid, kuidas rakendada oma jõudu²³.

Oneginile on romaanis vastandatud Tatjana. Puškin armastab teda kõigest südamest. „Tatjana — armas ideaal,“ ütleb ta tema kohta. Selles suures armastuses Tatjana vastu läheb Puškin samuti lahku hilisemaist arvustajaist, nagu teravalt eitavas suhtumises Jevgenisse. Tatjana viimases kõneluses Oneginiga pidasid arvustajad keskseks kohaks Tatjana sõnu:

Kuid teisele nüüd antud ma,
Ja truudust murda ma ei saa.

²³ Jevgeni Onegini iseloomustus põhjustab kirjandusteadlaste ja arvustajate vaidlusi. Siin on esitatud üks vaatekoht. Paljud kirjandusteadlased peavad Oneginit eesrindlikuks inimeseks ja positiivseks kangelaseks (Toim.).

Евгений Онегинъ. гл. IX.

1 22.

Во мѣсяцъ когдѣ съ каждаго мѣсяца
Служилъ мѣсяцъ факультетъ мѣсяца
Узнавъ отъ отца Елизаветъ Тавричъ
А Елизавета въ ожиданіи бѣдъ
И въ мѣсяцъ когдѣ ~~мѣсяцъ~~ ~~мѣсяцъ~~ ~~мѣсяцъ~~
Продолжало ~~и~~ ~~мѣсяцъ~~ ~~мѣсяцъ~~
Тамъ же (тогда) въ мѣсяцъ
И въ мѣсяцъ съ каждаго мѣсяца
Когдѣ мѣсяцъ Тавричъ въ мѣсяцъ
Мѣсяцъ мѣсяцъ мѣсяцъ въ мѣсяцъ
Мѣсяцъ мѣсяцъ, мѣсяцъ мѣсяцъ
Мѣсяцъ мѣсяцъ, мѣсяцъ мѣсяцъ
Мѣсяцъ мѣсяцъ, мѣсяцъ мѣсяцъ
Мѣсяцъ мѣсяцъ, мѣсяцъ мѣсяцъ

Tegelikult hülgab Tatjana aga Onegini armastuse sugugi mitte sel põhjusel.

Ma olin noorem siis, Onegin,
Ja näib, et kaunim olin ka,
Ma armastasin teid, kuid seegi
Jäi märkamatuks, leidsin ma.

Siis eemal askeldavast Moskvast
Jäi külmaks mulle teie rind,
Miks nüüd — te vast ei loobu kostmast —
Nii visalt jälitate mind?
Vast sellepärast kaunim näin ma,
Et olen kohustatud käima
Vaid seal, kus kõrgem seltskond koos,
Et olen rikas, kuulsas soos,
Et mees on sõjas kannatanud
Ja keisrikojas kuulus nüüd?
Või sellepärast, et mu süüd
Siin pälviks kõigi tähelpanu
Ja kasvaks kõmurikkaks looks,
Mis teile tublit kuulsust tooks?

Ma nutan... Ent kui hetkel mõnel
Veel meenub Tanja, teadke siis,
Te noomitused, trotsiv kõne
Ja terav väljenduseviis —
See kõik mind solvaks praegu vähem
Kui juhused autut kirge näha
Ja teie kirju, pisaraid.
Mu unistusi kaunimaid
Ei mõistnud te. Kuid tähelpanu
Mu noorus tookord leidis teis.
Miks nüüd teid siia kandis reis,
Mu jalge ette, minu manu?
Mis kihk nii targas hinges keeb,
Et väike kirk teid orjaks teeb?

Tatjana nutab — miks? Solvangu pärast. Kogu tema naiselik väarikus on solvatud mitte Onegini armastu-

sest, vaid selle armastuse iseloomust, selle väiklusest. Tatjana saab aru, et ta on hakanud nüüd Oneginile meeldima mitte sellepärast, et ta on kaunimaks muutunud, vaid sellepärast, et ta on paigutatud säravasse raami, et nüüd võiks suhe temaga tuua Oneginile seltskonnas meelitavat au. Ta mõistab, et Onegin mitte mõtteski ei kutsu teda enese nagu armastaja ja sõbra juurde; Oneginile on tarvilik salasuhe, on tarvilik hiilgav armuke. Aga sellega ei taha Tatjana leppida. Ja et katkestada kõik edaspidised kõnelused, teatab Tatjana otsustavalt:

Ent teisele nüüd antud ma
Ja truudust murda ma ei saa.

Dostojevski ütleb õigesti: „Kui Tatjana oleks isegi vabaks saanud, kui oleks surnud ta mees ja ta leses-
tunud, isegi siis poleks ta läinud Onegini juurde. On ometi vajalik mõista selle iseloomu kogu olemust. Ta ju näeb, kes on Onegin.“

Tatjana kuju on esimene hea vene naise kujude galeriis, milliseid hiljem oma romaanides andsid Turgenjev, Lev Tolstoi, Gontšarov jt.

Samal ajal siirdub Puškin lõplikult realistlikule elu kirjeldamisele. Temale pole nüüd enam tarvilik elu harvadel, erandlikel juhtudel esinev väljavalitud ilu; ilu ja väärtusi oskab ta leida nüüd kõikjal inimest alati ümbritsevas igapäevases tegelikkuses. „Onegini reisis“ meenutab Puškin:

Mind ahvatlesid tollal kõrved
Ja ookeani lained kõrged,
Järsk-sünged kaljud võõral maal,
Ja uhke neiu ideaal
Ning piinad, millel pole nime.

. . . . .
Nüüd teisi pilte minul vaja:
Mäenõlvak laug, kust jõe kaed,
Kolm-neli pihla, talumaja,
Pool-lagund värav, hooviaed,
Küün õlekuhilate vahel
Ja taevaskõrges pilveahel,
Tiik langes pajuokste all,
Kus noori parte kubinal,
See armas nüüd ja lõbulaine,
Kus balalaika seltsis mees
Lööb joobnud tantsu kõrtsi ees.
Mu ideaal on perenaine
Ning elu, ehkki kehvuses,
Kuid olles oma peremees.

Uural.

Litograafia järgi XIX sajandi 50-ndaist aastaist.

Pärast abiellumist.

Alles detsembriks õnnestus Puškinil viimaks Boldinost välja pääseda. 5. detsembril oli ta Moskvas. Oma tulevase ämma ta leidis miskipärast taas temale vihasena. „Suure vaevaga sain temaga hakkama,” kirjutas Puškin Pletnjovile, „ent, tänu jumalale, sain!” Kuid tülid ja vastastikused teravused jätkusid.

18. jaanuaril 1831 tabas Puškinit karm löök: ta sai teada, et poeet A. A. Delvig, juba lütseumipingist saadik tema parim sõber, on Peterburis surnud.

„Kurb, raske,” kirjutas Puškin Pletnjovile. „See on esimene surm, mille puhul ma leinan. Keegi maailmas

polnud mulle Delvigist lähem. Tema ümber kogunes meie vaene salgake. Temata oleme otsekui orvud. Eile veetsin päeva Naštšokiniga²⁴ — rääkisime temast,

Anton Antonovitš Delvig.

V. Langeri joonise järgi a-st 1850.

nimetades teda kadunud Delvigiks, ja see epiteet oli niisama võõrastav kui õudne. Pole midagi parata! Nõustume. Kadunud Delvig. Olgu nii. Baratõnski on kurvastusest haige. Mind pole nii kerge jalust maha lüüa. Jää terveks — ja püüame olla elus.”

Mida lähemale jõudsid pulmad, seda nukramaks muutus Puškini süda. Nädal enne pulmi kirjutas ta ühele oma vanadest sõpradest:

²⁴ Naštšokin — üks Puškini Moskva sõpradest.

„Kõik, mida sa võiksid mulle öelda vallalise elu kasuks ja abiellumise vastu, see kõik on mul juba läbi mõeldud. Ma kaalutlesin külmavereliselt enda poolt valitud olukorra soodsusi ja ebasoodsusi. Mu noorus möödus kärarikkalt ja kasutult. Senini ma elasin teisiti, kui elatakse tavaliselt. „Õnne leidub ainult äratallatud radadel.“ Kolmekümne-aastaselt inimesed tavaliselt abielluvad, ma toimin nagu inimesed ja arvatavasti ei kahetse seda. Pealegi abiellun ma joovastuseta, lapsiku vaimustuseta. Tulevikku näen ma mitte roosides, vaid karmis alastuses. Mured ei üllata mind: nad on juba võetud minu kodustesse arvestustesse. Igasugune rõõm tuleb mulle ootamatusena.“

Jutustatakse, nagu olnuks veel üks peaaegu pulma eelõhtul kirjutatud Puškini kiri, mis pole meie kätte sattunud. Selles kirjutanud Puškin lausa, et ta tõenäoliselt hukub kahevõitlusel.

Puškini sõbra Naštšokini juurde olid kord kogunenud mustlannad. Puškin palus mustlanna Tanjat laulda midagi tema õnne peale. Kuid Tanjal oli oma südame-mure, ja mõtlematult laulis ta küll ennustuslaulu, kuid kurba, ja pani sellesse kogu oma nukruse. Puškin haaras kätega peast kinni ning puhkes nutma, öeldes: „Ah, see laul paiskas minus kõik segi, ta ei ennusta mulle rõõmu, vaid suurt kaotust!“

Ja lahkus kähku, kellegagi jumalaga jätmata.

Pulma eelõhtul korraldas Puškin enda pool oma lähimatele sõpradele poissmeheõhtu — jumalagajätuks vallalise eluga. Ta oli sellel olengul niivõrd kurb, et kõigil hakkas ebamugav: jumalagajätt noorusega sarnanes pigemini peiedega.

Laulatus oli 18. veebruaril 1831 Bolšoje Voznesenije kirikus Bolšaja Nikitskaja tänaval (praegune

Herzeni tänav). Vastupidi viimastele päevadele oli Puškin lõbus, heatujuline, sõpradega armastusväärne, naeris. Kuid kirikutalituse ajal sõrmuste vahetamisel kukkus Puškini sõrmus põrandale. Pärast seda kustus tal küünal. Ebausklik Puškin kahvatus ja sosistas:

„Kõik ainult halvad ended!”

Puškin kavatses jääda naisega Moskvasse elama. Nad asusid mugavalt sisustatud korterisse Arbatil. See maja on säilinud praegugi — number 53. Majale on kinnitatud mälestustahvel.

„Ma olen abielus — ja õnnelik,” kirjutas Puškin Pletnjovile. „Minu ainus soov on, et midagi mu elus ei muutuks: paremat ma ei oota. See olukord on minule niivõrd uudne, et näib, nagu oleksin ma uuesti sündinud.”

Kuid kokkupõrked ämmaga muutusid üha ägedamaks. Natalja Ivanovna laimas tütre ees Puškinit ja mustas teda igati. Algasid säärasead tülid, et see käis Puškinile üle jõu.

Ta andis oma Moskva korteri ära ja sõitis naisega mai keskel Peterburi ning otsustaski sinna elama asuda. Suveks üüris ta Peterburi lähedale, Tsarskoje Seloosse, suvila.

Ta kirjutas Tsarskoje Seloost Naštšokinile: „Me elame siin vaikselt ja lõbusalt, otsekui mahajäetud maakolkas; uudisedki jõuavad vaevu meieni.”

Igal hommikul käis Puškin suplemas, siis, pärast teejoomist, pikutas oma toas ja kirjutas. Õhtuti tegi ta naisega lõbusõite või jalutas temaga Tsarskoje Selo pargis. Puškin armastas oma naist. Ent mingit vaimset kontakti nende vahel polnud ega võinudki olla. Natalja Nikolajevnat huvitasid õieti ainult ehted ja edu kõrgeemas seltskonnas. Mehe pingsast loominguilisest ja vaim-

sest elust ta polnud suuteline mingil viisil osa võtma. Kui Puškin alles täis loominguverutust läks lugema talle oma uusi värssse, hüüatas ta:

„Issand, kuidas sa mind oma lauludega tüütad, Puškin!”

Üldse oli ta poeesia ja kirjanduse vastu täiesti ükskõikne. Kord — see oli juba hiljem — küsis poeet Baratõnski, kas ta ei sega Natalja Nikolajevnat, luges tema juuresolekul Puškinile oma uusi värssse. Natalja Nikolajevna vastas lahkelt:

„Lugege, palun! Mina ei kuula!”

Talveks vaibunud koolera puhkes kevade tulekul uue jõuga ja lähenes Peterburile. Keiser Nikolai koos õukonnaga kolis Tsarskoje Seloosse. „Tsarskoje Selo hakkas kihama ja muutus pealinnaks,” kirjutas Puškin Pletnjovile.

Kord kohtus Puškin Tsarskoje Selo pargis Nikolaiuga. Nikolai kohtles Puškinit armulikult, päris tema käekäigu järele ja esitas muuseas küsimuse: miks ta pole teenistuses? Puškin vastas, et ta on selleks valmis, kuid peale kirjandusliku töö ta mingit muud ei tunne. Siis tegi tsaar talle ettepaneku hakata kirjutama Peeter I ajalugu. Puškin kirjutas rõõmuga Pletnjovile:

„Tsaar võttis mind teenistusse, ent mitte kantseleisse, õukonda ega sõjaväkke — ei, ta annab mulle palka, avab mulle arhiivid selleks, et ma soriksin seal ja midagi ei teeks. See on temast väga lahke, kas pole tõsi? Ta ütles: „kuna ta on abielus ja kehv, siis tuleb hoolitseda, et tal oleks potis putru.” Jumala eest, ta on minu vastu väga armuline.”

Puškini kaunitar-naine meeldis väga tsaarinnale; Nikolai oli juba varem, oma Moskvast viibimise ajal,

kohanud Natalja Nikolajevnat pidustustel; tollal oli viimane veel tütarlaps ja tsaar leidis ta väga armsa ning huvitava olevat. Keisrinna avaldas soovi, et Natalja Nikolajevna küllastaks õukonda.

1831. aasta sügisel kolis Puškin Tsarskoje Seloost Peterburi. Ta arvati ametlikult Riikliku Välisasjade Kollleegiumi koosseisu, edutati peagi järgmisse teenistusastmesse ja määrati talle palgaks viis tuhat rubla aastas. Ent Puškini praeguste tarviduste jaoks oli seda liiga vähe. Ta arvas, et abiellunult kulutab ta kolm korda rohkem kui enne, osutus aga — kümme korda rohkem. Endisega võrreldes oli ta praegune elulaad tunduvalt muutunud. Õukond oli vaimustuses ta naise ilust; Natalja Nikolajevnast sai peagi Peterburi kõrgema seltskonna moodsaim naine. Aga kõrgemasse seltskonda kuuluv kaunitar vajab elegantseid rõivaid, uhket sõidukit, ruumikat korterit, suvilat moesoleval saarel. Eelarve tuli täiesti fantastiline: Puškin vajab aastas kakskümmend viis tuhat kuni kolmkümmend tuhat rubla...

Natalja Nikolajevna elu möödus lakkamatuis lõbusustes, pidudel ja ballidel. Koju pöördus ta kella neljaviie ajal hommikul, tõusis üles hilja; lõunastati kell kaheksa õhtul; pärast lõunasööki Natalja Nikolajevna rõivastus ja lahkus uuesti. Mees saatis teda. Puškinil oli juba ammu möödunud see aeg, mil ta ise innukalt tantsis. Kuid naist ei sobinud lasta välja sõita üksinda. Ning Puškin veetis kõik õhtud ballidel: seisis seina ääres, vaatas loiult tantsijaid, sõi jäätist ja haigutas. Kord ütles ta ohtes ühele oma naistuttavale:

Orjus ja orjus, bojaariõu!
Püsti siin sööd ja istudes magad.

Sõbrad märkasid kasvava murega, milliseis kohutavais loomingutingimustes elas nüüd Puškin. Gogol kirjutas: „Teda ei kohta kusagil mujal kui vaid ballidel. Nii pillab ta kogu oma elu.“ Ja Puškin ise kirjutas nukralt oma Moskva sõbrale Naštšokinile:

„Elumured takistavad mind igavust tundmast. Ent mul puudub vaba vallalise elu jõudeaeg, mis on hädavajalik kirjutamiseks. Keerlen seltskonnas, minu naine on väga moes — see kõik nõuab raha, raha saan ma tööga, töö aga nõuab üksildust.“

Uute tööde tarvis polnud üksildust; valmiskirjutatud tööde trükkimiseks kerkisid alatasa esile takistused, mis tulenesid Puškinile osutatud majasteedi „soosingust“ — õigusest esitada oma teos tsaarile tsenseerimiseks. Kevadel 1832 sai Puškin äkki Benckendorffilt arupärimise koos nõudmisega seletada, kuidas on paigutatud „Severnõje tsvetõ“ almanahhi mõned tema luuletused, „ilma et nende avaldamiseks oleks nõutud luba majasteedilt“. Luuletused olid aga trükitud tsensuuri loal. Puškin vastas: „Ma olin alati kindlasti veendunud, et majasteedi soosing, mille vääriliseks mind ootamatult peeti, ei võta minult õigust, mille keiser on andnud kõigile oma alamaile: trükkida tsensuuri loal.“ Benckendorffile Puškini poolt esitatud avalduse mustandis leiame veel säärase palve: „Julgen paluda üht armulikkust: omada edaspidi õigust pöörduda oma lühemate teostega tavalise tsensuuri poole.“ Vaat millist heategu pidi Puškin anuma!

Loomingulise töö raskuse tõttu Peterburi elutingimustes töötas Puškin virgalt arhiivides, kogudes materjale tsaari poolt temale ülesandeks tehtud Peeter I ajaloo jaoks. Kuid Peeter I ajaloo eeltööst kiskus teda kõrvale teine ajalooline töö. Puškinit hak-

A. S. Puškin, I. A. Krōlov, V. A. Zukovski ja N. I. Gneditš
1832. aastal. Detail G. Tšernetsovi maalist „Paraad Marsi välja-
kul 1832. aastal“.

kas huvitama kaheksateistkümnendal sajandil toimunud kasakate ja talupoegade ülestõusu juht Pugatšov. Ühtlasi tekkis Puškinil mõte kirjutada ka romaan Pugatšovi ajast. Selleks oli tal tarvis külastada Ida-Venemaa paikkondi, kus Pugatšov oli tegutsenud.

Puškin pöördus Benckendorffi poole palvega lubada talle ärasõiduks puhkust. Järgnes arupärimine keisri nimel: „Mis sunnib teid ära sõitma ja mis põhjusel tahate katkestada siin teile kohustuseks tehtud töö?“ Muidugi hoidus Puškin mainimast Pugatšovi. Vaat kuidas oli suur poeet sunnitud motiveerima soovi oma päristööst, motiveerima keisri ees, kes „austavat tema inspiratsiooni“! „Kahe viimase aasta kestel,“ kirjutab Puškin, „olen ma tegelnud ainult ajalooliste uurimustega ega ole kirjutanud ainsatki kirjanduslikku reakest. Mulle on hädavajalik veeta paar kuud täielikus üksilduses, et välja puhata tähtsamast tegevusest ja lõpetada juba ammu alustatud raamat, mis toob mulle tarvisoleva raha. Mul endalgi on piinlik kuldada aega tühisele tööle (!), kuid mis parata? Ainult see annab mulle sõltumatuse ja võimaluse elada oma perekonnaga Peterburis, kus minu töödel, tänu keisrile, on tähtsam ja kasulikum eesmärk (!). Võib-olla soovib keiser teada, millist raamatut nimelt ma tahan maal lõpetada: see on romaan, milles suurem osa tegevusest toimub Orenburgis ja Kaasanis, ja just seepärast ma tahaksingi külastada neid mõlemaid kubermange.“

Puškin sai neljaks kuuks puhkust ja 17. juulil 1833 lahkus ta Peterburist. Aga tema kannul liikusid Puškini poolt külastatavate kubermangude ülemustele salajased eeskirjad „teha vastav korraldus, et titulaar-

nõunik Puškini sealviibimise ajal peetaks politseilist salavalvet tema eluviiside ja käitumise üle“.

Puškin külastas Kaasanit, Orenburgi ja Uralskit. Päris põliselanikelt teateid Pugatšovist, tutvus sõjategevuse kohtadega. Orenburgist sõitis ta endisesse Pugatšovi pealinna — Berda kasakakülla. Puškinit saatis noor doktor V. I. Dal, tulevane kirjanik ja „Tolkovõi russki slovar“ autor. Muuseas jutustas ta Puškinile, et Pugatšov, olles vallutanud kasakaküla, käinud suure rahvahulga saatel kirikus, läinud altariruumi, istunud armulaua-altarile ning öelnud tähtsalt:

„Ma pole kaua enam troonil istunud!“

(Nagu teada, esines Pugatšov keiser Peeter III-ndana.)

Ta mõtles, et kirikualtar ongi see troon²⁵, millele istuvad keisrid.

Puškinile tegi see palju nalja.

Teel jutles ta tublisti ja südamlikult Daliga. Muuseas ütles talle:

„Oo, te saate näha: ma teen veel palju! Olgugi et kõik minu kaaslased on halliks ning paljaspäiseks muutunud, olen mina alles nooruse tuhinast talunud; te ei tea, milline ma noorena olin; ma ei elanud nii, nagu oleksin pidanud elama; tormine taeva-laotus on minu selja taga, kui vaatan tagasi.“

Berdas otsis Puškin üles seitsmekümneviie-aastase kasakaeide, kes oli isiklikult Pugatšovi tundnud. Puškin viibis tema seltsis terve hommiku, küsitles teda, kuulas ta laule ja andis talle hüvastijätul kuld-kümnerublase.

---

¹⁵ Vene keeles kannavad nii armulaua-altar kui ka keisritroon nimetust „престол“. (Tõlk.)

Külalised lahkusid. Berda elanikud olid arusaamatuses: milleks võõras päris säärase agarusega röövli järele, mille eest andis vanaeidele kümnerublase? Asi oli kahtlane, kui vaid ei tuleks õnnetust kaelal Sõideti Orenburgi, viidi vanaeit kümnerublasega ülemuse ette ja teatati:

„Eile saabus keegi võõras härra. Tundemärgid: kasvult väike, mustad kräsus juuksed, näost tõmmu, päris Pugatšovi ülestõusu järele ja tasus kullaga; pidi olema antikristus, sest sõrmedel olid küünte asemel küünised.“

Nagu ikka reisidel, tundis Puškin ennast hästi ja reipalt. Ta kirjutas naisele: „Ma tunnen juba, et mulle tuju peale tuleb, ma luuletan juba vankriski: mis saab siis veel voodis?“ 1. oktoobril 1833 saabus ta Boldinosse ja hakkas kirjutama. Hommikuti kell seitse ärgates jõi ta kohvi ja voodis lamades kirjutas kella kolmeni. Siis ta ratsutas, käis kell viis vannis, sõi lõunaks kartuleid ja tatraputru, luges kella üheksani ja heitis magama. Niipea kui kujunes vähegi sobivam olukord, hakkas looming taas allikana purskama. „Sattusin kirjutamishoogu ja juba olengi kirjutanud ilmatu hulga,“ kirjutas ta rahulolevana naisele.

Poolteisekuuse viibimise ajal Boldinos kirjutas Puškin „Muinasjutu kalurist ja kalakesest“, „Muinasjutu surnud kuningatütrest“, „Andželo“, tõlkis kaks Mickiewicz'i ballaadi, lõpetas Pugatšovi ajaloo ja kirjutas oma viimaste eluaastate kõige väljapaistvamad teosed — poeemi „Vaskratsanik“ ja jutustuse „Padaemand“. Need mõlemad teosed on oma kujunduselt Puškini meisterlikkuse kõrgeimaiks tippudeks. „Vaskratsaniku“ võimas, kõlav, eufooniline värss on hämmastav isegi Puškini enese seniste värssidega võrreldes. Elegantne,

ühegi üleliigse sõnata proosateos „Padaemand“ ületab kõik, mis meil proosas on enne seda kirjutatud. Ka sisult on mõlemad teosed niisama tähtsad. Poemis „Vaskratsanik“ puudutab Puškin teemat õigusest suurte

Тажга

Бренокъ

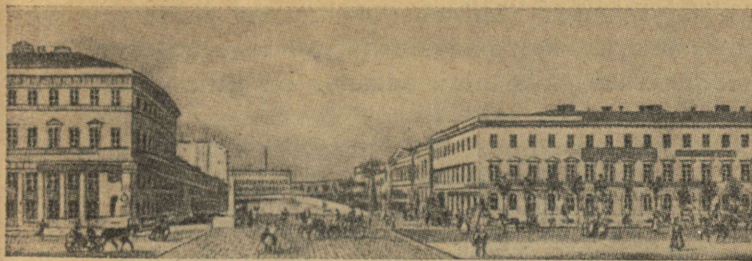
Puškini joonis muinasjutu juurde „Papp ja tema tööline Balda“.

riiklikkude ülesannete teostamisel mitte arvestada iga üksikisiku huvisid. „Padaemandas“ on fantastilise faabula alusel antud kujukas pilt Peterburi kõrgemast seltskonnast; teose keskseks kujuks on vaene ohvitser Hermann, kellest Dostojevski ütles: „Kolossaalne isik, haruldane, puht Peterburi tüüp — tüüp Peterburi perioodist!“

Boldinost kirjutas Puškin naisele: „Naisuke, naisuke! Ma rändan maanteedel, elan kolmandat kuud stepikolkas — milleks? Sinu pärast, naisuke: et sa oleksid rahulik ja hiilgaksid oma mõnuks, nagu on

sünnis sinu aastatele ja kaunidusele. Aga ka sina säästa mind. Mehe elust lahutamatuile muredele ära lisa perekondlikke muresid, kiivust jms." Siin mõtles Puškin asjaolule, mis teda viimaseil aastail tugevasti vaevas: keiser Nikolai hakkas üha enam libitsemata Natalja Nikolajevna ümber, tantsis temaga ballidel, õhtusöökidel istus tema kõrval. Tavalised õukondlased pidasid keisri lembust oma naistele ja tütardele suureks auks — auks neile ja niisama suureks tuluks enesele. Ent Puškin oli teist laadi ja ei näinud selles peale suurima teotuse enesele ja naisele midagi muud. Ta palus tungivalt naist tsaariga „mitte koketeerida“ ja hoiduda temast eemale.

1833. aasta novembris pöördus Puškin Peterburi tagasi.

Peterburi. Nevski prospekt.
Sadovnikovi joonise järgi tehtud litograafiast.

Õukonna vangina.

Anitškovi palees keisri juures korraldati intiimseid peoõhtuid, kuhu oli kombeks kutsuda vaid õukonda kuuluvaid isikuid. Soovides võimaldada Natalja Nikolajevnale pääsu neile õhtuile, kirjutas Nikolai uusaasta eel 1834 alla määrusele: „Annetasime kõige armulise-malt välisministeeriumi teenistuses olevale titulaarnõu-nikule Aleksandr Puškinile meie keisrikoja kammer-junkru aukraadi.“ Puškini edutamisega kammerjunkruks saavutas Nikolai korraga kaks eesmärki: võimaldas enesele sagedasi kohtumisi Natalja Nikolajevnaga ja alandas sügavasti Puškinit, keda ta oma südames vihkas: tavaliselt ülendati kammerjunkruiks väga noori mehi, ja kolmekümneviie-aastane, juba halliksminev Puškin pidi nende hulgas avaldama üpris naljakat muljet.

Edutamisest kuuldes hakkas Puškin märatsema. Sõb-rad pidid teda külma veega üle valama. Meeletu vihast, lõkendava näoga ja vahutava suuga tahtis ta tormata paleesse ja öelda jämedusi tsaarile endale.

Ta taipas väga hästi oma määramise põhjust ja kirjutas ettevaatlikult päevikusse: „Mind on edutatud kammerjunkruks, mis minu aastates on üsna sündsusetu.

— Высочайшими Указами, данными Придворной Конторь 31-го Декабря, Всемилостивѣйше пожалованы: во Фрейлины къ Ея Императорскому Величеству Княжна Катерина Лобанова-Ростовская; въ званіе Каммеръ-Юнкеровъ состоящие въ ведомствѣ Министерства Иностранныхъ Дѣлъ, Коллежскій Ассессоръ Н. Ремеръ, и Титулярный Совеѣтникъ Александръ Пушкинъ.

Teade Puškini edutamisest kammerjunkruks. („31. detsembril Õukonnakontorile antud kõrgeimate ukaasidega edutafakse kõige armulisemalt: Tema Kõrguse Keisrinna õuepreiliks vürstitar Katerina Lobanova-Rostovskaja; kammerjunkruteks Välisministeeriumi teenistuses olevad kolleegiumiassessor N. Römer ja titulaarnõunik Aleksandr Puškin.“)

Kuid õukond (tähendab: keiser) soovis, et Natalja Nikolajevna tantsiks Anitškovi palees." Natalja Nikolajevna oli vaimustuses, et talle oli avanenud pääs õukonda.

Uus aukraad tekitas Puškinile palju tüli. Ta ei tundnud ega tahtnudki tunda õukondliku etiketi peensusi ja tõmbas enesele alatasa tsaari rahulolematuse: kord tuleb ta õukonnaballile mundris, kui kõik teised külalised on frakkides, kord — kolmnurkse kübaraga, kuna Anitškovi paleesse pidi ilmuma ümmarguses. Ta ei käinud õukonna kirikus hommikustel jumalateenistustel ja sai selle eest peapesu ülemkammerhärralt, kellele allusid kammerjunkrud.

Väljaminekud suurenesid veelgi. Ja siis tekkis juurde uus komplikatsioon: Puškini vanemad oma pil-lavuse ja korratu majapidamisega olid viinud endid äärmisse kitsikusse; Puškin pidi võtma enda peale isa laostunud mõisate valitsemise ja määrama vanematele elatise.

Kurb ja rahutu oli Puškini süda. Ta ei kurtnud kel-lelegi oma raske elu pärast, kuid sõbrad lugesid sageli ta näost sünget muret. Tuleb, kõnnib kurvalt mööda tuba, huuled mossis, käed laiade pükste tas-kus, ja kordab rõhutult:

„Kurb on! Raske!”

Nali, vaimukas sõna, lõbus anekdoot paneb teda hetkeks naerma, lumivalgete hammaste välkudes nae-rab ta valjusti. Äkki jääb ta vait, peatub kamina juures ja taskutes käsi liigutades alustab taas venitades:

„Kurb on! Raske!”

Teda ei nähtud nüüd peaaegu kunagi enam rõõm-sana ja muretuna.

Harva-harva virgub temas endine naljahammas ja võrukael.

Kord tahtis ta Peterburis külastada sõpru, ei leid-nud aga kedagi kodus.

Saalis oli suur kamin, laual aga seisis taldrik pähk-litega. Pererahvas koju jõudes näeb: ahvina kägardunult istub Puškin kaminas ja plöksutab pähkleid.

Puškini kirjanikuüksildus suurenes üha. Tema luule range ja tagasihoidlik lihtsus, ta proosa tihendatud selgus ei rahuldanud tolle aja lugejate enamikku. Pub-lik luges joobumusega Benediktovi efektiivselt üles-puhutud värsse ja Marlinski lillelist proosat ning möö-dus ükskõikselt Puškinist. Arvustus arvestas publiku

säärast suhtumist ja hakkas üha suurema tagasihoidmatusega Puškinile kallale tungima.

Praegusajal ei usu lihtsalt oma silmi, kui lugeda tolleaegseid arvustusi geniaalsest poeedist tema loomingu kõige suuremal õitsengul. „Jevgeni Onegin“, kirjutab üks ajakiri, „on kogumik ühte raami paigutatud üksikuid, seoseta märkmeid ning mõtteid ühest ja teisest, millest autor ei koosta midagi, millel oleks omaette tähtsust.“ Teises ajakirjas kirjutati: „Need, kes arvasid nägevat Puškini teravmeelse kujutlusvõime poolt õhku lastud seebimullides kõrge poeetilise fantasmagooria toredaid tulesid, peavad lõpuks tunnistama end armetult petetuiks.“ „Puškini sädelev mõttelend,“ märkis kolmas ajakiri, „pole veel närbunud, kuid puistab õisi, mis vähehaaval üha enam kaotavad oma endise lõhnava värskuse.“

Puškin kasvas nii kõrguses kui ka laiuses ja muutus iga aastaga enese vastu karmimaks ning nõudlikumaks. Ta oli sügavalt originaalne isiksus, „ise“ kuni luuüdini, kehastades endas vene rahvuslikku stiihiat, nagu ei keegi teine. Gogol kirjutab: „Ühtki meie poeedidest ei saa nimetada Puškinist rahvuslikumaks; see õigus kuulub kindlalt temale. Temas on meie keele kogu rikkus, jõud ja paindumus. Puškin on harukordne nähtus ja vahest ainulaadne vene hinge avaldus. Temas peegeldub vene loodus, vene hing, vene keel, vene iseloom säärases puhtuses, säärases puhastatud ilus, milles peegeldub maastik läätse kumerpinnal. Tõeline rahvuslikkus ei avaldu mitte sarafani kirjeldamises, vaid rahva vaimus eneses. Poeet võib olla isegi siis rahvuslik, kui ta kirjeldab täiesti võõrast maailma, ent vaatab sellele kogu oma rahva silmadega, kui ta tun-

neb ja räägib nii, et tema kaasmaalastele näib, otsekui tunneksid ja räägiksid nad ise."

Ka „seltskonnas" oli Puškin sügavalt üksi. Krahv V. A. Sologub jutustab:

„Puškini peamiseks õnnetuseks oli see, et ta elas Peterburis ja elas teda tapvat kõrgema seltskonna elu. Puškin liikus keskkonnas, kus ta pidi tundma enese üleolekut, kuid samal ajal tundis ta end selles aristokraatses õhkkonnas, mille vastu tal oli mingi arusaamatu kiindumus, nii jõukuse kui ka tähtsuse poolest peaaegu alati alandatuna. Kui külaliste lahkumisel kostsid hüüded: „Puškini tõld!" — „Missuguse Puškini?" — „Luuletaja!" — solvus Puškin, muidugi mitte nimetuse pärast, vaid selle halvustuse pärast, mida osutati nimetusele... Seltskonnas ei armastatud teda, sest kardeti tema epigramme, milledega ta polnud kitsi. Nende tõttu muutusid terved perekonnad ja parteid ta leppimatuiks vaenlasteks."

Epigrammid olid karmid ja neid andestada polnud kerge.

Mu vaar ei kaubelnd pliinidega,
Ei viksind tsaari saapaid ta,
Ei laulnud köstrikooris ega
Ei karand vürstiks matsina.

Siin naeruvääristas Puškin oma kaasaegsete kuulsaimate perekondade — vürstlike kõrguste Menšikovide, vürstide Bezborodkide, krahvide Razumovskite, krahvide Kutaissovite — tumedat päritolu. Säärasteid solvanguid seltskonnas ei unustata.

Veel jämedamalt solvas Puškin rahvaharidusminister S. S. Uvarovit. See oli alatu, libitsev ja ahne isik. Tema sugulane krahv D. N. Šeremetev, Venemaa rik-

kamaid inimesi, haigestus kardetavalt. Otsustades, et Šeremetev ei parane, ruttas Uvarov ühe pärijana pitsseerima surija varandust, kuid Šeremetev võttis kätte ja sai terveks. See sündmus tekitas Peterburis suurt kõmu. Puškin avaldas ühes Moskva ajakirjas luuletuse — „imitatsiooni ladinakeelsele“ — „Luculluse²⁶ tervenemine“. Selles kirjeldas ta väga läbipaistvalt Šeremetevi ja Uvarovi juhtumit, nii et kõik selle ära tundsid.

...su pärija

Siis nagu kaaren haistes laipa
Su juurde ruttab, kirub ta,
Et rutem surra sa ei taipa.
Ent varsti tema kirjalakk
Kõik lukuaukud kinni vaotab;
Mees mõtleb: rasket kulda paotab
Su paberite pakk.

Ta mõtleb: „Ülimused nüüd
Ei saa mind lapsehoidjaks enam;
Ma ise kannan nende rüüd,
On keldris moon, mis veelgi kenam.
Nüüd ausus käigu põrgu, kuid
Ei krossi naise tagant näppa,
Ei siruta ka välja käppa
Et võtta kroonu puid!“

Kuid sa ei surnud. Sõbrad kõik,
Rõõm silmis, plaksutavad käsi,
Ka orje suus on rõõmuhõik,
Üksteist nad suudlemast ei väsi,
Arst neelab häälevärinat,
Kaeb kirstumeister pilgul aral,
Kuid samas kubjas põlve varal
A'ab välja pärijat.

²⁶ Lucullus — Vana-Rooma patriits. Tema rikkused ja pidutsemised on üldtuntud.

Arusaadavalt muutus Uvarov pärast seda Puškini ägedaks vaenlaseks.

Võinädalal 1834 haigestus Puškini naine ja sõitis paranedes kõigi lastega kuni sügiseni Kaluga kubermangu oma venna juurde. Puškin jäi üksinda Peterburi jälgima „Pugatšovi mässu ajaloo“ trükkimist. Äkki sai ta Žukovskilt Tsarskoje Seloost äreva kirja, et keiser olevat mingist Puškini kirjast teada saanud ja väga vihastanud. Selgus, et Moskva post oli avanud Puškini kirja oma naisele ja saatnud selle Kolmandasse Osakonda. Selles kirjas kirjutas Puškin, et ta ei kavatse minna troonipärija täisealiseks saamise pidulikule pühitsemisele, ja väljendus üsna lugupidamatult oma kammerjunkru aukraadist. Žukovskil õnnestus asja lahendada.

Puškin kirjutas päevikusse: „Kõik vaibus. Valitsejal polnud meelt mööda, et ma ei rääkinud oma kammerjunkrukraadist heldimuse ja tänulikkusega — kuid ma võin olla alam, koguni ori — ent ma ei saa pärisorjaks ja narriks, isegi mitte taevase tsaari juures. Siiski, milline sügav kõlvatus on meie valitsuse harjumustes!“ lisas Puškin lihtsameelselt. „Politsei avab mehe kirjad oma naisele ja viib lugeda tsaarile (hästikasvatatud ja ausale inimesele) ja tsaar ei häbene seda tunnistamast! Tõepoolest, raske on olla isevalitseja!“

Puškin hakkas mõtisklema erruminekest. Ta kirjutas naisele: „Näib, et sinu loal tuleks mul minna erru ja ohates maha panna kammerjunkru munder, mis nii meeldivalt hellitas minu auahnust... Sõltuvus on eba-meeldiv, eriti kui inimene on aastat kakskümmend olnud sõltumatu. See pole etteheiteks sulle, vaid nurin iseene üle. Ma poleks tohtinud astuda teenistusse ja, mis veel halvem, siduda end rahaliste kohustustega.

Nüüd vaatavad nad minule nagu pärisorjale, kellega võib talitada, nagu neile meeldib. Ebasoosing on kergem põlgusest... Peterburi on tühi, kõik on suvitamas, kuid mina istun kella neljani kodus ja kirjutan. Ma lõunastan restoranis. Õhtul klubis. Ja siin ongi kogu minu päev. Mõtlesin meelelahutuseks klubis mängida, kuid pidin sellest loobuma. Mäng erutab mind, aga kibedus ei kao."

25. juunil esitas Puškin Benckendorffile palve: „Silmad pidades, et perekonnaolud nõuavad minu viibimist kord Moskvas, kord provintsis, ma olen sunnitud minema erru ja palun tungivalt teie ekstsellentsi hankida mulle selleks luba. Viimse heateona ma paluksin, et minult ei võetaks majesteedi poolt minule antud õigust külastada arhiive.“ Vastuseks sai Puškin Benckendorffilt jäise teate — mitte soovides kedagi vastu tahtmist kinni hoida käskis tema keiserlik kõrgus rahuldada Puškini errumineku palve, aga võttis temalt arhiivide külastamise õiguse, „kuna see õigus võib kuuluda üksnes ülemuse erilist usaldust omavale inimestele“.

Tsaar teatas Puškini palvest Žukovskile. Žukovski sattus ärevusse. Ta ei teadnud midagi Puškini kirjast ja ainult küsis tsaarilt, kas poleks kuidagi võimalik seda parandada. Tsaar vastas:

„Aga miks mitte? Ma ei pea kunagi kedagi kinni ja lasen ta erru. Ent säärasel juhul on kõik meie vahel lõpetatud. Kuid ta võib oma kirja veel tagasi saada.“

Žukovski oli suurepärase poeet ja parima südamega, väga kaastundlik inimene. Ent ta oli juba ammu vajunud täielikult õukonna elu kõntsas, jumaldas tsaari ja pidas tsaari soosingut peaaegu suurimaks eluvääruseks. Ta oli tähtsal kohal — troonipärija kasvataja,

ta elas palees ja sai nelikümmend tuhat rubla palka. Tsaar armastas teda, kuigi kortsustas kulme ta alalise eestkostmise pärast ebasoosingusse sattunud kirjanike ja sõprade eest. Žukovski hakkas Tsarskoje Seloost Puškinit kirjadega pommitama ja veenis teda oma palvet tagasi võtma. „Kiuslik lollus, egoistlik, äraütlematu lollus! Vaat mida mina praegu sinu asemel teeksin (sest keisri sõnad liigutaksid ja pööraksid tugevasti mu südant): ma kirjutaksin talle kirja, kus süüdistaksin ennast tehtud lolluses; ja seda kõike ma ütleksin selle tänutundega, mida keiser täielikult pälvi. Kui jätab selle võimaluse kasutamata, siis oled see harjasloom, kes oma rõhkimisega solvab iga hästikasvatatud inimese kuulumist.“

Puškin kirjutas Benckendorffile, et võtab oma palve tagasi, ja avaldas kahetsust, et „minu ennatlik kiri võis näida pöörase tänamatusena ja selle tahte vastu võtamisena, kes tänini oli pigemini minu heategija kui valitseja“.

Benckendorff näitas kirja Žukovskile. Žukovski kohkus taas, palus Benckendorffi viivitada kirja üleandmisega tsaarile ning kirjutas Puškinile: „Mina tõepoolest ei mõista, mis sinuga on juhtunud: sa oled nagu ogaraks läinud; sul on tarvis kas mõni aeg elada hulumajas või lasta ennast tublisti läbi peksta, et panna veri liikuma. Sinu kiri on nii kuiv, et see võib keisrile paista uue ebaviisakusena. Kas sa oled unustanud kirjutamisoskuse? Kas sa pead enesele alandavaks avaldada mingit tunnet keisri vastu? Mis sa targutad? Tegutse lihtsalt. Keiser on sinu teo pärast kurb; ta peab seda tänamatuks sinu poolt. Senini armastas ta sind ja soovis sulle siiralt head. Kõigest nähtub, et tal on valus sind enesest eemale tõugata. Mis siin siis

mõtelda? Kirjuta seda, mida süda käseb. Ja siin on tõesti, millest kõnelda."

Kibedas nõutuses vastas Puškin Žukovskile: „Tõesti, ma ei saa ka ise aru, mis minuga sünnib. Minna erru, kui seda nõuab olukord, kogu minu perekonna tulevane saatus, minu isiklik rahu — kus on siin kuritegu, kus tänamatus? Kuid keiser võib selles näha midagi sellesarnast, mida ma siiski ei suuda mõista. Sel juhul ma ei esita errumineku palvet, vaid palun jätta ennast teenistusse. Nüüd, miks on minu kirjad kuivad? Ja miks nad peavad olema siis tatised? Oma sügavas südames ma tunnen ennast keisri ees õigena; tema viha kurvastab mind, ent mida halvem on minu seisukord, seda kinnisemaks ja külmemaks muutub mu keel. Mida pean ma tegema? Andeks paluma? Hea küll; aga mida? ... Ma ei tea, miks minu kirjad on ebaviisakad. Katsun kirjutada kolmanda."

Ja ta kirjutas kolmanda.

Lõpuks pööras tsaar viha soosinguks ja kirjutas Benckendorffile: „Ma annan talle andeks, kuid kutsuge ta siia, et talle veel kord selgitada kogu ta käitumise mõttetust ja millega see võib lõppeda; see, mis on andeksantav kahekümne-aastasele tuisupeale, ei sobi kolmekümneviie-aastasele abielumehele ning perekonna-isale."

Iseenesest on täiesti võimatu mõista, milles seisis siis Puškini kuritegu, mille eest tsaar teda ähvardas mingisuguste karistustega. Nii nagu tsensuuri alal, nii ka siin jättis tsaari soosing Puškini ilma õigusest, mida tollal omas iga kõige väiksemgi ametnik — õigusest minna erru. Benckendorff väljendas selgesti säärase Puškinisse suhtumise põhjust oma kirjas tsaarile: „On parem, et ta oleks teenistuses, kui jätta teda iseenese

hooleks." Oli tarvis hoida Puškinit enese silma all, ülestõstetud käpa all, millest Puškini väikseimagi liigutuse puhul oleksid välja sirutunud ähvardavad küüned.

Puškin kirjutas meeleheites naisele: „Pagan võtku, pidin ma sündima Venemaal hinge ja andega!”

Miks oli valitsuse suhtumine Puškinisse nii vaenulik ja umbusklik? Oma olemuselt oli Puškin isevalitsusele täiesti vastuvõtmatu. Isevalitsus oskas hinnata tema teenistusse astunud kultuurseid jõude. Sumarokov, Deržavin, Karamzin, Dimitrijev, Žukovski töötasid innukalt isevalitsuse ümber särava poeetilise oreoli loomisel ja omasid seetõttu valitsuse tähelepanu ja austust, said aukraade, ordeneid ja pensioni. Aga mis on siis sellest, et Puškin „tunnustas” isevalitsust? Oli tarvis teda mitte tunnustada, vaid vaimustatult armastada ja ülistada — ilma arvustamata, tagasihoidlikkuse ja tagasi vaatamata. Aga milleks oli Nikolaile tarvis „lihtsalt” geniaalseid teoseid loovat „lihtsalt” geniaalset poeeti? Puškin ei mahtunud Nikolai isevalitsuse raami ei tema vaenlasena ega revolutsionäärina, vaid selle raamist väljakasvanud tohutu kultuurse nähtusena. Samuti ei mahtunud Puškin ka õukondliku ega seltskondliku elu raami — jällegi mitte selle eitajana ega revolutsionäärina, vaid sügavalt kultuurse, täisväärtusliku inimesena, kes on orgaaniliselt võimetu muutuma tsaari õukonna pärisorjaks. Tsaar nägi seda ja Puškin tundus talle „võõrana”.

Ja tõesti: kas oleks võinud pidada Puškinit „omaks”, teda täielikult usaldada? „Stantsides” avaldab ta keisrile oma truualamlikke tundeid, ent kõrvuti nendega kirjutab luuletuse „Antšar”; võigas pilt inimese üle-

võimust inimeste üle juhtis liiaks kergesti mõtte ise-
valitsusele.

Ent inimene inimest
kord sundis sinna vaatel kalgel;
see läks, ning kõrvest süngest sest
tõi mürgi kaasa puhtevalgel.

(Tõlk. A. Sang.)

Kas võinuks säärase asja kirjutada „ingel“ Karamzin (nagu Nikolai teda kutsus) või tõepoolest kogu hingest truualamlik Žukovski? Puškin kirjutab patriootilisi oode, ent nende kõrval häbistab hävitavais pamflettides sääraseid innukaid tsaari teenreid, nagu minister Uvarov. Puškin kirjutab Pugatšovi ajaloo ja esitab Pugatšovi ka jutustuses „Kapteni tütar“. Kõik nagu kord ja kohus: nimetab Pugatšovi roimariiks, kujutab kaastundlikult aadlikke, kes ei hoidu sõjaväekohustusest ja võtavad selle eest Pugatšovilt vastu surma. Siiski kirjutab „Pugatšovi mässu ajaloo“ puhul poolametlik ajakiri „Sõn otetšestva“ pettunult:

„Paljud lootsid ja olid selles veendunud, et meie kuulus poeet maalib meile selle verise episoodi Katarina Suure valitsemisajast byronliku pintsliga ja esitab meile õudse pildi, millest, nagu Pugatšovi pilgust, mõnigi daam langeb minestusse... Härra Puškin ei suvatsenud vaadata oma teosele tarvilikust vaatekohast ning katta seda Pugatšovi mässu ja selle jubeda ajajärgu kõigi õuduste koloriidiga.“

„Kapteni tütres“ aga kirjeldas Puškin Pugatšovi julgena ning suurmeelsena, kes kindlalt meeles peab temale tehtud heategu, ja ümbritses ta kirkalt ning tugevalt elujõulise inimese romantilise oreooliga.

„Kuule,“ ütles Pugatšov mingi metsiku vaimustu-

sega: „Jutustan sulle muinasjutu, mille mulle lapsepõlves jutustas kalmõki vanaeit. Kord küsis kotkas rongalt: „Ütle, ronk-linnuke, miks elad sa laias maailmas kolmsada aastat, mina aga kõigest ainult kolmkümmend kolm aastat?“ — „Sellepärast, vennas,“ vastas talle ronk, „et sina jood sooja verd, aga mina toidan end raipeist.“ Kotkas mõtles: proovin õige ka raibet süüa. Hüva. Kotkas ja ronk lendasid minema. Ennäe, silmasid lõpnud hobust; laskusid alla ja istusid sellele. Ronk hakkas nokkima ja kiitma. Kotkas toksis korra, toksis teise, lehvitas tiibu ja ütles rongale: „Ei, ronk-vennas, parem kui kolmsada aastat raibet süüa on kord värsket verd juua, ja siis tulgu, mis jumal annab.“ ”

Puškinis elasid võimsalt kaks omadust, mis määrasid tema tee peasuuna läbi ajutiste keerdkäikude ja käänakute. Need olid: ohjeldamatu mässulisus ja sügav ausus otsinguis. See mässulisus tõmbas Puškinit isegi ta poliitilise orientatsiooni kõige konservatiivsemal perioodidel võitmatult protesti kehvastavate inimeste poole kõikjal, kus ta neid leidis, — Stepan Razini, Pugatšovi, Dubrovski, Kirdžali poole. Aga otsingute ausus ei lasknud Puškinil jääda paigale, vaid sundis teda lakkamatult edasi minema. Kahel-kolmel viimasel eluaastal viisid need otsingud Puškini seni veel nii vähe märgitud sügavaimale murrangule mõningais tema kõige põhilisemais vaateis kunsti ülesandeile ja poeedi elukutsumusele. 1827. a. pöördus Puškin põlgusega kõrvale „pööblist“ ja pidas selle jaoks piisavaks „nuute, vanglaid ja tapreid“; ta kuulutas veendunult poeedi õigust seista kõrgemal igasuguseist „elu lainetusist ja lahinguist“. Ent juba samal ajal visandas ta mõtiskluses ühes viimistlemata mustandis järgmised read:

On kuulus ülimuste seas
Meil laulik, keda hoomand tsaarid,
Tal kaasas selleks riimipaarid,
Et vale tõena istuks peas.
Ta soendab üles kirgi vanu,
Bojaares läites kuulsusjanu,
Ta ehib kauneiks nende peod
Ja kiidetud on kõik ta teod.
Ent sellal raske ukse taga,
Kust sisse mats ei pääse eal,
Kus vehkleb teener rusikaga,
Poeeti rahvas kuulab pealt.

Nüüd kerkib see tagatrepi juures aupaklikult poeeti kuulav ja teenrite poolt tagasitõrjutav rahvas Puškini ette uue, kõige ihaldatuma kuulajana. Pool aastat enne surma kirjutab ta oma „Exegi monumentum'i“ („Mälestusmärgi“), mis on imestusväärne Puškini täiesti uue suhtumise poolest poeesia ülesandesse ja oma isiklike poetiliste teenete hindamise poolest. Luuletuse vormis ilmneb Deržavini samanimelise luuletuse rõhutatud jäljendamine. Deržavin loetleb oma „Mälestusmärgis“ teeneid, mis tema arvates annavad talle õiguse järelpõlve mälestusele. Neid väärtusi nägi „jumaliku Feliza“ — Katariina II — laulik selles,

Et esimene ma, kel veidras vene keeles
Feliza voorusi nii siiralt kiitis huul,
Kes laulis jumalast, ta annist lihtsas meeles,
Ja tsaaridele siin tõtt ütles, muie suul.

Sellisel põhjendas Katariina-ajastu suurim poeet oma õigust surmajärgsele kuulsusele. Rõhutatult ennast temale vastandades põhjendab Puškin oma õigusi kuulsusele. Ta on uhke, et rahva teerada tema mälestusmärgi juurde ei rohtu ja et see alistamatu tipuga mäles-

НОВОСЕЛЪЕ.

1833.

Puškin kirjanike hulgas lõunasöögil raamatukaupmees Smirdini juures.

Almanahhi „Novoselje“ frontispiiss. 1833. a.

tusmärk ulatub kõrgemale kõigist tsaari mälestusmärkidest. Ja mille eest ootab ta rahva tunnustust?

Ning püsib armastus mu vastu Vene hiis —
mu vastu, kellelt hing tal headushurma joond,
kes julmal ajastul sind ülistand, oo priius,
ja langenuile tröösti toond.

(Tõlk. J. Kärner.)

Need read põhjustavad uurijate õigustatud nõutust. Nad ütlevad: me ei näe siin kogu Puškinit, ta on sellest kujust ja neist teisejärgulisist teeneist, mida ta enesele „Exegi monumentum'is” omistab, mõõtmaltult avaram ja sügavam. Kuidas ta võib oma hulgalistest kunstisaavutustest esiplaanile tõsta oodi „Priius” koos „Pistodaga” ja „Stantsid”, milledeks kutsub Nikolaid üles osutama armu sunnitööle saadetud dekabristidele? Veel suuremat nõutust tekitab „Exegi monumentum'i” lõppsalm:

Oo, julgelt kuula, muus, vaid jumalikku vaimu
ja hülga maine pärg ja ülekohtu uhm,
ükskõikselt võta sa nii kiitu kui ka laimu
ja ole vait, kui vaidleb juhm.

(Tõlk. J. Kärner.)

Uhkes teadlikkuses oma teenetest räägib poeet oma surmajärgsest kuulsusest rahva hulgas, ja korraga: „ükskõikselt võta sa nii kiitu kui ka laimu”. Milleks siin laim? Sellest polnud ometi juttu. Miks räägitakse rahuldusega oma tulevasesest üldrahvuslikust kuulsusest, kui poeet tahab kiitusesse suhtuda ükskõikselt? „Ole vait, kui vaidleb juhm.”

Miks? Kust korraga juhm?

„Exegi monumentum'i” lõppsalm muutub arusaadavaks ja täiesti asjakohaseks, kui me luuletuses ei näe mitte ainult Puškini eelneva poetilise tegevuse taga-

järgede kokkuvõtet, vaid ta kindlat deklaratsiooni tema siirdumisest täiesti uutele poeetilistele positsioonidele. Heade tunnete äratamine, vabaduse ülistamine, tröösti toomine langenuile — seda hakkab Puškin nüüd oma

Vissarion Grigorjevitš Belinski.

K. Gorbunovi litograafia järgi.

möödunud tegevuses kõige enam hindama ja näeb selles „jumalikku käsku“ tulevaseks tegevuseks. Astudes sellele uuele teele, ta on valmis juhmi pilkeks, solvanguks ja laimuks, sellel teel pole talle tarvis ei kiitust ega pärga.

Puškin püüab nüüd läheneda Belinskile; oma aristokraatsete sõprade teadmata saadab ta viimasele oma

ajakirja „Sovremennik“ ja kavatseb kutsuda teda sellele kaastööd tegema.

Puškini luules hakkavad kõlama ammu-ununenud helid. Kuskil avalikus kohas oli välja pandud ristilöömist kujutav pilt, mis põhjustas suurt rahvatulva. Pildi juurde asetati kaitseks vahisõdurid. Väljakutsuva pealkirjaga luuletuses „Maine võim“ küsib Puškin põlgusega:

Miks kaitseb Kristust siin see sõdurite tara?
Kas Ristipoodugi on maise kroonu vara,
Et varga külastust ja rotte kardate?
Või tähtsaks tegevat ta seega arvate?
Või näib teil' koguni, et päästjaks vajab kroonut
See, keda piinajad on julmalt risti poonud,
Kel peas on okaspärg, suur valitseja see,
Kel käidud lõpuni on kannatuste tee?
Või seda kardate, et rahvas tänamatu
Ja õel on sellele, kes lunastand ta patu?
Või näib teil' alandav, kui Ristilöödu ees
Koos härrasrahvaga lihtrahvas käib palees?

Täiesti nekrassovlikud helid.

Puškin alustab draama kirjutamist feodaalse rüütlikonna ajast grandioosse ideega — näidata rüütliaadli kukutamist tollaegse demokraatia — talupoegade ja kasvava linnakodanluse poolt. Valmis kirjutatud on ainult algusstseenid, kuid on säilinud konspekt kogu tragöödia kavaga. Kalevikuduja poeg, linnakodanik Franz õhutab talupoegade ülestõusu rüütlite vastu, talupojad purustatakse, haavatud Franz satub vangi. Rüütlid pidutsevad. Nad saavad teada, et Franz, kelle nad otsustasid üles puua, on laulja-minnesänger. Nad lasevad ta endi juurde tuua. Franz laulab. Tema laul liigutab lossiomaniiku Rotenfeldi mõrjsjat, kaunitar

Klotildet. Ta palub Rotenfeldi täita oma palvet. Rüütel nõustub galantselt. Klotilde palub Franzile armu. Tuleb täita Klotilde palve. „Minugi pärast,“ ütleb Rotenfeld, „me ei poo teda, vaid paneme ta vangi, ja ma annan oma ausõna, et ta ei välju sealt seni, kuni mu lossi müürid ei tõuse õhku ega lenda laiali.“ Sellega lõpevad valmiskirjutatud stseenid. Edaspidine tegevus pidi arenema selliselt. Munk-alkeemik Berthold Schwarz, kes on pandud vangi nõiduses süüdistatuna, leiutab vanglas püssirohu. Toimub talupoegade ülestõus, loss on ümber piiratud. Lossiomanik, kes on haavatamatu oma terasest soomusrüü tõttu, sureb kuuli läbi; kaljukindlad lossimüürid, purustatud Bertholdi poolt, tõusevad õhku ja lendavad laiali. Franz on vabastatud. Kuradi saba peal ilmub Faust. „Trükikunsti leiutamine on omamoodi kahurvägi.“ Selle lausega lõpeb draama konspekt.

Vana, terasesse aheldatud, tugevate müüridega ümbritsetud privilegeeritud maailma vastu tõusevad tormiliselt uued jõud — rõhutute entusiasm, täiuslikum tehnika, laiaulatuslik haridus. Ja teras on läbistatud, ligipääsmatud müürid varisevad kokku ning kõik vana hävib.

Puškini aineeline seisukord muutus üha keerulisemaks. Viibimine Peterburis, nõuded, mida esitasid õukonnaelu ja ta naise edu seltskonnas, polnud põrmugi temale jõukohased. Puškin võlgnes vasemale ja paremale, laenas sõpradelt ja vähe-tuttavatelt. Ta jäi võlgu raamatukauplustele, tõldsepale, modistidele, koguni vürtspoodidele ja oma kammerteenrilegi. Kreditorid piirasid tema korterit ja külvasid ta üle solvavate, maksmist nõudvate kirjadega.

1835. aasta suvel tegi Puškin taas katset Peterburist välja pääseda. Ta kirjutas Benckendorffile: „Ma olen sunnitud tegema lõpu kulutustele, mis viivad vaid võlgadesse ja valmistavad mulle tuleviku täis rahutust ja raskusi, kui mitte viletsust ja meeleheidet. Kolme- või nelja-aastane viibimine maal loob mulle jälle võimaluse Peterburi tagasi pöörduda ja käsile võtta tööd, mida ma võlgnen tema kõrguse heldusele.“

Taas keeldus tsaar ja lubas vaid Puškinile välja anda kolmkümmend tuhat rubla laenuks, selle tasumiseks aga pidi tema palk kinni peetama. See raha läks kõige tungivamate võlgade katteks, Puškin lakkas palka saamast ja ainsaks tuluallikaks jäi talle kirjanduslik töö. Kuid alalised mured ja pahandused, millede keskel ta nüüd elas, ei lasknud teda töötada. „Siin Peterburis,“ kirjutas ta isale, „ei tee ma mitte midagi, ärritun vaid kibeduseni.“

Kirjutamine ei edenenud ka maal, kuhu Puškin tavaliselt sõitis sügisei töötamiseks. Näiteks 1835. a. sügiseks sõitis ta Mihhailovskojesse, elas kuu — ja kirjutas naisele:

„Säärast viljatut sügist pole mul iialgi olnud. Ma kirjutan — lasen ülepeakaela. Inspiratsiooniks on tarvis südamerahu, aga ma pole põrmugi rahulik.“

Teises kirjas naisele kirjutas ta:

„Millest ma mõtlen? Sellest: millest me peame elama? Isa ei jätta mulle mõisat, ta on selle juba poolenisti läbi lõõnud; teie mõisa ripub juuksekarva otsas. Kirjutada raamatuid raha pärast, jumal näeb, seda ma ei suuda. Meil pole krossigi kindlat tulu, kindlat kulu aga on kolmkümmend tuhat... Keiser sunnib mind elama Peterburis, aga ei võimalda mulle elada oma tööst. Ma kaotan aega ja vaimujõudu ega näe

midagi tulevikus... Mis sellest saab? Jumal teab!"

Ja otsekui vang türmis unistas ta kirglikult ning pingsalt vabadusest ja kodunurmedest. Ta kirjutab, pöördudes naise poole:

On aeg, mu sõber, aeg! Mu süda rahu nõuab,
Ent päevad lendavad ja tund, mis mööda sõuab,
Viib killu kaasa meilt, ja siis, kui elunurm
On nõnda avar veel, ennäe, on käes ju surm.
Ei rahu, vabadust, ei õnne maine pori
Me juurde meelita, kuid ammu, väsind ori,
Ma sinna igatsen, kus vaikse taeva all
On töödel koduke ja rõõmul vagusal.

Ent Natalja Nikolajevna ei tundnud sellele „igatsusele“ põrmugi kaasa. Ta ei talunud maaelu; kogu elu kestel Puškiniga ta ei käinud kordagi ei Mihhailovskojes ega ka Boldinos. Suveks üürisid nad kalli suvila mingil moesoleval saarel, kus võis elada sama käärikast ja lõbusat seltskonnaelu nagu talvelgi. Natalja Nikolajevna edu seltskonnas läks lakkamatult märke. Nüüd ei valgustanud mitte enam Puškin oma kuulsusega teda, vaid tema — kõige esimene, kõiki hurmav kaunitar — Puškinit, seda tagasihoidlikku titulaar-nõunikku ja „luuletajat“.

Üks Peterburit külastav Puškini maatuttav kirjutas provintsi oma õele: „Ma kuulen siin Puškinist koguni vähem kui Trigorskojes; tema naisest aga räägitakse tublisti rohkem kui temast; ma kuulen kogu aja ikka kedagi rääkivat tema ilust.“

Koduse majapidamisega, samuti ka lastega ei tegelnud Natalja Nikolajevna üldse mitte. Ballid, lõunasöögid, õmblejad ja moeärid hõivasid kogu ta aja. Puškin elas kodus hüljatult, ilma hoolitseva naisesilmata. Üks kaasaeglane jutustab, kui valus tal oli näha jalutuskäi-

gul Nevski prospektil, et Puškini üsna vanal pekešil²⁷ puudus taga taljel nõöp. „Selle nõöbi puudumine,“ kirjutab ta, „hämmeldas mind iga kord, kui ma Puškinit kohtasin ja seda nägin. Oli selge, et tal puudus hoolitsus.“ Kunstnik Karl Brjullov aga tuletab meelde, kuidas Puškin ükskord õhtul viis ta enda juurde. Nagu tavaliselt, naist polnud kodus. Lapsed magasid juba. Puškin äratas nad ja tõi ükshaaval kätel Brjullovi juurde. See ei sobinud talle, tegi kurvaks ja peegeldas pinguldatud perekonnaõnne pilti. Brjullov hüüdis oma tavalise jämedusega:

„Milleks, kurat, sa ometi abiellusid!“

1834. aastal saabus Peterburi Bourbon'ide dünastia pooldaja, noor prantslane, parun Georges d'Anthès. Peale Bourbon'ide kukutamist 1830. a. juulirevolutsiooniga ei soovinud ta jääda Prantsusmaa teenistusse. Tänu oma suhetele võeti d'Anthès Peterburis otsekohe kaardiväe ratsapolkudest kõige esimesse — kavalergardipolku — ohvitseriks. Seltskonnas vallutas ta kohe väga silmapaistva seisukoha. Kasvult pikk, jultunud pungis silmadega, iseteadlik, lõbus ja teravmeelne meesiludus oli kõikjal ihaldatud külaliseks.

Puškin tutvus d'Anthès'iga varsti pärast viimase saabumist Peterburi. Puškinile meeldisid d'Anthès'i prantsusepärase elavus, lõbusus ja teravmeelsus ja d'Anthès hakkas külastama ta kodu. Ta võeti südamlikult vastu ka Puškinile lähedastes perekondades — Karamzinide ja Vjazemskite juures.

Kohtuti sagedasti. D'Anthès armus Puškini naisesse ja ka sellele meeldis d'Anthès väga. D'Anthès oskas

²⁷ Pekeš — ungaripärane taljega palitu või kasukas. (Tõlk.)

nii hästi vestelda, et neil oli lõbus. Nii d'Anthès'il kui ka Natalja Nikolajevnal polnud mingisugust tegemist kõigi nende värsside, kirjanduse, ajakirjade ja poliitika, milledega tegeles Puškin. Mõlemaid haaras palav keeris ja armumise uim.

D'Anthès järgnes lahutamatult Natalja Nikolajevnale, oli kõikjal, kus temagi, ballidel tantsis vaid temaga. Suvel 1836, pärast üht-kaht avalikku balli moodsal mineraalveel Jelagini saarel, kõneles kogu Peterburi seltskond d'Anthès'i lipitsemisest Puškini naise ümber. Puškinil oli selgitus Natalja Nikolajevnaga ja ta sulges d'Anthès'ile oma kodu. Ent armunud jätkasid kokkusaamist ühiste tuttavate juures kõrgema seltskonna ballidel.

Vürstinna V. F. Vjazemskaja, poeet Vjazemski naine, hoiatas Natalja Nikolajevnat tagajärgede eest, milledeni võib viia tema käitumine d'Anthès'iga.

„Ma armastan teid nagu oma tütart. Mõtelge järele, millega see võib lõppeda.“

Natalja Nikolajevna vastas muretult:

„Ta lõbustab mind. Ta lihtsalt meeldib mulle. Tuleb seesama, mis on olnud kaks aastat järgemööda.“

Nagu tüütav sügisene kärbes hakkas Puškini pea kohal üha pealetükkivamalt lendlema kohutav sõna „sarvekandja“.

Noor lurjus, rohmakas vürst Dolgorukov tõstis ühel ballil, sõpradele d'Anthès'i poole silmi pilgutades, Puškini pea taga harkis sõrmed nagu sarved püsti.

Draama arenes kiiresti. Poeet Vjazemski poeg, üliõpilane Pavel Vjazemski jalutas kord Nevskil Natalja Nikolajevna, tema õe Jekaterina ja d'Anthès'iga. (Alates 1834. aastast elasid Puškinite juures kaks Natalja Nikolajevna vanemat vallalist õde Jekaterina ja Aleksandrina

Gontšarova.) „Siis,“ jutustab Vjazemski, „tormas Puškin nagu vihur tagasi vaatamata meist mööda ja kadus silmapilkselt jalutajate hulka. Ta näoilme oli kohutav. Minule oli see alanud draama esimeseks tunnuseks.“

George d'Anthès.

Tundmatu kunstniku joonise järgi.

Puškin usaldas oma naist ega kahelnud tema truuduses. Ent teda pani raevutsema see „sarvekandja“ osa, mida talle seltskonnas kahjuröömsalt hakati omistama. Ja seal ei räägitud mitte üksnes d'Anthès'ist. Tsaar Nikolai jätkas endiselt kõigi silmade all visalt lipitsemist Natalja Nikolajevna ümber. Puškin jutustas oma sõbrale Naštšokinile, et Nikolai nagu vilets ohvitserike lipitseb tema naise ümber, sõidab hommi-kuti meelega mitu korda tema akendest mööda, aga

õhtul ballil pärib, miks on tal alati eesriided alla lastud.

4. novembril 1836 sai Puškin linnapostiga prantsusekeelse muudetud käekirjaga anonüümse paskvilli:

„Sarvekandjate püha Ordu kõrged kavalerid, komandörid ja rüütlid valisid oma üldkoosolekul Ordu suurmeistri, tema ekstsellentents N. N. Narõškini juhatusel Aleksandr Puškini ühel häälel Sarvekandjate Ordu suurmeistri asetäitjaks ja Ordu historiograafiks.“

Samasuguseid kirju oli saadetud ka paljudele Puškini tuttavatele. D. N. Narõškin oli keiser Aleksander I-ga kauaaegses armusuhtes olnud kaunitari Maria Antonovna mees. Teatades Puškini valimisest Narõškini asetäitjaks vihjas paskvill täiesti selgelt, et ta peab Puškini seisundit Nikolai suhtes samasuguseks, nagu oli Narõškini oma Aleksandri suhtes. Nüüd on selgitatud, et paskvilli kirjutas vürst Dolgorukov; tema selja taga seisis aga terve salk Puškini vaenlasi seltskonnast, nende hulgas nähtavasti ka rahvaharidusminister Uvarov, keda Puškin naeruvääristas satiiris „Luculuse tervenemine“. Kuid Puškin kahtlustas paskvilli saatmises millegipärast Hollandi saadikut Heckeren'i. Heckeren oli kõlvatu inimene ja tige keelepeksja. Ta armastas kirglikult d'Anthès'i ja oli ta poole aasta eest lapsendanud, nii et d'Anthès'i nimetati nüüd parun Heckereniks. Puškin pidas ebasündsaks kutsuda saadikut duellile ja saatis väljakutse d'Anthès'ile.

Vana Heckeren kartis väga tagajärgi, mida eelseisev duell oleks võinud omada tema ja ta kasupoja karjäärile. Natalja Nikolajevna vanem õde Jekaterina Gontšarova oli juba ammu d'Anthès'isse armunud. Et välja rabelda ebameeldivast olukorrast, millesse neid asetask Puškini väljakutse, teatasid Heckerenid nüüd, et

d'Anthès ei lipitsenud mitte Natalja Nikolajevna, vaid ta vanema õe ümber ja on valmis temaga abielluma. Puškin võttis oma väljakutse tagasi.

10. jaanuaril 1837 toimus d'Anthès'i laulatus Gonštšarovaga. Nii sai d'Anthès Puškini sugulaseks. Ta ilmus visiidiga Puškini juurde, ent Puškin ei võtnud teda vastu ja käskis talle öelda, et ei soovi temaga mingisugust suhtlemist.

Kuid nad kohtusid pidevalt kõrgema seltskonna ballidel ja ühiste tuttavate juures. D'Anthès jätkas lipitsemist Natalja Nikolajevna ümber suure visadusega, mis küündis isegi jultumuseni. Puškini raev lõbustas teda ja ta kurameeris eriti agaralt just Puškini juuresolekul. Õhtusöökidel jõi ta lärmakalt Natalja Nikolajevna terviseks. Laskis kuulda naljatusi. D'Anthès'i käitumine oli lausa väljakutsuv.

Tekkis mulje, otsekui tahaks ta näidata, et ta ei abiellunud mitte duelli kartusest ja kui ta käitumine Puškinile ei meeldi, siis ta on valmis vastu võtma kõik selle tagajärjed.

Puškin oli peaaegu hulluks minemas. Ta sai pidevalt uusi anonüümkirju. Terved päevad sõitis ta linnas ringi, ajades surmväsinuks mitu kahehobuse-voori-meest, või lukustas end oma kabinetti, jooksis ühest nurgast teise ja näris küüsi. Kui esikus helistati, hüppas ta välja ja karjus teenrile:

„Kui on kiri linnapostiga, siis mitte vastu võtta!”

Äga ise kiskus teenri käest kirja, tormas tagasi kabinetti ja karjus seal midagi kõvasti prantsuse keeles. Karamzini tütar, vürstinna J. N. Meštšerskaja oli välismaalt Peterburi saabudes rabatud Puškini palavikulisest olekust ja kramplikest tõmblemistest, mis algasid ta näos ja kogu kehas tema tulevase tapja

ilmumisel. Lähedased ja kaugemad tuttavad, teenijad — kõik nägid, et Puškiniga toimub midagi koledat. Ainult Natalja Nikolajevna ei märganud midagi ja käitus d'Anthès'iga endiselt.

D'Anthès aga muutus üha jultunumaks ja peale-tükkivamaks. Kord palus Natalja Nikolajevna sõbratar Idaliija Poletika Natalja Nikolajevnat enda poole. Pere-naist polnud aga kodus ja Natalja Nikolajevnat võttis vastu d'Anthès. Ta anus Natalja Nikolajevnalt vastu-armastust ja ähvardas end siinsamas tema silmade all maha lasta. Vaevu õnnestus Natalja Nikolajevnal tema käest pääseda.

Vana Heckeren, jäädes Natalja Nikolajevnaga kahekesi, manas näole meeleheite ja sosistas:

„Andke mulle mu poeg tagasi. Millal te vastate ta armastusele?“

Karikas sai ääreni täis. 26. jaanuaril 1837 saatis Puškin vanemale Heckerenile kõige koledamate solvangutega kirja: „Ma olen sunnitud möönma, härra parun,“ kirjutab Puškin, „et teie osa polnud eriti siivus. Teie — kroonitud pea esindaja — teie hakkasite oma pojale isalikult kupeldajaks. Just nagu vana liiderlik naine varitsesite te minu naist kõigis nurkades, et rääkida talle oma väljaspool abielu sündinud või nõnda-nimetatud poja armastusest: te pomisesite talle: „Andke mulle mu poeg tagasi!“ Ma ei taha, et minu naine peab veel kauem kuulama teie isalikke manitusi. Ma ei või sallida, et teie poeg julgeks kõnetada minu naist ja etendada tema ees enesesalgamist ja armastust, kuna ta ise on vaid lurjus ja logard...“

Pärast säärast kirja oli duell vältimatu. Sedasama taotleski Puškin: ta ei näinud teist pääsu keeruliseks muutunud seisukorrast. Heckereni nõusolekul saatis

Puškinile väljakutse d'Anthès. Selle saamisel rahunes Puškin otsekohe. Duell määrati järgmisele päevale. D'Anthès'i sekundant, Prantsuse saatkonna atašee vicomte d'Archiac teatas Puškinile, et ta ootab „isikut, kellele on usaldatud homme lõpetamisele kuuluva asja ajamine“ — see on Puškini sekundanti — enda pool kuni kella üheteistkümmeni õhtul, pärast seda aga — ballil krahvinna Razumovskaja pool.

Ent delikaatsele Puškinile tekkis siin suur raskus: vene seaduste järgi sattusid karmi karistuse alla mitte ainult duelli otsesed osalised, vaid ka sekundandid. Puškin aga ei tahtnud ühelegi oma sõpradest ebameeldivusi põhjustada.

Õhtul saabus ta Razumovskaja juurde ballile väga lõbusana, ilma mõtlikkuse tunnusteta. Ta tantsis, naljatles sõpradega, — vaadeldes teda ei oleks kellelegi mõttesse tulnud, et homme ootab teda verine kahevõitlus, kus üks osalistest peab langema. Puškin rääkis läbi d'Archiac'iga ja lubas talle esitada oma sekundandi.

Veel siinsamas ballil palus ta inglise saatkonnakoosseisunõunikku, kellest ta tema ausa iseloomu pärast väga lugu pidas, olla oma sekundandiks: välismaalast ei ähvardanud säärane karistus nagu venelast. Saatkonnakoosseisunõunik soovis teada saada duelli põhjust. Puškin ei tahtnud seda avaldada ja inglase keeldus.

Puškin lahkus ballilt, ilma et oleks sekundanti leidnud.

Puškini duell.

A. Naumovi maali järgi.

Duell ja surm.

Järgmisel hommikul ärkas Puškin vara. Ta oli lõbus ja rahulik nagu eilegi. Ta jõi teed ja asus kirjutama. Saabus kiri d'Archiac'ilt, kes palus Puškinit saata oma sekundant läbirääkimisele. Kuid Puškin polnud ikka veel kedagi leidnud. Ta vastas, et valigu d'Anthès ise talle sekundant, kui peab seda tarvilikuks, — „ma võtan ta juba ette vastu, kui see oleks kas või tema jäägripolgu sõdur“. D'Archiac lükkas selle tõepoolest ennekuulmatu ettepaneku kindlalt tagasi ja teatas, et ta vaatab igasugusele edaspidisele viivitusele nagu Puškini katsele duellist hoiduda. Polnud midagi parata — südant kõvaks tehes sõitis Puškin sekundanti otsima.

Juhuslikult kohtas ta Panteleimonovi tänaval oma lütseumiaegset kaaslast, insenerväe alampolkovnikut K. K. Danzasi ning palus teda sekundandiks. Danzas nõustus meeleldi. Ta sõitis d'Archiac'i juurde, kus nad kahekesi välja töötasid duelli tingimused: tulistatakse püstoleist, barjääride vahemaa on kümme sammu, vastased seisavad viis sammu barjääride taga; antud signaali peale, sammudes teineteisele vastu, kuid mingil juhul mitte barjäärist üle astudes, võivad nad oma relvi tegelikult kasutada.

Duelli tingimused tõi Danzas Puškinile kirjalikult. Puškin ei hakanud neid lugema, nõustus kõigega ja saatis Danzasi ostma püstoleid. Ise aga asus ta reipalt korraldama oma ajakirja „Sovremennik“ asju. Siis avas ta Išimova raamatukese „Venemaa ajalugu jutustustes lastele“ ja hakkas seda lugema.

Kokkulepitud ajal kohtas ta Danzasiga Wolffi kondiitriäris Nevski prospekti nurgal. Nad istusid saani ja sõitsid määratud kohtamispaigale — Komendantskaja suvila juurde Tšornaja jõekese ääres.

Nad saabusid vastastega ühel ajal. Mindi metsatukka ja valiti väikene lagendik, mis oli täis lumehangesid. Mõlemad sekundandid ja d'Anthès hakkasid sõtkuma lumme laia jalgrada, mida mööda vastased pidid teineteisele lähenema. Puškin istus karunahk-sesse kasukasse mähituna lumehangel ja ootas kannatamatult. Sekundandid mõõtsid sammudega teerajal vahemaa, asetasisid oma kasukad lumele barjäärideks ja hakkasid püstoleid laadima. Puškin küsis kärsitult:

„Noh, mis on? Kas lõpetasite?“

Kõik oli valmis. Vastased asetati kohtadele, neile anti püstolid kätte. Danzas andis kübaraga viibates signaali.

Puškin läks kiiresti barjääri juurde, peatus ja hakkas sihtima. Ent samal ajal, peatudes ühe sammu kaugusel barjäärist, tulistas d'Anthès. Puškin kukkus barjääri aset täitvale sinelile. Nägu vastu maad, lamas ta liikumatult. Sekundandid ja d'Anthès söötsid ta juurde. Puškin toibus, tõstis pead ja ütles:

„Oodake pisut. Mul on küllalt jõudu, et tulistada.“

D'Anthès läks tagasi oma kohale, seisis küljetsi ja kaitses parema käega rinda. Puškin ajas end põlvili ja pooliti lamades, toetudes vasaku käega maas vedelevale roikale, hakkas sihtima. Ta sihtis kaua. Kõlas lask. D'Anthès kukkus. Puškin viskas püstoli õhku ja hüüdis:

„Braavo!“

Ja kukkus taas meelemärkusetult lumele. Kuid d'Anthès'i löi pikali ainult tugev põrutus: kuul läbistas käelihased ja sattus pükste nõobile; see nõöpäästis ta.

Meelemärkusele tulles küsis Puškin d'Archiac'ilt:

„Kas ma tapsin ta?“

„Ei, te haavasite teda.“

„Imelik,“ ütles Puškin, „ma arvasin, et mulle valmistab naudingut teda surmata, kuid praegu tunnen, et ei... Muide, ükskõik. Niipea kui paraneme, algame taas.“

Sekundantide ühisel jõul pandi Puškin saani istuma. Komendantskaja suvila juurest nad leidsid Heckereni poolt igaks juhuks saadetud tõlla. D'Anthès ja d'Archiac tegid Danzasile ettepaneku kasutada tõlda Puškinini jaoks. Danzas võttis pakkumise vastu. Ta ei öelnud Puškinile, kelle oma tõld on, pani ta sellesse istuma ja sõitis linna.

Natalja Nikolajevna oli õe Aleksandrinaga äsja jalutuskäigult tagasi jõudnud ja ootas Puškinit lõunasöö-

gile. Korraga astus Danzas ilma teatamata tuppa ja, püüdes olla rahulik, ütles, et Puškinil oli praegu d'Anthès'iga kahevõitlus ja et ta on haavatud, kuid väga kergelt.

Natalja Nikolajevna tormas esikusse, kuhu juba kanti kätel Puškin.

Natalja Nikolajevna langes minestusse.

Puškin asetati oma kabinetti diivanile. Meelemärkusele tulnud Natalja Nikolajevna tahtis sisse tulla, kuid Puškin hüüdis valjusti:

„Ära tule!”

Ta ei tahtnud, et naine näeks ta haava, ja kutsus teda alles siis, kui ta oli juba lahti rõivastatud ja lamama pandud.

Tormati arstide järele. Tuntud arstidest polnud ühtegi kodus ja toodi kaks esimest kättesattuvat. Puškin surus neil käsi ja ütles:

„Minuga on halvasti!” Ning küsis: „Mis te arvate minu haavast? Ma tundsin lasu puhul küljes tugevat lööki ja nimmes tulist torget, teel kaotasin palju verd.”

Haav oli kõhus. Kuul oli vigastanud soolikaid, purustanud ristluu ja selles peatunud.

„Öelge mulle avameelselt, mis te mu haavast arvate?” küsis Puškin.

„Ma ei saa salata,” vastas arst, „et teie haav on ohtlik.”

„Öelge mulle — kas surmav?”

„Pea oma kohuseks seda teie eest mitte salata.”

„Täna! Te käitusite minuga ausalt.” Siis hõõrus ta käega laupa. „Tuleb korraldada oma koduseid asju.” Ta vaatas riuleil pikki raamaturiasid ja ütles: „Hüvasti, sõbrad!”

Üksteise järel saabusid arstid, tulid Puškini sõbrad — Žukovski, Pletnjov, Vjazemski, A. I. Turgenev. Puškin kannatas tugevasti, ent päris sageli naise järele:

„Ta, vaeseke, kannatab süütult ja võib veel kannatada inimeste arvamuses.“

Natalja Nikolajevnale endale ütles ta:

„Ära tee minu surma pärast enesele etteheiteid. See asi puutus ainult minusse.“

Ta palus keisri kirurgi Arendt'it esitada keisrile palve, et ei tülitataks Danzasi duellist osavõtmise pärast. Danzas ei lahkunud Puškini juurest. Ta ütles Puškinile, et kutsub d'Anthès'i duellile ja tasub Puškini eest kätte. Puškinile see ei meeldinud:

„Ei, eil Rahu, rahu!“

Viimaseil kuudel lakkamatult keev kurjus ja raev olid nüüd kadunud: ta muutus rahulikuks, vagusaks ja leplikuks. Mõnedel sõpradel oli mulje, et Puškin otsis surma ja rõõmustas selle kui oma väljapääsmatu seisukorra lahenduse üle.

Kõhuõõnes leidis Puškinil luukilde ja soolestik oli vigastatud. Säärasel korral on esimene ravinõue — anda soolestikule täielikku rahu ja peatada tema liikumine oopiumiga. Täiesti arusaamatul põhjusel määras aga keisri kirurg Arendt haigele klistiiri. Tagajärjed olid õudsed. Puškini silmad muutusid metsikuks ja näisid nagu silmakoopaist välja tungida tahtvat, nagu katkus külma higiga, käed tõmbusid külmaks. Hoolimata kõigist tahtepingutustest karjus ta nii, et kõigil hakkas õudne. Kohkunud kammerteener teatas Danzasile, et Puškin käskinud anda endale kirjutuslaua laeka ja ise lahkuda, kuid selles laekas olevat püstolid. Danzas tõttas Puškini juurde ja võttis temalt püstoli, mille Puškin oli jõudnud peita voodivaiba alla. Puškin möö-

nis, et ta tahtnud end maha lasta, sest piinad olid muutunud talumatuks.

Hommikuks vähenesid valud mõnevõrra ja Puškin sai enesest võitu. Ja kuni surmani ei avaldanud ta enam ei ainsa oige ega karjatusega oma piinu. Doktor Arendt ütles imestusega: „Ma olen olnud kolmekümnes lahingus, olen näinud palju surijaid, kuid vähe sääraseid.“ Ja Pletnjov jutustab: „Ta talus oma kannatusi nii, et mina, nähes surma silmade ees, leidsin selle esimest korda elus olevat midagi tavalist, põrmugi mitte kohutavat.“

Puškini korteri välistrepi juures oli rahvamurd. Tuttavad ja võõrad tunglesid sissekäigu ees, lakkamatult sadas küsimusi: „Kuidas on Puškiniga? Kas tal on parem? Kas on veel lootust?“ Keegi vanataat rääkis imestusega:

„Issand Jumal! Ma mäletan, kui suri feldmarssal, aga polnud midagi säärast!“

Puškini korteri ees sulges tihe rahvahulk kogu tänava, trepile pääseda polnud võimalik. Ent kõrgema seltskonna inimesi siin ei olnud. Saksi saadik kirjutas aruandes oma valitsusele: „Poeedi surivoodit ümbritsesid ainult vähesed kõrgema seltskonna inimesed, sellal kui Madalmaade saatkonda (kus elas d'Anthès) ründas seltskond, kes avaldas oma rõõmu elegantse noormehe nii õnneliku pääsemise üle.“

Puškin nõrgenes tund-tunnilt. Lähenes surm, ja ta ise oli sellest täiesti teadlik. Sõbrad ütlesid talle:

„Meie kõik loodame, ära heida sinagi meelt.“

Puškin vastas:

„Ei, minul pole siin elu. Mina suren ja näib, et nii see peabki olema.“

29. jaanuaril umbes keskpäeval palus Puškin peeg-

lit, vaatas ja löi käega. Pulss nõrgenes ja varsti lakkas täiesti. Käed hakkasid jahtuma. Korraga avas Puškin silmad ja palus sissetehtud murakaid. Kui neid toodi, ütles ta selgelt:

„Kutsuge mu naine, las ta sööda mind.“

Natalja Nikolajevna langes põlvili mehe peatsi juurde, ulatas talle lusikatäie, siis teise ja surus oma näo ta lauba vastu. Puškin silitas tasa ta pead ja ütles:

„No, no, pole midagi, Jumal tänatud, kõik on hästi!“

Puškin kaotas pooleldi meelemärguse. Kogu aja viibis ta juures arst ning kirjanik V. I. Dal, keda Puškin armastas. Mitu korda andis surija talle kätt, surus tema kätt ja ütles:

„Noh, tõsta mind ometi. Lähme, ikka kõrgemale, kõrgemale — noh, lähme!“

Ta tuli meelemärgusele ja ütles:

„Mulle viirastus, et ma ronin neid raamatuid ja riuleid mööda üles, kõrgele — ja pea hakkas ringi käima.“

Mitu korda silmitses ta teraselt Dali ja küsis:

„Kes see on? Sina?“

„Mina, mu sõber!“

„Ei tea, miks ma sind ära ei tundnud.“

Ta vaikis, sulges silmad, hakkas taas Dali kätt otsima, tõmbas seda lähemale ja ütles:

„Noh, lähme siis, palun, aga üheskoos!“

Algas agoonia. Puškin palus keerata ennast paremale küljele. Dal ja Danzas tõstsid teda ettevaatlikult kaenla alt ja panid padja talle selja taha. Äkki, otsekui unest virgudes, avas Puškin kiiresti silmad, nagu selgines ja ta ütles:

„Elu on lõpetatud.“

Dal kuulis valesti ja vastas:

„Jah, lõpetatud. Me pöörasime sind.“

Puškin kordas arusaadavalt:

„Elu on lõpetatud.“

Hingamine muutus üha vaiksemaks. Viimane hingetõmme. Elu lendas ära. Kogu oma elu ajal ei võinud juuresolijad unustada seda ülevat ja õndsat rahu, mis laotus surnud Puškini näole.

Maja ees, kus suri Puškin, Moika kalda äärsel tänaval, toimus tolle aja kohta midagi täiesti ebatavalist. Nagu laintevool kasvas ja kasvas rahvahulk, kes tahtis Puškini põrmule austust avaldada. Pealtnägijate arvamist mööda käis Puškini puusärgi eest läbi kolmkümmend kuni viiskümmend tuhat inimest. Kõigist linna äärtest suundusid sõidukid Moika poole. Voorimehi üüriti lihtsalt hüüdes: „Puškini juurde!“ Ajaloolase Karamzini tütar, vürstinna J. N. Meštšerskaja jutustab: „Suur hulk igas vanuses ja igasugusest elukutsest inimesi tungles lakkamatult kirju jõuguna Puškini puusärgi ümber. Naised, vanakesed, lapsed, õpilased, lihtinimesed lambakasukais ja mõned koguni räbalais — kõik tulid Puškini põrmule austust avaldama. Nendele plebeilikele austusavaldustele ei saanud vaadata meeleliigutuseta, kuna meie kullatud salongides ja lõhnastatud buduaarides keegi vaevalt kahetseski tema hiilgava tegevuse lühidust.“

Sedasama, mida märgib vürstinna Meštšerskaja, tõendavad kõik pealtnägijad: Puškini puusärgi juures puudus kõrgem aadel ja austusavaldused temale olid puht-„plebeilikud“; puusärgi ümber tunglesid üliõpilased, vabakutselised, alamad ametnikud, kaupmehed, „lihtrahvas“ — alles tekkima hakkava radikaalse demokraatia kiht, mis varsti sai nimetuse „raznoštintsõ“.

Puškini matusel esines see kiht esmakordselt ühiskondlikul areenil ja näitas end ühiskondliku jõuna.

Puškin elas viimased aastad kohutava üksilduse —

Puškin surmavoodil.

F. A. Bruni joonise järgi.

seltskondliku, kõlbelise, kultuurilise, kirjandusliku, perekondliku üksilduse ringis. „Ela üks!“ ütles ta enesele kibedalt. Ta ei oletanudki, kuipalju tuhandeid, kuipalju kümneid tuhandeid tuliseid ja siiraid sõpru oli tal selle ringi piiride taga, milles ta närbus ja hävis.

Surm laskis neil kõigil tunda Puškini suurt, asendamatu väärtust ja vajalikkust. Ja nad ütlesid valjusti, kindlalt, mitte ainult sõnadega, vaid kõigi oma tegudega:

„Puškin on meie oma!”

Rahva hulgas liikusid erutavad jutud Venemaa suure poeedi surmanud välismaalastest; räägiti, et üks välismaalane haavanud Puškinit, teise välismaalase hooleks usaldatud aga ta ravi. Räägiti üldse valitsuse eesotsas seisvaist välismaalastest. Üks vene kõrge aukandja sai anonüümkirja, kus otsekoheselt kõneldi „Puškini ettekavatsetud ja läbimõeldud tapmisest“. „Tsaari edaspidise hoolimatu suhtumise puhul oma ustavaisse alamaisse,“ kirjutas autor, „suurenevad kuritarvitused kõigis valitsusharudes, ebaväärikaile isikuile usaldatud piiramata võim, sakslaste kari — kõik tekitab üha enam nurinat ja rahulolematust publiku ja isegi rahva hulgas!... Teid palutakse teatada tema majesteedile hädavajalikkusest toimida üldsuse soovide kohaselt, muidu me kannatame kibedalt rahva solvamise eest, ja varsti!“

Siis ilmus alles peaaegu tundmatu poeedi Lermontovi põlastav luuletus — tuline poetiline proklamatsioon. Värsid levisid ära kirjades tavatu kiirusega ja kõik kordasid koos Lermontoviga:

Teid, vaimu-, vabadusemõrvarite karju,
Teid, seadusega kaitstud timukaid,
Kes peitnud endid tsaari trooni varju
Ja kelle ees on kohus, tõde vait, —
Teid ootab ülim kohus, taevakohus ootab,
Julm kohtunik ju aru peab,
Ei abi kullalt ole loota,
Te mõtteid, tegusid ta juba ette teab.
Siis petust, laimustki teil enam pole kasu:
Kes suudaks kõita raevund merd?
Ja kogu oma musta verega ei tasu
Te eal poeedi õiglast verd!

Nagu näeme, ei ulatunud meelepaha keisrile enesele. Ent selle meelepaha kõmin mürises juba keisri

otseses läheduses tema kõige ligemate kaastöoliste peade kohal. Asi võttis tõsise pöörde.

Nikolaid hämmastas ja kohutas ühiskonna meelepaha tormiline puhang. Algul suhtus ta Puškini surmasse ükskõikselt ja õigustas täiesti d'Anthès'i käitu-

НАТАЛІА НИКОЛАЈЕВНА ПУШКИНА, съ душевнымъ прискорбіемъ извѣщала о кончинѣ супруга ея, Двора Е. И. В. Камеръ - Юнкера АЛЕКСАНДРА СЕРГѢЕВИЧА ПУШКИНА, послѣдовавшей въ 29-й день сего Января, покорнѣйше просить пожаловать къ отпѣванію тѣла его въ Исаіевскій Соборъ, состоящій въ Адмиралтействѣ, 1-го числа Февраля въ 11 часѣхъ до полудни.

Teade Puškini surmast ajalehe „Russki invalid“ kirjanduslikus lisas („Natalja Nikolajevna Puškina, teatades sügava kurhusega oma abikaasa, Tema Keiserliku Kõrguse Ōukonna kammerjunkru Aleksandr Sergejevitš Puškini surmast käesoleva aasta 29-ndal jaanuaril, palub alandlikult osa võtta matusetalitusest Iisaku peakirikus Admiraliteedis, mis toimub 1. veebruaril kell 11 enne lõunat.“).

mist. Surve altpoolt sundis keisrit taipama, et siin polnud tegemist mitte tühise „luuletajaga“, väikeses aukraadis kammerjunkruga tema ōukonnast, vaid maa kõige laiemate hulkade poolt kõrgelt hinnatud inimesega. Tahestahtmata tuli tal ümber häälestada oma suhtumine juhtunusse, tuli teeselda, nagu peaks ka tema Puškini surma suureks rahvuslikuks kaotuseks.

D'Anthès degradeeriti soldatiks ja saadeti välismaa

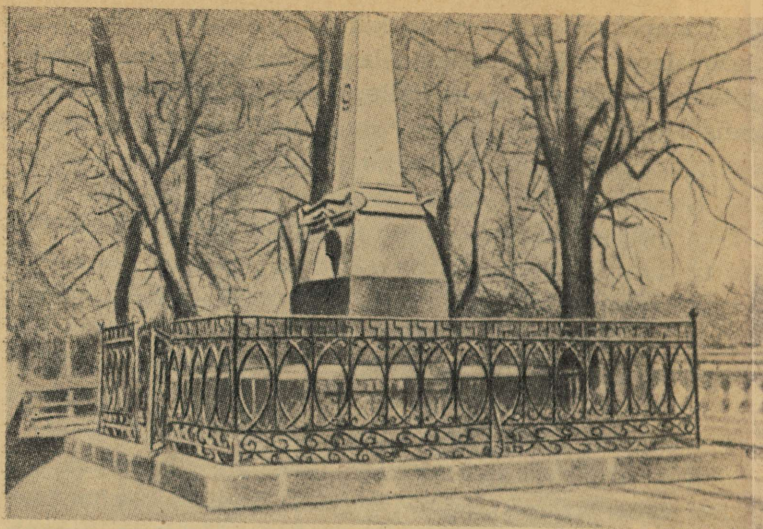
alamana Venemaalt välja. Heckeren kutsuti Nikolai nõudmisel Madalmaade valitsuse poolt saadikukohalt ära.

Teiselt poolt kiirustas Nikolai sulustama kõiki teid tormiliselt keeva ühiskonna meelepaha avaldumisele. Puškini surmateate puhul oli ajalehtedele kõige karmimalt kästud „silmas pidada nõutavat mõõdukust ja sobivust“. Ühele ajalehele tehti noomitus artikli eest, milles kirjutati, et „meie luule päike on loojunud“ ja et Puškin „lahkus keset oma suurt tegevust“. Puškini korteri naabruses paigutati majadesse sõjaväelised valve-salgad, välisuksel ja korteris eneses askeldasid spioonid.

30/31. jaanuaril, ööl enne surnukeha väljaviimist, kui rahvahulk oli laiali valgunud ja korteris viibisid vaid mõned Puškini lähimad sõbrad, ilmusid sinna sandarmid eesotsas sandarmikorpuse staabiülema kindral Dubelt'iga. Nad ei viinud surnukeha mitte lisaku peakirikusse, kus järgmisel päeval pidi olema matusetalitus, vaid Konjušennaja kirikusse. Matusepäeval oli kiriku ümbrus piiratud politseiga ja sisse lasti vaid kutsutuid. Peale matusetalitust paigutati puusärk kiriku keldrisse.

2/3. veebruari keskööl sõitsid kiriku juurde surnuvanker ja kaks kibitkat. Ühes kibitkas istus sandarmihvitser, teises Puškini sõber A. I. Turgenev, kelle hoolde oli usaldatud surnukeha viimine matmiseks Pihkva kubermangu Mihhailovskoje lähedale Svjatogorski kloostri kalmistule. Puusärk asetati surnuvankrile ja kihutati tuhatnelja linnast välja. Pihkva kubernerile oli juba ette saadetud majasteedi korraldus puusärgi möödumisel „keelata igasugused erilised, austusavaldused, igasugune vastuvõtt, ühe sõnaga, igasugune tseremoonia“.

Omapärane matuserong kihutas päevad ja ööd post-
hobustega mööda lumiseid lagendikke, otsekui oleksid
tõtanud kurjategijad, et kellegi teadmata lõpetada oma
musta tööd.

Puškini haud end. Svjatogorski kloostriis.

Pärast surma.

Olles rakendanud kõik jõud selleks, et surnuks piinata oma valitsemissaja suurimat inimest, tuli keiser Nikolai meeleldi vastu Žukovski palvele kindlustada Puškini perekond. Sellega andis ta põhjust oma suurmeelsuse ülistamiseks, ja Natalja Nikolajevnat oli ta muidugi väga meeleldi valmis abistama. Ühele lähedalseisjale ütles keiser:

„Milline veidrik on Žukovski! Käib mulle peale, et ma Puškini perekonnale määraksin niisama suure pensioni nagu Karamzini perekonnale! Ta ei taha aru saada, et Karamzin oli peaaegu pühak, äga kuidas elas Puškin?”

Siiski abistas ta Puškini perekonda heldelt: ta käskis maksta kõik võlad (neid osutus umbes sada kakskümmend tuhat rubla), määras suure pensioni lesele ja tütardele kuni abiellumiseni, poegadele — kuni teenistusse astumiseni; peale selle käskis lesele ühekordselt välja maksta kümme tuhat rubla ja lese kasuks riigi kulul kirjastada ta mehe teosed.

Suuremal või vähemal määral süüdistasid kõik Natalja Nikolajevnat Puškini surmas. Tal oli raske liikuda inimeste hulgas ning ta kiirustas Peterburist lahkumisega. Puškini puusärk oli veel kodus, kuid juba toimus pakiline nõude, rõivaste ja mööbli pakkimine. 16. veebruaril sõitis Natalja Nikolajevna koos lastega Kaluga kubermangu oma vanema venna D. N. Gontšarovi mõisasse „Polotnjanõi Zavod“. Temaga läks kaasa nende kodust majapidamist ja laste kasvatamist juhtiv vallaline õde Aleksandrina. Aleksandrina oli Gontšarovide perekonnas ainus, kes Puškinit kõrgelt hindas ja kõigest südamest armastas.

Mehe kaotuse üle kurvastas Natalja Nikolajevna lühikest aega. Ajaloolase Karamzini poeg kirjutas juba 8. aprillil oma emale: „Mind kurvastab see, mida te minule rääkisite Natalja Nikolajevnast. Imelik, ma soovisin talle kogu südamest lohutust, kuid ei arvanud, et mu soov täitub nii ruttu.“ Ja Puškini isa, kes sügise algul külastas oma miniat, leidis, et selle õde Aleksandrina oli Puškini surma üle palju kurvem kui Natalja Nikolajevna.

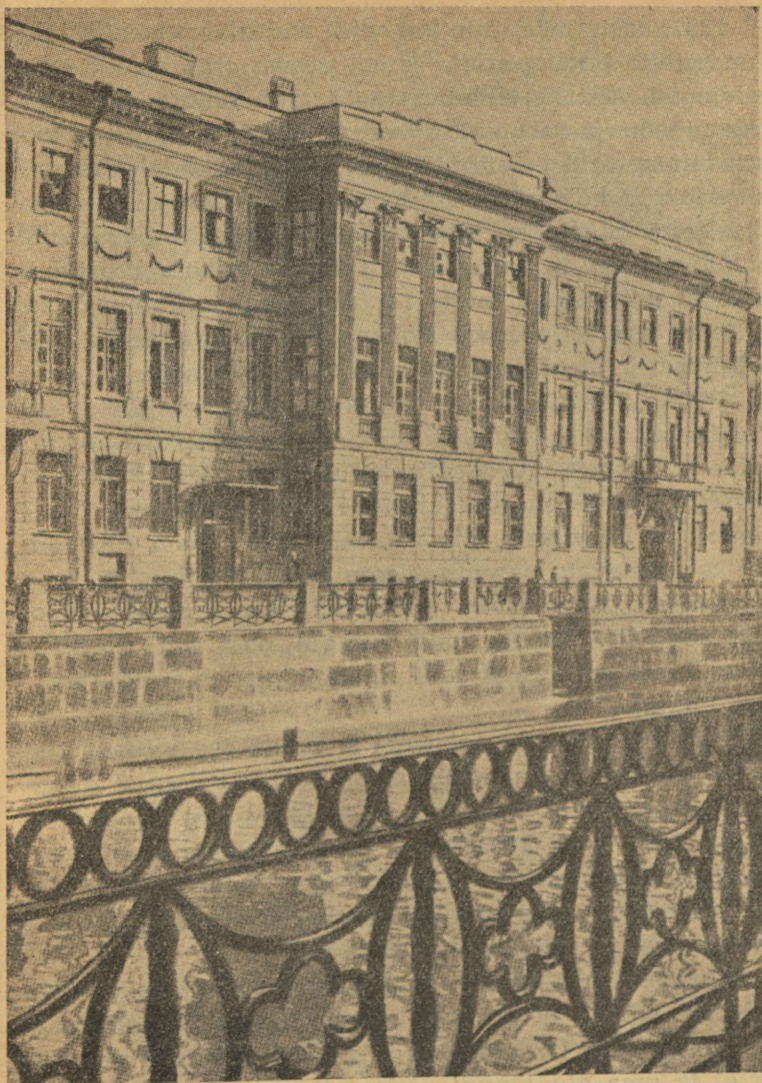
Natalja Nikolajevna elas kaks aastat „Polotnjanõi Zavod'is“. Pärast hiilgavat elu Peterburis tundus talle maaelu igav ja üksluine. Ta vennanaine käitus temaga taktitult, rõhutas alaliselt, et perenaine siin on tema, et külalised peavad hindama iga tema vastutulelikkust.

Natalja Nikolajevna nukrutses, oli sageli haige ja ei lahkunud oma tubadest nädalate kaupa.

1839. aastal pöördus Natalja Nikolajevna oma perekonna ja õe Aleksandrinaga tagasi Peterburi. Ta asus elama keskusest kaugemale Aptekarski saarele ja elas kõigist tagasitõmbunult. Puškini sõbrad — Karamzinid, Vjazemskid, Žukovski, Pletnjov — külastasid teda seal. Jõululaupäeval 1841 ostis Natalja Nikolajevna oma lastele inglise kaubamajas jõuluks mänguasju. Seal kohtus ta ootamatult keisriga, kes samuti oli sõitnud kaubamajja oma lastele jõuluks mänguasju ostma. Nikolai tundis Natalja Nikolajevna otsekohe ära, jutles temaga väga lahkelt ja avaldas pärast seda Natalja Nikolajevna tädile, õuepreili J. I. Zagrjažskajale soovi, et Natalja Nikolajevna endiselt kaunistaks õukonna balle.

Natalja Nikolajevnal algas endine hiilgav elu, lakka-
matud ballid ja lõbustused, üldine vaimustus tema
ilust, üldine armumine. 1844. a. suvel abiellus ta ratsa-
väekindral P. P. Lanskoiga. Lanskoi oli ilus, seltskonna
ringis rafineeritult viisakas mees, aga paraadiväljakul
julm Nikolai-aegne kindral, kes väiksemagi eksimuse
pärast karistas sõdureid kõige ebainimlikumate piina-
mistega. Natalja Nikolajevna suri 26. novembril 1863.

D'Anthès-Heckereni duelli Puškiniga uuris sõjako-
hus. Otsustati degradeerida d'Anthès reameheks, võtta
temalt aukraadid ja aadliseisus. „Kammerjunkur Puškini
enese roimarlik tegu,“ lisis kohtuotsus, „mis kuulub
ühesuguse karistuse alla kohtualuse Heckereni omaga,
unustada tema surma tõttu.“ Keiser kinnitas kohtuotsuse,
kuid käskis reamehe Heckereni kui mitte vene alama
saata sandarmitega üle piiri ja temalt ära võtta ohvit-
seri-paberid.

Maja Moika ääres, kus suri Puškin.

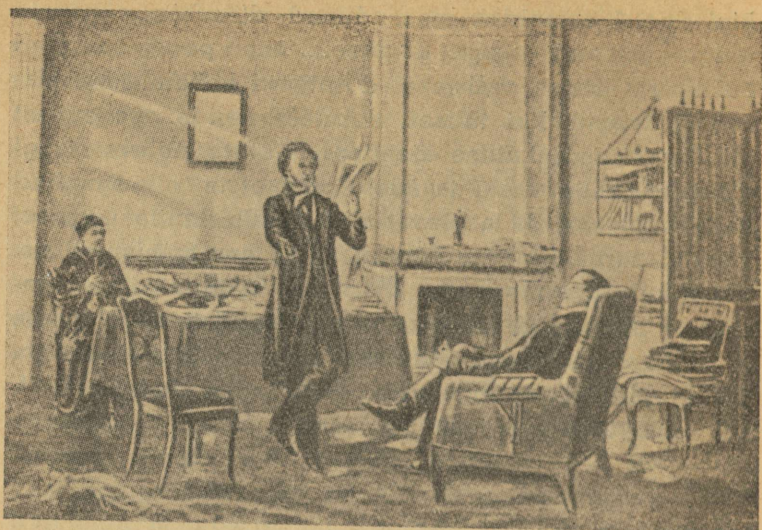
1837. aasta märtsi keskel viidi sõdurisinelis d'Anthès sandarmite poolt piirini. Varsti, pärast oma asjade korraldamist, sõitsid talle järele ta rase naine Jekaterina Nikolajevna ja kasuisa Heckeren. Vana Heckeren kavatses minna vaid ametipuhkusele, kuid lahkumisaudient-sil keeldus keiser seda lubamast ja saatis talle kingituseks tubakatoosi. Tubakatoose kingiti saadikuile ainult siis, kui nad oma kohalt lõplikult lahkusid; tubakatoosi saatmisega andis Nikolai Heckerenile mõista, et ta ei taha teda enam Hollandi saadikuna enese juures näha, ja Heckerenil tuli lahkuda jäädavalt.

D'Anthès'i edaspidine karjäär kujunes talle väga soodsaks. Ta oskas alati oma asju suurepäraselt korraldada. Pärast veebruarirevolutsiooni, kui Prantsuse vabariigi presidendiks sai Napoleoni vennapoeg Louis Napoleon Bonaparte, oli d'Anthès 1851. aasta riigipöörde kaasaaitavate parempoolsete saadikute hulgas; selle riigipöörde tulemusena sai Louis Napoleonist keiser Napoleon III. Tasuks oma teenete eest sai d'Anthès keisrilt senaatori aukraadi kolmekümnetuhande-frangi-lise palgaga.

D'Anthès oli osav ärimees, ta võttis osa mitmesuguseist tööstus- ja finantsafääridest, oli üks Pariisi gaasiühingu asutajaist ja kogus enesele tohutu varanduse. Pärast Napoleoni kukutamist asus ta elama oma sugukonna mõisa Elsassis. Ta suri kõrges vanaduses, kaheksakümnekolme-aastasena, ümbritsetuna oma lastest, lastelastest ja lastelaste-lastest.

Romantiliselt meelestatud inimesed oleksid väga tahtnud näha, et Puškini surm oleks kõrvaldamatu musta plekina koormanud d'Anthès'i südametunnistust ja et ta oma elu lõpuni oleks piinelnud enda sooritatud kuriteo teadlikkusest. Naumovi tuntud maalil „Puš-

kini duell" eemaldub masendunud d'Anthès sügavale longu vajunud peaga aeglaselt tema poolt haavatud Puškinist. Mõned välismaal d'Anthès'i kohanud venelased jutustasid, kui tuliselt d'Anthès nende ees ennast oli õigustanud, kuidas tõendanud, et ta polevat isegi aimanud, kelle vastu ta käe tõstis, et ta oli sunnitud kahevõitluseks, et ta olevat sihtinud Puškinile jalga, et Puškini surm piinavat karmilt ta südametunnistust jne. Tegelikult aga meenutas d'Anthès juhtunut ilma iga-suguse piinata; ta ütles, et ta ei saanud teisiti toimida, et ta tegutses täiesti vastavalt aukohusele, et Puškin ise oli süüdi ja et kui tema poleks surmanud Puškinit, siis oleks Puškin surmanud tema.

Puškin Mihhailovskojes.

N. Ge maali järgi.

Inimene ja kunstnik.

Puškin polnud ilus. Enamikul portreedel on ta välimus tugevasti kaunistatud. Kiprenski maalitud tuntud portree puhul kirjutas Puškin Kiprenskile:

Siin ennast nagu peeglis näen ma,
Ent kaunistab see peegel mind.

Ühes noorpõlve luuletuses iseloomustab Puškin ennast „neegrite inetu võsuna“. Ja veidi enne surma kirjutas ta oma „neegri-inetusest“. Nagu teame, oli ta emapoolne vaarisa abessiinlane. Puškinis avaldus ta põlvnemine tihedalt käharais juustes, pimestavalt val-

getes hammastes, näokuju üldises „aafrikalikkuses“ ja eurooplasele ebaharilikus liigutuste elavuses.

Kasvult oli ta väike, ent kehaehituselt tugev ja proportsionaalne; ta armastas palju kõndida, vehkles suurepäraselt ja oli hea märkilaskja. Ta juuksed olid kastanivärvilised, silmad sinised — vilkad ja läbitungivad. Tavaliselt kandis ta põskhabet.

Harilikus vestluses, eriti vähetuntud seltskonnas, leidis Puškin sageli vaevalt sõnu, oli loid ja sageli koguni igav. Ent kui ta vaimustus, muutus ta täielikult: sisemisest valgusest särav nagu muutus imekauniks, silmad löid lõkkele nagu tähed, kõnelus muutus sädelevaks ja kütkestavaks.

See Puškini näo hämmastav sisemine ilu on tabatud kõige paremini Thomas Wright'i maalitud (1837) Puškini portrees.

Puškini vali, kõlav naer nakatas oma lõbususega ja võlus.

Kirjanik Homjakov väitis, et Puškini naer oli niisama kaasakiskuv kui ta värsidki.

Puškini lõbus naer, samuti ka elurõõmus luule, viis paljud Brjullovi taoliselt ekshiarvamusele ja pani mõtlema, et Puškin oli väga elurõõmus, lõbus ja õnnelik inimene. See on täiesti vale. Dramaturg J. F. Rozen teatab: „Puškin oli iseloomult väga tõsine ja kaldus nagu Byrongi süngele hingelisele nukrusele; et seda nukrust leevendada ja tasandada, tundis ta vajadust naeruks. Tema heledas naerus kuuldus mulle alati midagi vägivaldset, otsekui oleks tal enesel seejuures kurbus hinges.“ Puškin ütles ise ajakirjanik Ksenofont Polevoile, et põhiliselt on ta iseloom nukker, melanhoolne, ja kui ta ongi ajuti rõõmsas meeleolus, siis harva ja üürikeseks. Puškini kirjad olid täis kaebusi

raskemeelsuse, igavuse ja igatsuse üle; ainult harva tungivad läbi elurõõmsad noodid. „Ma olen kahtlustaja ja hüpohondrik,“ kirjutab ta. Oma meelelaadi iseloomustab ta „tasakaalutuna, kiivana, kergesti haavuvana, kergesti ärrituvana ja ühtlasi nõrgana“.

Nii Puškini närviline organisatsioon kui ka tema elutingimused sisaldasid eneses väga vähe aluseid elurõõmuks. Vähe oli seks alust ka Puškini klassipositsioonis — tema kuuluvuses laostuvasse keskmikmõisnike aadelkonda. Puškini jõud polnud mitte orgaanilises elurõõmus, vaid selles, et ta ei lasknud oma loomingus valitseda süngeid ja dekadentlikke meeleolusid, et ta oskas loomingujõuga elu ümber luua rõõmuks ja säravaks iluks.

On huvitav tähele panna, kuidas Puškin esialgsed elu tekitatud nukrad ja tumedad meeleolud oma loomingus ümber sulatas kirkaks tervituseks elule. 1835. aasta septembris kirjutas ta naisele Pihkva kubermangust maalt: „Ma leidsin Mihhailovskojes kõik vana moodi, välja arvatud, et siin pole enam minu hoidjat ja et tuttavate vanade pedajate kõrvale on minu äraolekul tekkinud noor pedaja-perekond, mida vaatan meelehärmiga, nagu mõnikord noori kaardiväehvitseri ballil, kus ma enam ei tantsi... Kõik minu ümber kõneleb, et ma vananen...“

Selle vanaduse egoistliku, nagu maak tumeda ja terava tusatunde noore elu vastu sulatab loomingutuli ümber helendavaks nagu kuld, lepitatud õnnistamiseks asemele tulevale noorele elule.

... Ole tervitatud,
Sa põlvkond noor ja tundmatu! Mu silmad
Ei iial näe su võimast hilispõlve,
Mil kõrgemaks mu tuttavatest sirgud

Ja möödasõitja sinu tagant enam
Neid vanu raugapäid ei näe. Ent kuulgu
Mu pojapoeg kord teie lahket müha,
Kui oma sõprade poolt koju minnes
Ööpimeduses mööda astub teist
Ja omi mõtteid rõõmsalt mõlgutades
Mind meenutab...

Puškin ei armastanud Peterburit, leidis selle olevat igava, ahistust sisendava, „poeedi jaoks umbse“. Ent „Vaskratsanikus“ ta suutis sellesamas Peterburis näha omapärast, kütkestavat ilu ja andis meilegi seda kaunidust tunda:

Meel ammu sinusse ju armus,
su külge köidab, Peetri teos,
mind sinu sirgus, sinu karmus,
su kallaste graniitne seos,
su videviku mõtlik varjund,
helk läbipaistvas valgusjoas,
kui lambita ma olen harjund
õid veetma kirjutades toas,
ning ümberringi müürid, hooned,
malmväravate kaartejooned
kõik selged, vaikus igal pool,
täis tuld Admiralteedi nool...

(Tõlk. B. Alver.)

Tulvil kirgi, pidurdamatult elu hetkelistele meeleoludele anduv, oli Puškin loomingus sügavalt inimlik, tark ja rahulik, „maailmast ja kirgedest kõrgemal“.

Enne abiellumist kirjutas ta oma mõrsja emale: „Jumal on tunnistajaks, ma olen valmis surema ta eest; aga surra selleks, et jätta teda hiilgava lesena, vabana kas või juba homme valima enesele uut meest, see mõte on — põrgupiin!“ Ent oma loomingus, vaadates

teda kütkestanud tütarlast, on Puškin valmis kogu südamest soovima,

Et teda ootaksid vaid õnne, rõõmu hüved,
Et astuks eluteed ta muret tundmata,
Seks annaks südamliku õnnistuse kaasa
Ma talle, sellelegi, keda valib ta,
Kes nõnda kaunile võib öelda abikaasa.

Elus meeletuseni kiivas, kirjeldas Puškin kiivust „Mustlastes“ vana mustlase suu läbi sääraselt:

...Eks noorus ole vabam linnust.
Ei miski armu taltsaks tee.
Kõik saame osa rõõmuinnust;
Mis möödunud, ei naase see.

Gogol kirjutab: „Isegi neil aegadel, kui Puškin ise viskles kirgedes uimas, oli luule talle pühaduseks — otsekui mingi tempel. Ta ei läinud sinna kasimatult ega koristamatult; midagi mõtlematut, ennatlikku ei viinud ta sinna oma isiklikust elust. Ent ometi on kõik seal tema enese ajalugu. Kuid see pole kellelegi nähtav. Lugeja haistis ainult hurmavat lõhna; kuid millised ained poeedi rinnas ära põlesid selleks, et anda seda aroomi, seda ei suutnud mitte keegi haista.“

Kunst oli Puškinile tõepoolest pühaduseks, tempeliks, kuhu ta astus sügavaima hardusega.

Ei muusateenimine salli askeldust,
Sest ilu ikka olema peab ülev.

Kui Puškin rääkis kunstist, siis on tal kogu aeg: „püha lüüra“, „jumalik kõne“, „altar, kus põleb sinu tuli“; inspiratsioon — see on „jumala liginemine“.

Jutustagem, kuidas töötas Puškin. Ta kirjutas kõige sagedamini sügiseti. Mida sombusem, mida porisem

oli sügis, seda parem oli see talle. Harilikult kirjutas ta hommikuti, lebades voodis, ja laskis täiskirjutatud lehed otse põrandale langeda. Ent mõnikord haaras teda säärane tormiline inspiratsioonikeeris, et ta kirjutas päevad läbi, vaevu jõudes süüa, mida just kätte juhtus, ja uneles koguni õösel värssides. Nii kirjutas ta näiteks „Poltava“.

Teda loomingutundidel valdava inspiratsiooni seisundit kirjeldab Puškin sääraselt:

...viivul,

Kui nägemuste kirkad vood
Mu kätte kandsid kaunid lood
Õös vaikselt innustuse tiivul.

.....
Näib, mingi deemon oli see,
Mis julmalt valitses mu tunde,
Ta kõikjal tõkestas mu tee,
Ning aju nagu küdev lee,
Kus lõõmendavad mõtted, tunded
Talt võluhäält lisaks said;
Sealt imekauneid unelmaid
Harmoonilisse stroofi voolas,
Ja minu ridu kuulekaid
Riim lõpetama oli hoolas.

Inspiratsiooni tekkimise protsessi kirjeldab Puškin luuletuses „Sügis“ (1833) puhtteadusliku täpsusega:

Jäab ainult kujutelm, kõik muu on ununend,
Ilm lakkab olemast, ta kära ma ei kuule,
Mu ajus pakitseb ja peksleb mõttelend,
Hing vaevub helides, kurtummaks jäänud muule,
Näib, nagu uneuim ta üle laotaks end,
Ja kantud innuhoost sel hetkel sünnib luule,
Ning ruttab vaikusel mu tuppa sedamaid
Sumb minu unistuste vanu tuttavaid.

Peas mõtted tarmukad nüüd saavad ilme julge,
Riim kerge rutates läeb külastama neid.
Sulg nõuab paberit ja käsi haarab sulge,
Hetk veel — ja voolavad mu värssid, õnnis leid.
Laev nõnda suigub seal, kus voolurutt ei kulge,
Ent äkki laevalael käib, jookseb madruseid,
Nad vilkalt ametis, ning tuules paisub puri,
Hiid hakkab liikuma, ees murdub laineturi.

Tavaliselt tekkisid Puškini teosed kohe kirjutades. Ta mustandeis on säilinud tormiliselt pulbitseva inspi ratsiooni elavad jäljed. Ta lämbub tulvavate mõtete, piltide, epiteetide surve all. Ta kirjutab sõna või fraasi — kriipsutab otsekohe närviliselt-rutakalt läbi, kirjutab selle kohale uue variandi, kriipsutab taas läbi; niimoodi üha uuesti. Ta ei kirjuta sõnu lõpuni välja, vahel märgib üles ainult värsside lõppriimid ja kirjutab edasi. Äkki raugab inspiratsiooni laine. Paus. Pikkamisi koguneb loominguenergia uueks laineks. Kõrvuti kirjutatuga skitseerib sulg mõtlikult jooniseid, mis enamasti on värsside teemaga seotud. Paisub uus laine. Saabuski. Ja taas, kihutades üksteisest mööda, asetuvad paberile uued sõnad ja värssid.

...Sulg ruttav nüüd ei maali sinna,
Kus pooleli mu värssid jäid,
Ei naiste jalgu ega päid.

Kuid ometi mitte kõige jaoks, mida Puškin kirjutas isegi ilukirjanduslikes teoseis, ei pidanud ta vajalikuks oodata inspiratsiooni. Inspiratsiooni hoidis ta kõige vastutavamate kohtade tarvis. „Boris Godunovi” puhul kirjutas ta sõbrale: „Ma kirjutan ja mõtlen. Enamik stseene vajab ainult mõttetööd; kui ma jõuan inspiratsiooni vajavate stseenideni, ma ootan või hüppan neist üle.”

Mõnikord tuli aga Puškinil inspiratsioon, kui polnud võimalust luuletatut otsekohe paberile panna — näiteks reisil või jalutuskäigul. Dimitri ja Marina kohtamisstseeni purskkaevu juures „Boris Godunovis“ luuletas Puškin naabrite poolt koju ratsutades. Koju jõudes ta ei leidnud sulge, tint oli kuivanud, see pahandas teda ja alles kahe-kolme nädala pärast ta asus stseeni üles kirjutama, kuid palju oli juba ununenud. Seda stseeni imetlevatele sõpradele ütles Puškin, et mõttes juba täiesti lõpetatud esialgne stseen oli kirjutatust võrratult kaunim.

On huvitav, et Puškin kirjutas vahel teose sisu esialgselt proosas — mitte ainult terve suure teose plaani, vaid ka üksikute katkendite sisu sääraseis üksikasjus, milliseid tõeline poeet, nagu võiks arvata, poleks kuidagi võinud visandada esialgselt proosas. Olgu siin näiteks esialgne proosavisand Tatjana kirjast Oneginile:

„Ma tean, et te põlgate... ma tahtsin kaua vaikida ja arvasin, et kord näen... Ma ei taha midagi — tahan teid näha, — mul pole kedagi, tulge... Te peate olema see, ja see; kui ei, siis on jumal mind petnud. Miks ma nägin teid, kuid nüüd on juba hilja. Ma ei loe kirja enam läbi...“

Läbikriipsutatud ja parandatud mustandi kirjutas Puškin hoolikalt puhtalt ümber ja viimistles teda seejuures. Aga otsekohe hakkas ta siis puhtandis maha-kriipsutusi ja parandusi tegema, nii et see muutus peagi uueks mustandiks. Puškin kirjutas selle taas ümber. Sageli pani ta kirjutatu pärast seda kõrvale, vahel väga kauaks; juhtus, et ta alles mitme aasta pärast võttis selle uuesti käsile. Pärast Puškini surma leiti tohutu hulk päris laitmatuina näivaid luuletusi.

Ent Puškin ei pidanud neid veel valmiteks, ei andnud neid trükki — nad ootasid edaspidist viimistlemist.

See kergus ja lihtsus, mida meie Puškini värssides imetleme, oli tohutu, mitte kellelegi nähtava vaeva villi. „Ilma vaevata pole tõeliselt suurt,“ ütles Puškin.

Sama range nõudlikkusega nagu loomingusse suhtus Puškin ka oma eneseharimisse. Ta oli üks oma aja haritumaid inimesi ja ütles laites oma kaasaegseist kirjanikest:

„Meil on vähe kirjanikke, kes õpiksid; suurem osa neist ainult unustab õpitud.“

Ta ise kulutas sageli viimase raha raamatuile ja võrdles ennast klaasilihvijaga, kes laostub oma käsitööks vajalike teemantide ostmisega.

Puškini tohutust enesearendamistööst teadsid ainult vähesed. Nagu lütseumi ajalgi, ei armastanud ta oma teadmisi näidata, ja paljud, kes Puškinit vähem tundsid, pidasid teda laisaks ning mitte ühegi püsiva töö jaoks võimeliseks. Ometigi oli tema töövoime väga suur. Alles täisealisena õppis ta hästi ära ladina keele, mida ta lütseumis oskas väga halvasti, õppis selgeks ka inglise ja itaalia keele; ainult saksa keele õppimisega ei tulnud ta millegipärast toime.

„Mitte kuidagi ei saa ma sellega hakkama,“ ütles ta. „Õpin midagi selgeks ja taas unustan kõik: seda on juhtunud juba korduvalt.“

Puškini mitmekülgseid ja sügavaid teadmisi keeleteaduses imetlesid spetsialistid. Puškinit vähe sümpatiseeriv ajakirjanik Ksenofont Polevoi märgib ta vestlustest ajaloolistel teemadel: „Kui oleks üles kirjutatud kas või üksainus säärane Puškini vestlus, paistaksid selle kõrval kahvatuina Villemain'i ja Guizot' professorlikud kõned.“ „Kui ta rääkis välis- või kodumaa poliiti-

Puškin Boldinos.

V. A. Serovi maali järgi.

kast," jutustab kuulus poola poeet Mickiewicz, „võis arvata, et kuulad riigiasjades vilunud ja parlamendi vaidluste igapäevasest lugemisest läbiimibunud inimest.”

Puškin oli väga tark. Jutustatakse, nagu oleks keiser Nikolai pärast kohtamist pagendusest naasnud Puškiniga öelnud ühele lähedalseisjale:

„Kas tead, et ma kõnelesin täna kaua aega Venemaa kõige targema inimesega?”

Ja küsivas arusaamatuses olevale kaasvestlejale nimetas tsaar Puškinit. Anekdoot on väheusutav. Juba sellepärast, et Nikolai polnud kuigi kompetentne otsustama inimese tarkuse üle. Aga ka Puškini arukamadki sõbrad jäid temast mõistuselt maha. „Jumal andis kõigile pähkliid, aga Puškinile tuumikud,” kirjutas ajaloolane Pogodin päevikusse. Ei Žukovski ega Vjazemski ei suutnud Puškiniga vaielda — nad jäid talle alla. Vjazemskile ei meeldinud pörmugi, et Puškin oli temast arukam; ta põrnitseb ja vaikib. Žukovski aga pahvatab naerma:

„Sina, vennas Puškin, kurat sinust aru saab, milline sa oled — ma ju tunnen ometi, et sa räägid mõttetust, aga vastu sulle vaielda ei oska, nii teed sa meid mõlemaid lollideks.”

On huvitav, et säärase mõistuse juures oli Puškin ometi väga ebausklik.

Ta kartis kolmeteistkümme inimest lauas, kolme põlevat küünalt, mahapuistatud soola, papiga kohtumist, üle tee jooksvat jänest. Oma sõidu ajal idasse 1833. aasta septembris kirjutas ta Simbirskist naisele: „Üleeile öösel alustasin sõitu Orenburgi. Parajasti kui pöördusin suurele teele, jooksis jännes mul üle tee. Kurat võtku teda, ma oleksin andnud palju, et teda

surmata. Kolmandas postijaamas hakati minu tarvis hobuseid ette rakendama — äkki: pole postipoisse — üks on pime, teine joobnud ja peitu pugenud. Pahan-dades tublisti otsustasin ma tagasi pöörduda ja teist teed sõita. Mind sõidutati tagasi — ma uinusin magama — hommikul ärkan — mis see siis on? ma pole viit verstagi edasi saanud. Mägi — hobused ei vea... lõpuks jõudsimme üles ja ma pöördusin Simbirskisse tagasi. Ma oleksin andnud palju, et olla hurt: selle jänese ma oleksin üles nuuskinud."

Puškinil puudus see, mida prantslased nimetavad „meistri kadeduseks“. Ta armastas niivõrd kunsti, et kaaskirjanike iga õnnestumine valmistas talle siirast rõõmu. Tema juures ei tohtinud rääkida Baratõnski värssidest halvustavalt, Jazõkovist ta oli vaimustatud, Delvigi asetask teenimatult kõrgele; ta tervitas tuliselt Gogoli esinemist; nagu teada, loovutas Puškin talle isegi „Revidendi“ ja „Surnud hingede“ süžee. Noored kirjanikud leidsid tema juures puhtseltsimehelikku vastuvõttu ja energilist toetust. Poeet Koltsov tuli aralt Puškinini juurde, ent ei kohanud üleoleva heatahtlikkuse ega soosiva tooni varjugi. Puškin surus tugevasti ta kätt ja hakkas kõnelema nagu vana tuttavaga, nagu omasugusega. Noor poeet Guber oli tõlkinud Goethe „Fausti“ esimese osa. Tsensuur keelas tõlke. Guber põletas ahastuses selle ära. Sellest teada saades otsis Puškin Guberi üles, läks tema juurde koju ja manitses teda uuesti tõlke kallal tööle asumata.

Iga tõlgitud stseeni viis Guber Puškinile ja luges talle ette, Puškin tegi märkusi ja julgustas Guberit edasi töötama.

Puškinil armastus kunsti vastu avaldus ka selles, et ta, vastupidi enamikule uuendajaile, suhtus suurima

austusega oma eelkäijatesse, seejuures varjamata enese eest nende puudusi. Näiteks kirjutas ta Deržavinist era- kirjas Delvigile: „See veidrik ei tundnud vene kirja-

Gavriil Romanovitš Deržavin.

keelt, ei vene keele vaimu, — tal polnud arusaamist ei stiilist ega harmooniast, — isegi mitte värsiehituse reegleist.”

Ent kui Puškinile lähedalseisev ajakiri sai ühelt

kaastöoliselt artikli, kus Deržavinist ei räägitud küllaldase austusega, nõudis Puškin, et artiklist kõrvaldataks arvamus Deržavini kohta. „Deržavin on ikka — Deržavin,“ kirjutab ta toimetajale. „Juba tema nimi on meile kallis... Ja üldse — Deržavinist ei tohi rääkida säärases toonis, nagu räägitakse N. N-st või S. S-st.“ Ja kui A. Bestužev ebasoodsalt arvustas Žukovski luulet, raevutses Puškin. „Miks hammustada oma amme rinda, sest et hambakesed on tulnud?“ kirjutab ta. „Mida ka öelda, Žukovskil oli meie kirjanduse vaimulaadile otsustav mõju.“

Puškin tundis võitmatut vastikust igasuguse efekti taotlemise vastu.

1824. aasta detsembris oli Peterburis kuulus veeuputus. Puškin kirjutab selle puhul maalt oma vennale: „See veeuputus ei lähe mul meelest... Kui sulle tuleb mõtte mõnd õnnetut aidata, aita Onegini rahadest. Kuid palun, ilma igasuguse, nii sõnalise kui kirjaliku kärata. Pole põrmugi lõbus seista „Invaliidis“ kõrvuti idüllilise kolleegiumi-assessori Panajeviga.“ Ta oli üldse osavõtlik võõraste murede vastu. Lugeses ajalehest kuulust, et keegi pime papp on tõlkinud piibli Siiraki raamatu ja kirjastab seda tellimuste kohaselt, teeb Puškin vennale ülesandeks, kuigi ise olles rahapuuduses, tellida mõned eksemplarid. Ta ei annetanud vaesele vähem kui kakskümmend viis rubla.

Puškinis oli kogu eluaeg väga rohkesti midagi hoopis lapselikku. „Ande küpsuse poolest kuulus mees ja samal ajal eluviisilt ja käitumiselt poisike,“ iseloomustab teda üks kaasaeglasi. Juba abiellunult tuleb Trigorškojesse; istutakse võõrastetoas. Puškin naljatleb, naerab. Laual põlevad küünlad. Äkki hüppab Puškin

diivanilt üle laua ja küünlad kukuvad ümber. Neiud ütlevad talle:

„Puškin, mis te vallatlete niimoodi, on aeg muutuda soliidseks!“

Puškin aga ainult naerab. Trigorškojes ronis ta sageli sisse avatud aknast. „Ta on siin vist kõikidest akendest sisse roninud,“ meenutab üks Trigorškoje elanikest.

Lapsed armastasid Puškinit väga, ta ei vestelnud ega mänginud nendega täiskasvanu üleoleva leebusega, vaid muutus nendega ise lapseks, võttes kogu hingega osa nende mängudest, ilma mingisuguste pedagoogiliste kavatsusteta. Ta õpetas näiteks poeet Vjazemski kuueaastase poja Paveli poksima; poisike oli kuulsa sõbra õpetatud oskusest nii kütkestatud, et kutsus laste tantsuõhtutel kõiki enesega võitlema, ja kui keelduti, hakkas teist kõigi reeglite kohaselt kolkima. Kord koju saabudes leidis vürstinna Vjazemskaja Puškini koos Paveliga; nad vähkresid ja sülitasid teineteisele.

Ja nagu laps, nii ei osanud ka Puškin põrmugi kaalutella oma tegude tagajärgi. Nagu nägime, solvas ta lütseumis pilgates kaaslasi, ent kui sai vastulöögi, piinles ja kannatas. Samuti ka hiljem. Salvab Vorontsovi, Uvarovit või Dondukov-Korsakovi äärmiselt hävitava epigrammiga, pahandab aga pärast, kui võimsad vaenlased teda kiusavad ja rõhuvad.

Mickiewicz jutustab: „Ma tundsin Puškinit üsna lähedalt ja üsna kaua; ma leidsin temas liiga tundliku, vahel kergemeelse, ent alati siira ja õilsa iseloomu. Tema vead näisid nende olude viljana, milles ta elas; kõik, mis oli temas head, tuli südamest.“

Feodalistlik-aadellik keskkond, kus Puškin kasvas,

selle kombed ja eelarvamused vajutasid talle sügava pitseri. Ta ei vabanenud elu lõpuni uhkusest oma põlisaadelliku soo üle, ka oli ta väga tundlik, kui talle näis, et keegi on riivanud ta „au“, ja kutsus vahel kõige tühisemate põhjuste pärast duellile. Oli temas olukorraga kohanemist, oli ka lapselikku võimetust oma huvide kaitsmiseks.

Ent Puškini hinge erandlikult õilis ilu murdis elus ikka jälle leegitsevate keeltena läbi kuhjuva mustuse, põles heleda tulena ta loomingus ja süttis silmipimes-tava valgusena ta surmas.

Muidugi oli tema surmas suuresti süüdi ta naine; kui ta oleks kuulunud hoiatavaid nõuandeid, tundnud, mis toimus ta mehe hinges, taibanud, kuis ta andis kõrgemale seltskonnale põhjust Puškinit kahjurõmsalt üle ujutada kõige mustema keelepeksuga, siis poleks Puškin hukkunud.

Ja olnuks nii loomulik, kui Puškin oleks surivoodil Natalja Nikolajevnale tema käitumist ette heitnud — „ma ju ometi ütlesin sulle!“ — või vähemalt talle suuremeelselt andestanud.

Ent Puškin kinnitas kogu aja püsivalt ja veenvalt Natalja Nikolajevnale ainult üht — et ta milleski ei süüdistaks ennast, et temal pole juhtunuga mingit tegemist — ning erutus tugevasti kartes, et ehk keegi süüdistab juhtunus ta naist.

„Tõepoolest, see oli rohkem kui õilsus,“ kirjutab Puškini öde, „see oli hingesuurus, see oli parem kui andestada.“

Kui Puškin ilmus kirjanduslikule tegevusväljale, oli vene kirjandus kohmaka alaealise sarnane, kes sageli

kordab teiste arvamusi ja võib enese vastu huvi äratada rohkem omaenese perekonnas.

Kui Puškin lahkus elust, oli vene kirjandus täielikult väljakujunenud olend, oma originaalse näoga, kindlalt kõlava häälega, kõige hiilgavamalt edaspidist öitsengut tõotav.

Üksteise järel ilmusid silmapaistvad, originaalsed noored talendid: Baratõnski, Jazõkov, Poležajev, Ler-montov, Tjuttšev, Gogol. „Puškin,“ ütles Gogol, „oli kõikidele oma kaasaegsetele poeetidele otsekui taevast allaheidetud luuletuli, millest nagu küünlad süttisid teised ehedad poeedid.“

Kogu järgnev kirjandus lähtus Puškinist kui oma loojast ja õpetajast. Puškini suurim otsene järglane — Gogol — arvab Puškini surmast: „Minu elu, minu suurim nauding suri temaga. Kui ma kirjutasin, nägin ma enese ees vaid Puškinit. Ilma tema nõuandeta ma ei võtnud midagi ette, ei kirjutanud midagi. Kõik, mis mul on head, kõige selle eest ma võlgnen temale... Oo, Puškin, Puškin! Millist imekaunist unenägu mul õnnestus näha elus ja kui kurb oli minu ärkamine!“

Nagu oma vastuvaidlematut õpetajat austasid Puškinist hardalt Turgenev, Lev Tolstoi, Dostojevski, Gontšarov, Ostrovski, Nekrassov, Fet — kogu meie kirjandus, kaasa arvatud ka Tšehhov ja sümbolistid, Jessenin ja Majakovski.

Puškin avaldas tohutut mõju mitte ainult vene, vaid ka maailmakirjandusele.

Ta polnud mitte säärane õpetaja, kellelt õpilased võtsid vaid seda, mida nad vajasid, ja läksid siis seljataha jäänud vanakesele tagasi vaatamata edasi — õpetaja, millised näiteks Puškinile enesele olid Deržavin, Žukovski ja Batjuškov. Puškin oli ja jääb õpetajaks

kui ületamatu meister; tema üle murtakse senini päid, püüdes asjatult avastada tema värssi võrratu kõlavuse seadusi ja saladusi.

Ta troon ei lasknud meeli valla,
Ent seal, kus kõigil oli hea,
Kuldpeekri kohal norgu alla
Tal vajus imeväärne pea.

Milline oma armastatut ülistav kirjutaja ei tarvitaks seda labast väljendust „imeväärne“? Ülaloodud Puškinil värssides aga me ei tea, mis nimelt — kas rütm, sõnade asetus, koguni tähtede asetus või miski muu — kuid miski täidab selle labase sõna „imeväärne“ täiesti värsket, puutumatu iluga ja me loeme seda Puškinil, otsekui tarvitaks tema esimesena seda esimest korda.

Puškinil ei ole tarvis leiutada üleliigseid uusi sõnu, et väljendada mõtte kõige peenemaid varjundeid — ta oskab saavutada seda ammu tuntud sõnade lihtsa kombinatsiooniga:

Sa armastad nii nukralt, raskelt,
Kuid naisesüda mängeldes.

Ta oskab kahe-kolme fraasiga joonistada täiusliku pildi:

Vaid jultund dendi, läbisõitja,
Kes äsja saabund Londonist,
Surmtähtsa rühi pärast vist
Sai muige osaliseks kõikjal,
Ja pilk, mis silmist silmi käis,
Ta kaalu määritlevat näis.

Ta tihedus on imesteldav. Tatjana saatis hoidjaga Oneginile salaja kirja.

Läks mööda päev, ka teise alul
Ei saabund vastus. On see teel?
Tatjana koidutunnist jalul
Ju ootab. Kirja pole veel.

Tatjana ei oota mitte Oneginit ennast, vaid vastust temalt. Ent — „Tatjana koidutunnist jalul“: selle ainsa fraasiga Puškin näitab, et Tanja oma südames ei oota vastust Oneginilt, vaid tema enese saabumist.

Alustades jutustust oskab Puškin viia lugeja otsekohe asja tuuma.

Juhuslikult sattus Lev Tolstoi kätte köide Puškini proosat; seda masinlikult avades sattus ta alatud jutustuse katkendile „Külalised sõitsid suvilasse kokku“. Ta luges esimesed read ja jätkas tahtmatult lugemist.

„See on alles tore!“ hüüdis Tolstoi. „Vaat kuis tuleb meil kirjutada. Puškin asub kohe asja kallale. Mõni teine oleks hakanud kirjeldama külalisi, tube, aga tema viib otsekohe tegevuse keskele.“

Ja selsamal õhtul algas ta „Anna Kareninat“ nii: „Kõik õnnelikud perekonnad on üksteisega sarnased, iga õnnetu perekond on õnnetu oma moodi. Kõik oli Oblonskite majas segamini. Naine oli teada saanud, et mehel oli suhe varemalt nende majas olnud prantslannast guvernandiga“ jne.

Umbes selsamal ajal kirjutas Tolstoi Puškini „Belkini jutustuste“ puhul: „Ma lugesin viimasel ajal Belkini jutustusi vaimustusega, millist ma pole ammu enam tundnud, lugesin seitsmendat korda oma elus. Kirjanikul on tarvis lakkamatult uurida seda aaret.“

Ma tegin seda neil päevil ega suuda väljendada seda head mõju, mida see lugemine minusse avaldas.“

А. С. Пушкини mälestussammas Moskvas.

Puškini surmast on möödunud üle saja aasta. Varises kokku teda vaevanud ja surmanud isevalitsus, varises kokku kogu riigikord, kus ühed inimesed töötasid ja kannatasid, ent teised ei teinud midagi ja ainult mõnulesid.

Iga aastaga kasvab üldine armastus Puškini vastu, ta on muutunud kõigile tarvilikuks ja asendamatult kalliks. Tarvilikuks ja kalliks oma taltsutamatu mässulisuse, raugematute otsingute, rõõmu ja iluga, milledega ta küllastab elu, sügava inimlikkuse ja kultuursusega, oma sõna võrratu muusika, kõne õilsa selguse ja lihtsusega.

Rahva teerada, millest Puškin unistas, on muutunud laiaks, kõvaks ja tasaseks tallatud teeks.

Puškini raamatuid ilmub miljonites eksemplarides ja nad tungivad silmapilkselt lugejate hulkadesse nagu pangetäis vett kõrve kuivasse liivasse. Teda tunnevad kõik. Teda on tõlgitud Nõukogude Liidu kunagi kõige mahajäänumate rahvaste keelde. On täitunud Puškini ennustus:

Käib üle Venemaa mu loodud luulelugu,
Mu nimi omaseks saab iga rahva suus:
Mind austab slaavlane, kalmõkk ja soome sugu
Ja praegu metsik veel tunguus.

(Tõlk. J. Kärner.)

Sisukord.

	Lk.
Kodus	3
Lütseumis	11
Peterburis	37
Lõunas	48
Mihhailovskojes	78
Tsaari eestkoste all	104
Sõit Kaukaasiasse	115
Tagasitulek	119
Boldinos	128
Pärast abiellumist	138
Oukonna vangina	151
Duell ja surm	179
Pärast surma	192
Inimene ja kunstnik	198

Kaanejoonise valmistanud
L. Ennosaar.

Vastutav toimetaja
J. Feldbach.

Tehniline toimetaja
H. Kohu.

Ladumisele antud 6. X 1948.
Trükkimisele antud 13. XII 1948.
Paberi kaust 56×79. $\frac{1}{16}$. Trüki-
poognaid $13\frac{3}{4}$ + lisa $\frac{1}{8}$. Autori-
poognaid 8,2. Arvestuspoognaid
9,61. MB 04437. Laotihedus trpg.
29 600. Tiraaž 3000. Trükikoda
tellimus nr. 2201. Trükikoda
„Tartu Kommunist“, Tartu,
Шикooli 21/23.

В. Вересаев, Александр
Сергеевич Пушкин.

На эстонском языке.
Эгосиздат „Научная Литера-
тура“, Тарту.

A
16659

6344347

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00634434 7

RBL. 15.—

A
16659
6344347

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00634434 7

RBL. 15.—

V. VERESSAJEV • ALEKSANDR • SERGEJEVITS • PUSKIN •

BIOGRAAFILINE SARI

V. VERESSAJEV

ALEKSANDR
SERGEJEVITŠ
PUŠKIN

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“